

MOKSLO LIETUVA

2008 m. lapkričio 6 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 19(397)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 3 Lt

Fotis C. KAFATOS: „Ne šalies dydis lemia sėkmingą dalyvavimą Europos projektuose“

Rugsėjo 9–10 d. Vilniuje vyko Europos mokslinių tyrimų tarybos (*European Research Council*) Mokslinės tarybos posėdžiai, kuriems vadovavo Europos mokslinių tyrimų tarybos prezidentas prof. Fotis C. Kafatos, taip pat buvo surengtas šios Tarybos narių susitikimas su Lietuvos mokslo bendruomene. Buvo sutarta, kad prof. Fotis C. Kafatos duos interviu *Mokslo Lietuvai*, tačiau dėl užimtumo ir įtemptos darbų programos vizito metu šio sumanymo įgyvendinti nepavyko. Prof. Fotis C. Kafatos sutiko atsakyti į raštu pateiktus žurnalisto klausimus. Dabar galime pateikti šį *Mokslo Lietuvai* kiek neįprastą interviu.

Kartu pasakysime, kad prof. Fotis C. Kafatos yra pasaulyje gerai žinomas graikų biologas, dirbęs Harvardo universitete JAV, Atėnų, Kretos universitetuose Graikijoje, buvo Molekulinės biologijos ir biotechnologijos instituto direktorius Heraklione, 1993–2005 m. – Europos molekulinės biologijos laboratorijos generalinis direktorius. Nuo 2005 m. buvo Karališkojo koledžo profesorius Londone.

Pateikiame skaitytojų dėmesiui Europos mokslinių tyrimų tarybos (EMTT) pirmininko prof. Fotis C. KAFATOS atsakymus į *Mokslo Lietuvos* laikraščio vyriausiojo redaktoriaus Gedimino Zemlicko klausimus.

Nukelta į 2 p.

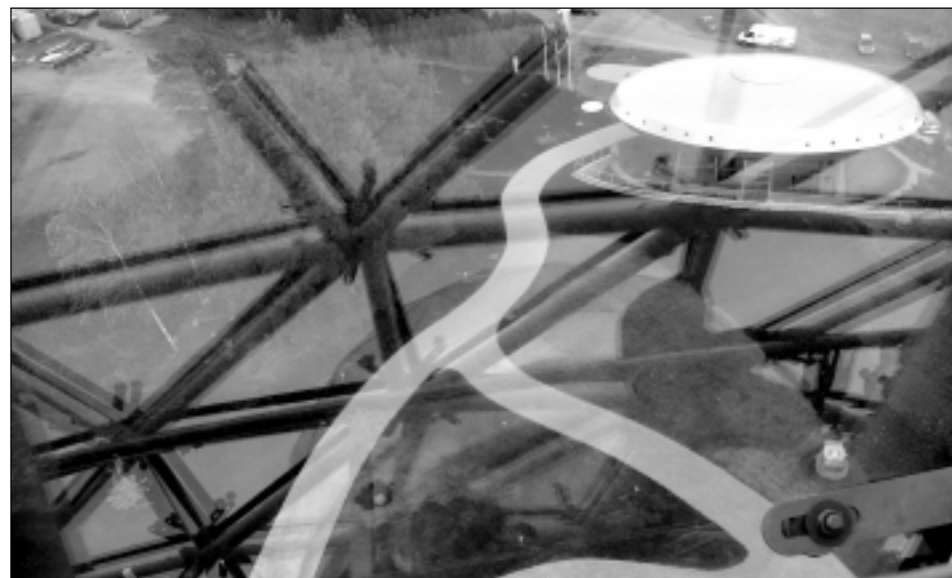
Kur mitai kalbasi su modernybe

Lapkričio 4 d. po rekonstrukcijos lankytojams duris atvėrė Lietuvos etnokosmologijos muziejus – unikalus sumanymu, originalus architektūra. Dvi skraidančios lėkštės nusileido viename gražiausių Lietuvos kampelių – Labanoro girios pakrašty. Beje, ši sąvoka – pakraštys – labai jau reliatyvi. Girios atžvilgiu – pakraštys, tačiau mūsų visų būties, savivokos prasme tai savotiškas epicentras, kur susibėga mūsų dvasinio gyvenimo svarbiausios koordinatės. Galima pažvelgti ir kitaip: iš čia prasideda mūsų minties ir jausenos didysis ir niekada nesibaigiantis kelias į beribę erdvę. Vadinasi, ir į pačius save.

Esame Visatos beribių gyventojai

Labai nedaug temų padiktuoja mūsų kasdienybė, kai galima pritaikyti žodžius – beribė erdvė, begalybė. Šį kartą ne tik galime, bet ir privalome prisiminti šias sąvokas, nes kalbame apie išskirtinį mūsų mokslinio ir kultūrinio gyvenimo įvykį – Etnokosmologijos muziejaus prikėlimą antram gyvenimui po rekonstrukcijos.

Tokią progą dera ypatingi žodžiai, glausti ir taiklūs, ir čia niekas nenurungs paties šio muziejaus idėjos autoriaus ir ilgamečio puoselėtojo, taip pat užsispyrusio įgyvendintojo dr. Gunaro Kakaro. Cituojame visos šios šventės didžiausiąjį „kaltininką“:

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Fantastiniais siluetais, vaizduotė žadinančiomis erdvėmis stebina vienintelis pasaulyje Lietuvos etnokosmologijos muziejus

„Tai, kas įvyko, tai ne tik čia – Molėtų krašte, ne vien Utenos apskrity. Ir drįstu pasakyti – ne tik Lietuvoje. Nes mes, čia esantieji, esame ne tik Lietuvos, ne tik Europos, bet fantastiškai nuostabus į begalybę besitęsiančio pasaulio – Visatos beribių gyventojai. Tik labai gaila, kad daug kas šito nesupranta. Didžioji žmonijos dalis sukasi beviltiškame voverės rate, ieškodama naudos, pinigų, pasitenkinimo, primityvaus džiaugsmo, nors pliki ateinam ir pliki išeinam.

Bet tai, kad jūs čia, kad didelė nuostabi Lietuvos žmonių grupė suprato šią idėją ir parėmė ją, išpuoselėjo, išnešiojo, sukūrė, sufantazavo,

Nukelta į 8 p.

3, 5 p.

TYRINĖJA
KULTŪRINĘ
EMIGRACIJĄ

4 p.

LIETUVOS
MOKSLO
PREMIJŲ
KONKURSUI

7, 15 p.

LIETUVOS
ENERGETIKOS
ACHILO
KULNAS

10–11 p.

DĖL KO
KĖSINTASI
BASANAVIČIŲ

12 p.

SUSIRŪPINĘ
DĖL LIETUVIŲ
KALBOS
PADĖTIES

Fotis C. KAFATOS: „Ne šalies dydis lemia sėkmingą dalyvavimą Europos projektuose“

Atkelta iš 1 p.

| „Mokslo Lietuvos“ klausimus atsako prof. Fotis C. KAFATOS

Nuotolis iki Briuselio nėra patikimas sėkmės rodiklis

Geriamasis profesorius Fotis C. Kafatos, ką patartumėte Baltijos šalių mokslininkams ir tyrėjams, norintiems sėkmingai dalyvauti Europos mokslinių tyrimų projektų konkursuose? Juk Lietuva, Latvija ir Estija yra nedidelės valstybės, mūsų šalių mokslininkai ne visada gali pasigirti reikiama dalyvavimo Europos konkursuose patirtimi.

Gera naujiena, kad norint gauti EMTT grantą, nereikia būti kilusiam iš didelės šalies ar turėti daug dalyvavimo europiniuose projektuose patirties. Siekiame aukšto lygio individualiu lygmeniu, o tai leidžia talentų paiešką vykdyti visiškai laisvai. Jei esate mokslininkas, turintis puikų pasirėngimą moksliniam darbui, kurį įgijote gimtojoje šalyje ar užsienyje, ir galite pasiūlyti labai įdomų projektą, potencialiai praplėsiantis esamas mokslo ribas, norime, kad kreiptumėtės į mus. Iš tiesų, mūsų 2007 m. Pradedančiųjų grantų (Starting Grants) ir 2008 m. Pažengusiųjų grantų (Advanced Grants) patirtis rodo, kad sėkmingai kandidatavusieji buvo iš visos Europos mokslinių tyrimų erdvės: nuo Islandijos iki Izraelio, nuo Portugalijos iki Suomijos.

Rugsėjo 9 d. Vilniuje per susitikimą su Lietuvos mokslo bendruomene Jūs rodėte žemėlapi, iš kurio matyti, kad Europos konkursus vis dėlto dažniausiai laimi arčiau Briuselio esan-

Lietuvos mokslų akademijos prezidentas prof. Zenonas Rokus Rudzikas, Europos mokslinių tyrimų tarybos prezidentas prof. Fotis C. Kafatos, LR švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. Eugenijus Butkus

buvo reikšmingas). Teikiant 2008 m. Pažengusiųjų grantus didžiausia sėkmė lydėjo Šveicariją ir Švediją.

Taigi akivaizdu, kad nuotolis iki Briuselio nėra patikimas sėkmės rodiklis. Mėginant statistiškai suprasti šalių sėkmingo dalyvavimo pasiskirstymą, svarbu atsižvelgti bent į tris svarbiausius veiksnius: šalies ekonominę galią ir gyventojų skaičių, konkursinio mokslinių tyrimų finansavimo tradiciją, taip pat santykinę EMTT siūlomų parengtų projektų skaičių, tenkantį vienam gyventojui. Žinoma, negalime pamiršti, kad nagrinėjame palyginti nedidelį grantų skaičių (apie 300 kiekviename šaukime), kuris paskirstomas 20–25 šalims. Be to, aprėpiama tik kiekvienos

šalies „talentų kreivės“ viršūnėlė. Tad, jei norime pritaikyti statistinę analizę tokiomis sąlygomis, turime būti atsargūs.

Atvejis, kai lobizmas netoleruotinas

Gal norint sėkmingai dalyvauti Europos mokslui skirtuose projektuose reikia sveiko lobizmo?

Visai ne! EMTT lobizmas nepriimtinas ir nesuderinamas su tinkama mokslinė praktika. Jis tikrai nepadedą. Iš pat pradžių teigėme, kad vienintelis mūsų kriterijus yra mokslininko laimėjimai ir jo siūlymo kokybė, kaip tai nusprendžia ekspertų komisijos, sudarytos iš visos Europos, ir ne tik, mokslininkų. Pasie-

kimai ir talentas – vienintelė mūsų „valiuta“. Be to, mes laukiame bet kokios tautybės vyrų ir moterų, dirbančių bet kurioje Europos šalyje (ES narėje, asocijuotoje šalyje ar šalyje kandidatėje) paraiškų.

Savo pranešime Vilniuje kalbėjote apie moksle reikalingą „revoliucinę kokybę siekio iniciatyvų Europoje“. Ar tai reiškia, kad Europos, ir pirmiausia Europos Sąjungos, mokslas reikalauja kokybiško pertvarkymo, visiškai naujos kokybės? Kokias silpnąsias ES mokslo vietas galėtumėte nurodyti? Kaip pašalinti tuos trūkumus?

Gera pamatuotos reformos visuomet naudingos. Šiuo požiūriu man gilų išpūdį paliko jūsų šalyje vykdomos pertvarkos. Ne visos ES šalys yra taip linkusios į reformas. Mano minėta kokybės iniciatyva revoliucinė ta prasme, kad atranka grindžiama pagrindinio tyrėjo asmeniniais laimėjimais ir paraiška, kurią jis pateikia. Tai kokybinė reforma, kurios iš tiesų trūko Europoje. Į ją ir orientuojasi EMTT, nes tam buvo sukurta visos Europos mokslo taryba. Jos misija – suteikti galimybes geriausiems tyrėjams, nesvarbu, ar jie tik pradedantieji, ar jau įsitvirtinę, nesvarbu tautybė ir lytis. Nors yra buvę keletas puikių europinių programų, taip pat įkurta gerų nacionalinių finansavimo agentūrų, iki šiol tyrėjų galimybes varžytis vien pasiekimais visos Europos lygmeniu buvo gerokai suvaržytos. Tačiau EMTT siekia ir dar vieno tikslo: patraukti geriausių žmonių potencialą iš bet kurios pasaulio vietos. EMTT grantai atviri bet kurios šalies visų tautybių žmonėms, jeigu tik jie ryžtasi atvykti į Europą ir dirbti joje. Šios pritraukimo ir repatriacijos galimybės ilgainiui bus labai svarbios visoms Europos šalims.

Vis dėlto lemia asmenybės svarba

Dalyvaujant Europos mokslo projektuose vienas svarbiausių kriterijų yra turimas mokslinis potencialas. Bet ar tai kartais nėra mokslininkų diskriminavimas? Bent jau tu, kurie dirba mažose šalyse ir kurių potencialas negali varžytis su didelių šalių galimybėmis. Galų gale laimi ne asmenybės, ne kūrėjas, bet institucijos potencialas. Ar nenukenčia talentai, kurių yra ne-

maža šalis negalėtų sukurti ir palaikyti pasaulinio lygio institucijos. Tikimės, kad EMTT kaip tik tai skatins, samdydama darbui Europos institucijose aukšto potencialo mokslininkus. Bet norint tai pasiekti, reikia, kad tokios institucijos būtų patrauklios ir gebėtų išlaikyti ge-

riausius savo srities žmones nepriklausomai nuo tautybės. Ir tikrai, kodėl gi ne? Izraelis ir Šveicarija yra mažos šalys, bet visgi jos pasiekė pasaulinį mokslinių tyrimų lygį, ir šį faktą atspindi EMTT grantų gavėjų, kuriuos tos šalys patraukė, skaičius. Antreneriškos įstaigos gali pasisamdyti talentą ir jį išlaikyti pasitelkdamos EMTT paramą, derinamą su savais ištekliais.

maža šalis negalėtų sukurti ir palaikyti pasaulinio lygio institucijos. Tikimės, kad EMTT kaip tik tai skatins, samdydama darbui Europos institucijose aukšto potencialo mokslininkus. Bet norint tai pasiekti, reikia, kad tokios institucijos būtų patrauklios ir gebėtų išlaikyti ge-

Europos mokslinių tyrimų tarybos prezidentas prof. Fotis C. Kafatos ir Lietuvos mokslų akademijos Mokslo organizacinio skyriaus vadovas dr. Andrius Bernotas

maža šalis negalėtų sukurti ir palaikyti pasaulinio lygio institucijos. Tikimės, kad EMTT kaip tik tai skatins, samdydama darbui Europos institucijose aukšto potencialo mokslininkus. Bet norint tai pasiekti, reikia, kad tokios institucijos būtų patrauklios ir gebėtų išlaikyti ge-

riausius savo srities žmones nepriklausomai nuo tautybės. Ir tikrai, kodėl gi ne? Izraelis ir Šveicarija yra mažos šalys, bet visgi jos pasiekė pasaulinį mokslinių tyrimų lygį, ir šį faktą atspindi EMTT grantų gavėjų, kuriuos tos šalys patraukė, skaičius. Antreneriškos įstaigos gali pasisamdyti talentą ir jį išlaikyti pasitelkdamos EMTT paramą, derinamą su savais ištekliais.

Galimybės jauniems ir humanitaroms

Kokių galimybių ir lengvatų skelbiamuose Europos mokslo tarybos projektuose gali tikėtis jauni mokslininkai? Ar leidžiama skleistis jaunųjų talentų galimybėms?

EMTT jauniems tyrėjams remti yra įsteigusi konkursinius Pradedančiųjų grantus. Tai puikus būdas, padedantis siekti išties labai svarbaus tikslo. Šie grantai dabar skiriami mokslininkams, įgijusiems daktaro laipsnį prieš 2–8 metus. Daugumos mūsų 2008 m. skelbto kvietimo grantų gavėjų amžius buvo apie 35 metus (nuo 28 iki 44 metų), o vieno granto laimėtojo amžius buvo vos 24 metai. Mūsų grantų programų detalės nuolat derinamos. Daugiau informacijos apie Pradedančiųjų grantus galima rasti <<http://erc.europa.eu>>.

Kokia vieta Europos mokslinių tyrimų tarybos projektuose tenka humanitarinių mokslų atstovams? Ar jiems neskiriama mažiau dėmesio negu dirbantiesiems fizinių mokslų, biomedicinos, technologinių mokslų srityse?

Iš tiesų yra priešingai. Kadangi EMTT sukurta visoms mokslų ir žinių sritims, daug išteklių skiriama taip pat socialiniams ir humanitariniams mokslams. Visas mūsų biudžetas dalijamas į 3 pagrindines temas (fiziniai mokslai ir inžinerija, gyvybės mokslai, socialiniai ir humanitariniai mokslai) pagal tyrimų aktyvumo vidurkį. 2007 m. Pradedančiųjų grantams skirtos EMTT lėšos 3 te-

Europos mokslinių tyrimų tarybos Mokslinės tarybos nariai per susitikimą su Lietuvos mokslo bendruomene

čių šalių mokslininkai. Beveik tiesinė priklausomybė. Bet gal tai klaidingas išpūdis?

EMTT nėra Briuselis. Tai, kad Belgiją supa gana galingos valstybės, kurių stipri ekonomika ir senos mokslinės tradicijos (pavyzdžiui, Jungtinė Karalystė, Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai, Šveicarija), gali ir suklaidinti. Iš tiesų Izraelio, esančio nuo Briuselio toliau už visas Europos šalis, pretendentus lydėjo didžiausia sėkmė skiriant 2007 m. Pradedančiųjų grantus, ir su ryškia persvara: beveik dvigubai didesne nei bet kurios kitos šalies. Sėkmė lydėjo ir nedidelį, toli nuo Briuselio esantį Kiprą, taip pat Ispaniją, Belgiją ir Vengriją (nors šių skaičių statistinis nuokrypis ne-

nerijai, o ne humanitariniams mokslams. Iš tikrųjų toks lėšų paskirstymas pasirodė esąs apytikriai proporcingas kiekvienos tematikos paklausai. Tai dar kartą įrodė, kad tinkamai paskirstėme lėšas. Žinoma, ateityje toliau stebėsime padėtį, nes svarbiausia mūsų nuostata – pasitikėti tyrimų dinamika ir ja sekti, o ne diktuoti nusistovėjusias finansavimo ar kitokias formas.

Kartais ir tikrus talentus svarbu įkvėpti

Kokie Europos mokslinių tyrimų tarybos Mokslinės tarybos posėdžių Vilniuje rezultatai? Ar Tarybos nariai galėjo susipažinti su Lietuvos mokslo institucijomis, jų galimybėmis?

Esame labai dėkingi Lietuvos mokslų akademijai ir jos prezidentui prof. Zenonui Rokui Rudzikui, maloniai priėmusiam mūsų EMTT mokslinės tarybos susirinkimą Vilniuje ir suteikusiam galimybę geriau susipažinti su ilga Lietuvos mokslo istorija. Galėjome geriau pažinti kai kurias didesnes dabartines institucijas, susipažinti ir su mokslinių tyrimų plėtra Lietuvoje, o platesne prasme – ir Baltijos šalyse. Buvome labai patenkinti išsamiais LR Švietimo ir mokslo ministro Algirdo Monkevičiaus, Mokslo ir technologijų departamento direktoriaus dr. Alberto Žalio ir Lietuvos mokslo tarybos pirmininko prof. Eugenijaus Butkaus pranešimais, kuriuose pristatyta Lietuvos mokslo politika. Mums maloniai suteikta proga aplankyti Vilniaus universiteto centrinių rūmų ansamblį, susitikti su rektoriumi prof. Benediktu Juodka ir prorektoriumi mokslo reikalams prof. Jūru Baniu.

EMTT mokslinės tarybos posėdžius dažnai rengiame nedidelėse šalyse, stengiamės susitikti su svarbiausių mokslo institucijų vadovais. Juk EMTT yra visos Europos ir visus apėmianti organizacija, tad siekiame visur įkvėpti talentingiausias mokslininkus. Susitikimas Vilniuje taip pat buvo sėkmingas, nes išvykome geriau susipažinę su veržliomis tikslųjų ir humanitarinių mokslų plėtros galimybėmis šiame svarbiame ir daugiakultūriame Europos regione.

Kokių naujų iniciatyvų artimiausiu metu sulauksime iš Jūsų vadovaujamos Europos mokslinių tyrimų tarybos?

Dabar vienas svarbiausių mūsų prioritetų yra išstobulinti aukščiausio lygio tarpdalykinių projektų skatinimo procesą. Tarpdalykiškumą ypač pabrėžiame ir Pradedančiųjų, ir Pažengusiųjų grantuose. Administravimo lygmeniu EMTT vykdomosios agentūros įsitraukimas į darbą – šis procesas jau vyksta dabar – mums bus gera paspartis ir padės sklandžiai vykdyti šaukimus. Taip pat rengiame plačią EMTT kadencijos pusiaukelės apžvalgą, kurią pristatysime 2009 metais. Nuolat peržiūrime savo programų nuostatas, jas pritaikome ir atnaujiname atsižvelgdami į nuosavą patirtį ir į Apžvalgos komiteto rekomendacijas. Likite su mumis!

Nuoširdžiai dėkoju už Jūsų atsakymus ir sugaištą laiką.

P. S. Dėkojame Lietuvos mokslų akademijos Mokslo organizacinio skyriaus vadovui dr. Andriui Bernotui už pagalbą rengiant šį interviu.

Kultūrinė emigracija – taip pat knygotyros tyrimo problema

Taip jau susiklostė mūsų gyvenimas, kad ne itin dažnai Lietuvoje vykstančiose mokslinėse konferencijose dalyvauja Rusijos mokslininkai. Tai nėra sveikintinas reiškinys, nes įvairių šalių, o ypač kaimyninių, mokslininkai ir intelektualai turi bendradarbiauti. Knygotyrininkė dr. Olga Nikolajevna ILJINA – Rusijos nacionalinės bibliotekos Retų knygų skyriaus Knygotyros sektoriaus mokslo darbuotoja, Sankt Peterburgo valstybinio kultūros ir meno universiteto docentė. Pokalbiui temą rasti nebuvo sunku, nes O. Iljina 2007 m. Vilniuje dalyvavo tarptautinėje konferencijoje *Rankraštinių ir spaudos paveldas išsaugojant Lietuvos ir kitų Baltijos šalių išėivijos tautinį tapatumą*, kurią organizavo Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas. Tada viešnia skaitė pranešimą *Rusų išėivijos asmeninės bibliotekos Rusijos knygotyri-ninkų darbuose*.

Gerbiamoji Olga Nikolajevna, labai malonu Jus buvo matyti 2007 m. tradicinėje Vilniuje vykusioje tarptautinėje knygotyros konferencijoje. Įdomu būtų išgirsti Jūsų nuomonę. Ar nesusidarėte išpūdžio, kad buvo mažoka tegul ir aktualias problemas apibendrinančių pranešimų? Estai gilinas i savo knygotyros ir kultūrinės raiškos dalykus, latviai – i savo, kaip ir lietuviai. Tai vis žvilgsnis „iš vidaus“, bet nėra vertinimo „iš viršaus“, iš išorės, t. y. mėginimo visus pavienius tyrimų rezultatus įtraukti i Europos, kad ir Šiaurės Vidurio Europos kultūros kontekstą. Bet šiuo atveju būtų pravartu išklausti Jūsų vertinimą.

Man buvo labai naudinga ir įdomu dalyvauti toje knygotyros konferencijoje, nes pati dirbu knygotyros srityje ir taip pat tyrinėju emigracijos problemas. Tačiau man šios konferencijos tema labai aktuali. Įdomu ir dėl to, kad Baltijos šalių ir Rusijos emigracijos supratimas skiriasi.

Rusams ši sąvoka tikriausiai pirmiausia asocijuojasi su „baltaja“ emigracija, o lietuviams kyla visai kitokie vaizdiniai.

Išties Rusijoje būta politinės, t. y. „baltosios“ emigracijos, tačiau juk ir Baltijos šalyse buvo politinė emigracija. Skirtumas gal tas, kad mes Rusijoje tyrinėjame tą emigracijos laikotarpį (bent jau didžia dalimi), kuris paliko žymų pėdsaką pasaulio kultūroje. Tai tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų vykusio emigracija, kurią vadiname kultūrine emigracija. Ji paliko gilų kultūrinį pėdsaką tose šalyse, į kurias ir buvo nukreipta, į kurias judėjo iš Rusijos pasitraukusių žmonių srautai.

Kultūrinės emigracijos iš Rusijos šaknis galėtume atsekti XIX ir net XVIII amžiuose, labai no-

Vilniaus universitete susirinko Baltijos šalių knygotyri-ninkai

rėdami, gal net nuo Ivano Rūsčio-jo laikų. Ji tęsiasi ligi pat mūsų dienų. Tai labiau istorinė-sociologinė problema, nes būdinga pasaulio žmonių migracijai, kylančiai dėl demografinių priežasčių, kurioje mažesnis vaidmuo tenka istorinei ir kultūrinei dedamajai. Tai mano nuomonė, su kuria galima ginčytis.

Suprantu lietuvių, latvių ir estų tyrinėtojų patosą: jie po trupinį renka įvairius liudijimus, taip pat dokumentinius, spausdintinius darbus apie savo tautos diasporą gyvamą įvairiose šalyse. Klausydami Baltijos šalių tyrinėtojų pranešimų priešau prie išvados, kad emigracijos problemas galima tyrinėti labai įvairiais aspektais. Galimi įvairūs požiūriai į patį emigracijos fenomeną. Rusijoje tyrinėjant emigracijos problemas pažengta gal kiek toliau pirmyn, nes tai pagaliau ir mūsų šalies specifika.

Specifika ta, kad rusų tautos žiedas, šviesiausioji inteligentijos dalis ne

savo noru buvo priversta pasitraukti iš savo šalies, bent jau per tragiškus XX a. įvykius taip atsitiko.

Taip, tautos žiedas paprasčiausiai buvo išvytas iš savo šalies. Daugybė žmonių buvo priversti kurtis kitose šalyse, ieškoti išgyvenimo būdų.

Rusijos kultūros, matyt, neįmanoma išivaizduoti be emigracijos indėlio? Kaip toli yra pažengęs Rusijos mokslas, tyrinėjantis emigracijos problematiką?

Egzistuoja supratimas, kas yra emigracija, apibūdinamos emigracijos bangos, sugebama nusakyti, kas yra užsienyje gyvenantys rusai ar užsienio rusai (*русское зарубежье*) ir Rusijos užsienis (*Российское зарубежье*). Apie tai rašomi teoriniai straipsniai. Tačiau klausydami Baltijos šalių knygotyri-ninkų pranešimų ir minčių, pradėdau galvoti, kad ir mums Rusijoje yra dėl ko pasukti galvas.

Rankraštiniams ir spaudos paveldui skirtoje konferencijoje: Inese Auzina Smith (Jungtinė Karalystė), VU Komunikacijos fakulteto doc. dr. Aušra Navickienė ir prof. Tiu Reimo (Latvija)

Man labai patiko latvių tyrinėtojos Inesės Auzinos Smith (Inese Auzina Smith) iš Jungtinės Karalystės pranešimas *Latvijos bibliotekos išėivijoje: istorijos ir spaudos paveldo išsaugojimas*. Ji pateikė labai įdomų faktografinį vaizdą, parodė latvių šeimą išėivijoje, pateikė duomenų apie bibliotekas, muziejus, latvių diasporą. Suteikė ir reikšmingų žinių apskritai apie latvių emigrantus: kiek ir kada, kokiais laikotarpiais iš Latvijos išvyko, kiek knygų ir įvairių leidinių išleido, pagaliau, kiek sukūrė socialinių institucijų, būrusių latvių emigrantus. Kai paaiškėja bendras vaizdas, jau galima tyrinėti ir pavienius atvejus.

Mes Rusijoje emigracijos reiškinis pradėjome nagrinėti nuo išskirtinai reikšmingų, labai iškilų atvejų, tad ir tą tyrinėjimų pobūdį buvo šiek tiek kitoks. Dabar pribrendo laikas platesniems apibendrinimams.

Kuo daugiau skirtingų ir įvairių kelių, tuo geriau. Ar ne taip?

Taip, bet moksle visada ateina apibendrinimų metas, tik tada pradeda aiškėti bendras reiškinio ar problemos vaizdas. Negaliu teigti, kad neturime duomenų apie emigrantų skaičius ir panašiai, bet tie skaičiai labai skiriasi, nesutampa.

Ar Rusijoje esama institucijos, kuri būtų atsidėjusi emigracijos problematikos tyrinėjimams?

Tuo užsiima pirmiausia tos institucijos, kurios saugo ir kaupia su emigracijos paveldu susijusių medžiagą – rankraštinę ir spausdintinę. Tai archyvai ir bibliotekos.

O meno kūriniai?

Taip pat meno kūriniai kaupiančios ir saugančios institucijos, t. y. muziejai. Iš tokių pirmiausia minėtini A. S. Puškino vaizduojamojo

2008 M. LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KONKURSUI PATEIKTI DARBAI

Humanitarinių ir socialinių mokslų sekcija

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. Vytautas Andriulis. Darbų ciklas „Lietuvos teisės istorijos studijos (2000–2003 m.)“. *Pateikė Mykolo Romerio universiteto senatas.*

2. Audronė Bliujienė, Algirdas Girininkas, Vladas Žulkus. Darbų ciklas „Baltai Baltijos jūros erdvėje (1997–2007 m.)“. *Pateikė Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto taryba.*

3. Hans-Harry Droessiger. Monografija (vokiečių kalba) „Metaforika ir metonimija vokiečių kalboje. Semantinių-kognityvinių laukų diskurso potencialo tyrimai“ / „Metaphorik und Metonymie im Deutschen. Untersuchungen zum Diskurspotential semantisch-kognitiver Räume“ (2007 m.). *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

4. Bronislovas Genzelis. Darbų ciklas „Lietuvos kultūros istorijos tyrinėjimai (kultūrologiniai ir politologiniai aspektai) (1988–2007 m.)“. *Pateikė Vytauto Didžiojo universiteto senatas.*

5. Aleksas Stanislovas Girdenis. Darbų ciklas „Fonologijos, dialektologijos ir kalbos istorijos tyrimai (1996–2003 m.)“. *Pateikė Lietuvių kalbos instituto taryba.*

6. Stasys Girdzijauskas. Monografija „Logistinė kapitalo valdymo teorija; determinuotieji metodai“ (2006 m.). *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

7. Palmira Jucevičienė. Darbų ciklas „Besimokančių visuomenę sąlygojančios edukacinės sistemos: dviejų dešimtmečių tyrimų retrospektyva (1987–2007 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*

8. Valentinas Klevas. Darbų ciklas „Lietuvos energetikos ekonomikos mokslo šakos suformavimas (1998–2007 m.)“. *Pateikė Lietuvos energetikos instituto taryba.*

9. Bronislovas Juozas Kuzmikas. Darbų ciklas „Lietuviškojo tautinio tapatumo vertybiniai pamatai (1989–2007 m.)“. *Pateikė Mykolo Romerio universiteto senatas.*

10. Ona Gražina Rakauskienė. Darbų ciklas „Lietuvos valstybės ekonominė politika (2000–2007 m.)“. *Pateikė Mykolo Romerio universiteto senatas.*

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. Eugenijus Jovaiša. Darbų ciklas „Istorija ir kompiuteriai (1997–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto senatas, UAB „Elektroninės leidybos namai“.*

2. Natalija Kasatkina (po mirties). Darbų ciklas „Lietuvos etninių grupių adaptacija (1997–2007 m.)“. *Pateikė Socialinių tyrimų instituto taryba, Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.*

3. Gražina Marija Martinaitienė. Darbų ciklas „Istorinės meninės tekstilės tyrinėjimai (1994–2007 m.)“. *Pateikė Kultūros, filosofijos ir meno instituto taryba, Lietuvos dailės muziejus.*

4. Stasys Vaitekūnas. Darbų ciklas „Žmogiškieji išteklių ir gyventojai: jų įtaka šalies geopolitinei ir socialinei ekonominei raidai (1970–2007 m.)“. *Pateikė Klaipėdos universiteto Regioninės politikos ir planavimo instituto taryba, AB koncernas „Achemos grupė“.*

Fizinių mokslų sekcija

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. Irina Bachmatova, Valdas Stanislovas Laurinavičius, Liucija Marcinkevičienė, Rolandas Meškys, Julija Razumienė. Darbų ciklas „Fermentų ir fermentinių sistemų tyrimas ir panaudojimas (1990–2007 m.)“. *Pateikė Biochemijos instituto taryba.*

2. Jūras Banys, Vytautas Samuelionis, Jonas Grigas. Darbų ciklas „Naujos daugiakomponentės medžiagos informacinėms technologijoms, optoelektronikai, pjezotronikai ir nanoelektronikai (2002–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

3. Eugenijus Butkus, Arvydas Stončius, Sigitas Stončius. Darbų ciklas „Naujos organinės medžiagos – nuo nesudėtingų molekulių iki supramolekulių (1991–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

4. Remigijus Gaška, Saulius Juršėnas, Edmundas Kuokštis, Gintautas Tamulaitis. Darbų ciklas „Trumpabangės optoelektronikos puslaidininkių ir jų kvantinių darinių optinė spektroskopija (2001–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

5. Vidmantas Gulbinas, Gediminas Trinkūnas, Leonas Valkūnas. Darbų ciklas „Elektringų ir neutralių sužadintųjų dinamiką gamtiniuose bei dirbtiniuose nanodariniuose (2001–2007 m.)“. *Pateikė Fizikos instituto taryba.*

6. Antanas Kiveris, Povilas Pipynys, Alfonsas Rimeika. Darbų ciklas „Fononais stimuliuoto tuneliavimo vaidmuo puslaidininkių ir dielektrikų elektroluminescencijai bei elektriniam laidumui (1967–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto senatas.*

7. Kęstutis Kubilius, Remigijus Mikulevičius, Rimas Norvaiša, Jonas Kazys Sunklodas. Darbų ciklas „Stochastinės lygtys ir procesų aproksimavimas (1980–2006 m.)“. *Pateikė Matematikos ir informatikos instituto taryba.*

8. Antanas Laurinčikas. Darbų ciklas „Analizinių aritmetinių objektų tyrimai (1995–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

9. Liudmila Nickelson, Viktoras Šugurovas. Darbų ciklas „Singuliariųjų integralinių lygčių (SIL) metodai ir jų praktiniai taikymai bangolaidžių ir trimačių sandarų elektrodinaminei analizei (1980–2005 m.)“. *Pateikė Puslaidininkių fizikos instituto taryba, Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.*

10. Audrius Padarauskas, Vida Vičkačkaitė. Darbų ciklas „Chromatografiniai ir elektromigraciniai metodai: naujos derivatizacijos, koncentravimo ir atskyrimo sistemos (1993–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

11. Antanas Reklaitis. Darbų ciklas „Elektroninių procesų puslaidininkinėse nanostruktūrose modeliavimas (1986–2007 m.)“. *Pateikė Puslaidininkių fizikos instituto taryba.*

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. Meilutė Kabailienė. Darbų ciklas „Naujų paleobotaninių tyrimo metodų sukūrimas ir jų taikymas, atkuriant gamtinę aplinkos raidą poledynmetyje Lietuvoje (1977–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas, Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos.*

2. Arūnas Krotkus, Klemensas Bertulis, Ramūnas Adomavičius, Vaidas Pačebutas, Andrejus Gežutis. Darbų ciklas „Puslaidininkinių medžiagų ir darinių, skirtų terahercų diapazono optoelektronikos prietaisams, tyrimai (1997–2007 m.)“. *Pateikė Puslaidininkių fizikos instituto taryba, UAB „Ekspla“.*

3. Vidmantas Remeikis, Artūras Plukis. Darbų ciklas „Radioaktyviųjų atliekų susidarymo, charakterizavimo ir poveikio aplinkai analizės metodų plėtra bei taikymai (2002–2007 m.)“. *Pateikė Fizikos instituto taryba, VĮ Ignalinos atominė elektrinė, VĮ Radioaktyviųjų atliekų tvarkymo agentūra.*

Biomedicinos mokslų sekcija

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. Svetlana Bondarenko, Vytautas Kontrimavičius. Darbų ciklas „Cestodų faunos, morfologijos, sistematikos, gyvenimo ciklo ir ontogenezės tyrimai (1965–2007 m.)“. *Pateikė Lietuvos mokslų akademijos prezidentas.*

2. Julius Danusevičius, Rimvydas Gabrilavičius, Alfas Pliūra, Darius Danusevičius, Virgilijus Baliukas. Darbų ciklas „Miško genitinių išteklių formavimo ir išsaugojimo, selekcijos ir sėklininkystės plėtotės teorinių pagrindų bei metodų parengimas ir taikymas praktikoje, didinant miškų ekologinį stabilumą, kokybę ir produktyvumą (1975–2007 m.)“. *Pateikė Lietuvos mokslų akademijos prezidentas.*

3. Jonas Jurevičius, Vytenis Arvydas Skeberdis. Darbų ciklas „Širdies miocitų ir Amono rago neuronų vidulastelinės signalizacijos ir erdvės ypatumai (1994–2007 m.)“. *Pateikė Kauno medicinos universiteto senatas, KMU Kardiologijos instituto taryba.*

4. Algirdas Juozas Motuzas. Darbų ciklas „Agronomijos mokslų raida Lietuvoje ir jos kūrėjai (1982–2006 m.)“. *Pateikė Lietuvos žemės ūkio universiteto senatas.*

5. Aniolas Sruoga, Algimantas Paulauskas, Linas Balčiauskas, Saulius Švažas, Dalius Butkauskas. Darbų ciklas „Ilgalaikiai gyvūnijos genetiniais ir ekologiniais tyrimais kintančiomis aplinkos sąlygomis (1988–2007 m.)“. *Pateikė VU Ekologijos instituto taryba.*

6. Česlovas Venclovas. Darbų ciklas „Bioinformatikos metodų kūrimas ir jų taikymas baltymų struktūrai, funkcijai ir evoliucijai tirti (1994–2007 m.)“. *Pateikė Biotechnologijos instituto taryba.*

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. Gediminas Arvydas Biziuolevičius. Darbų ciklas „Gydymo mikrobinių ląstelių sienelę ardančiais fermentais koncepcijos vystymas (1975–2007 m.)“. *Pateikė VU Imunologijos instituto taryba, UAB „Biocentras“.*

2. Irena Brazauskienė, Zenonas Dabkevičius, Roma Semaškienė. Darbų ciklas „Žemės ūkio augalų grybinių ligų plitimo dėsnų tyrimai ir efektyvių kontrolės metodų kūrimas bei diegimas (1982–2007 m.)“. *Pateikė Lietuvos žemdirbystės instituto taryba, Valstybinė augalų apsaugos tarnyba, Lietuvos augalų apsaugos asociacija.*

Technologijos mokslų sekcija

Fundamentiniai ir taikomieji mokslinių tyrimų darbai

1. Rimantas Barauskas, Rimantas Belevičius, Rimantas Kačiainas. Vadovėlis „Baigtinių elementų metodo pagrindai“ ir mokslo darbų ciklas „Baigtinių elementų metodas: modeliai ir taikymai (1988–2007 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas, Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.*

2. Arvidas Galdikas. Darbų ciklas „Plazmos suaktyvintų heterogeninių procesų daugiakomponentių kietųjų kūnų paviršiuose matematinis modeliavimas (1993–2007 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*

3. Juozas Vidas Gražulevičius. Darbų ciklas „Naujos elektroaktyvios organinės medžiagos optoelektronikai (1998–2007 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*

4. Roma Rinkevičienė, Algimantas Juozas Poška, Algirdas Smilgevičius. Darbų ciklas „Tiesiaiegos mechatroninės sistemos: teorija, tyrimai, plėtra (1980–2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.*

Taikomosios mokslinės veiklos (eksperimentinės plėtros) darbai

1. Marija Burinskienė, Vitalija Rudzkiene. Darbų ciklas „Darna teritorijų planavimo informaciniai modeliai, tyrimai ir taikymai (1997–

2007 m.)“. *Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas, Mykolo Romerio universiteto senatas, Lietuvos savivaldybių asociacija.*

2. Egidijus Kazanavičius, Antanas Mikuckas, Irena Mikuckienė. Darbų ciklas „Ateities būsto aukštosios technologijos ir įranga“ (2003–2006 m.). *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas, UAB ELSIS TS.*

3. Stanislava Nerutė Kligienė, Antanas Leonas Lipeika, Evaldas Robertas Ožeraitis, Adolfas Laimutis Telksnys. Darbų ciklas „Informacinės technologijos lietuvių kalbai ir kultūrai (1995–2007 m.)“. *Pateikė Matematikos ir informatikos instituto taryba, UAB „Technogama“, Bendra Lietuvos–Rusijos–Olandijos įmonė TEV.*

4. Antanas Pedišius, Jurij Tonkonogij, Gediminas Zygmantas, Nerijus Pedišius. Darbų ciklas „Valstybės etalonų ir eksperimentinės įrangos komplekso skysčių, dujų ir šilumos kiekių vertėms atkurti ir jų matavimo priemonėms tirti ir bandyti sukūrimas (1995–2007 m.)“. *Pateikė Lietuvos energetikos instituto taryba, Valstybinė metrologijos tarnyba, VĮ „Energetikos agentūra“, Lietuvos vandens tiekėjų asociacija, Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija, AB „Lietuvos dujos“, AB „Kauno energija“, AB „Axis Industries“, AB „Mažeikių nafta“, UAB „Kalvis“.*

Lietuvos mokslo premijų komisija

Lietuva sėkmingai startavo naujoje inovacijų programoje EUROSTARS

Penki Lietuvos įmonių ir mokslo institucijų inovacijų projektai, įveikę tarptautinį konkursą, pateko tarp geriausių finansuojamų projektų naujoje EUROSTARS programoje.

EUROSTARS programos tikslas – skatinti mokslinius tyrimus vykdančias Europos mažas ir vidutines įmones kurti pasaulinėje rinkoje konkurencingus produktus ir tapti savo sričių lyderėmis. Ši programa yra jungtinė Europos Komisijos ir programos EUREKA iniciatyva, atsiradusi 2007 metais. Programa siekiama prisidėti prie ambicingų Lisabonos tikslų, nukreiptų į Europos konkurencingumą ir ekonomikos augimą, įgyvendinimo.

Pirmojo EUROSTARS kvietimo metu 2008 m. vasario mėn. Lietuva pateikė 8 paraiškas. Jas teikiant dalyvavo vienuolika institucijų: šešios įmonės, trys mokslo institutai ir du universitetai. Tarptautiniams ekspertams įvertinus pateiktas paraiškas, net septyni projektai su Lietuvos dalyviais pateko į finansuotųjų projektų sąrašą.

Pasibaigus deryboms dėl projektų finansavimo, spalio 15 d. Porto mieste, Portugalijoje vyksiančiame EUREKA posėdyje buvo galutinai patvirtinti penki finansuoti Lietuvos projektai. Posėdyje Lietuvai atstovavo Švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir technologijų departamento direktorius Albertas Žalys ir Tarptautinių mokslo ir technologijų plėtros

programų agentūros direktorė Birutė Bukauskaitė.

Tarp penkių patvirtintų projektų du iš informacinių technologijų ir telekomunikacijų, du iš chemijos, fizinių ir tikslųjų mokslų, vienas iš pramoninių technologijų srities. Bendra visų penkių projektų vertė – 6,6 mln. eurų.

Trys projektai yra koordinuojami Lietuvos įmonių: UAB *Altechna* (partneriai – vokiečių ir prancūzų įmonės), UAB *Stratelus* (partneriai: KTU Biomedicininės inžinerijos institutas, KTU Ultragarso institutas, Švedijos universitetas, suomių įmonė) ir UAB *Ekspla* (partneris – Vienos technologijos universiteto Fotonikos institutas). Dviejuose projektuose Lietuva dalyvauja kaip partnerė. Tarp dalyvių galima paminėti Lietuvos įmones: UAB *Tildė IT* (projektą koordinuoja olandai, partneriai: švedai ir turkai) ir UAB *Altechna* (projektą koordinuoja vokiečiai, partneriai – vengrai).

Projektai bus finansuojami Europos Komisijos, nacionalinių finansuojančių institucijų ir pačių dalyvių lėšomis.

Lietuvoje EUROSTARS programą finansuoja Tarptautinių mokslo ir technologijų plėtros programų agentūra. Kasmet nuo 2008 m. iki 2013 m. agentūra Lietuvos dalyviams yra numaciusi skirti po 0,5 mln. eurų (1,7 mln. Lt).

Jurga Trotienė

Kultūrinė emigracija – taip pat knygotyros tyrimo problema

Atkelta iš 3 p.

meno muziejus arba Rusų muziejaus Naujausiojo meno skyrius. Po 1991 m., kai subyrėjo Tarybų Sąjunga ir atsivėrė ligi tol uždaryta specialios saugyklos, į Rusiją pradėjo grįžti daugelis ligi tol užsienyje saugotų kolekcijų, daugelyje muziejų ir įstaigų buvo įkurti atitinkami skyriai.

Štai kad ir Rusijos mokslų akademijos biblioteka Sankt Peterburge. Joje buvo įkurtas Užsienio rusų skyrius, ir viskas, kas buvo saugoma specialiuosiuose skyriuose, buvo atverta visuomenei. Tyrinėtojams dabar prieinamos rusų emigrantų knygos. Pradėtas leisti jungtinis katalogas *Rusų knygos užsienyje*, jame aprašomos jau XX a. knygos. Leidžiama abėcėline tvarka atskirais tomiais. Tai štai Rusijos mokslų akademijos bibliotekoje minėto jungtinio katalogo sudarymui ir leidybai vadovauja Jevgenijaus Kirilovičiaus Sokolinskio tyrinėtojų grupė. Ir kas labai svarbu: kataloge nurodoma tų knygų saugojimo vieta. Tarkime, kokios nors knygos pasaulyje išliko penki egzemplioriai. J. K. Sokolinkis vyksta į Čekijos bibliotekas ar kur nors į Hamiltono universiteto biblioteką Havajuose ir skrupulingai renka žinias apie tuos unikumus, kruopščiai tas knygas aprašinėja.

J. K. Sokolinskiui daug padeda kolegos estai, pateikia Estijos bibliotekose saugomų retų rusų knygų aprašus. Tai milžiniškas projektas ir nežinia, kada bus baigtas, nes pasirodė tik du pirmieji *Rusų knygų užsienyje* katalogo tomiai. Tačiau dar ne greitai turėsime rusų knygų reperuarą pasaulyje. Rengiamas katalogas tyrinėtojams pateiks žinių apie įvairiose pasaulio bibliotekose ir kolekcijose esančias rusų knygas.

Kalbate apie rusiškas knygas emigracijoje. Tačiau rusų emigrantai jau leido ne vien rusiškas knygas. Kaip su kitomis kalbomis išleistomis knygomis?

Mano minėtas katalogas yra skirtas rusiškai knygai, parašytai rusų kalba. Suprantama, tyrinėjamos ir rusų autorių knygos, parašytos ar išleistos užsienio kalbomis. Tai rosikos tyrimų objektas, kaip lituanistikos objektas yra lietuvių autorių kitomis kalbomis išleistos knygos. Rosikos (*Rossica*) programos ir skirtos tyrinėti viskam, kas parašyta apie šalį, šiuo atveju Rusiją, ir už jos ribų bet kuria pasaulio kalba. Atsiranda galimybė į kultūrą pažvelgti ne tik iš vidaus, bet ir iš išorės. Rusijos nacionalinėje bibliotekoje yra Rosikos fondas, kuris tyrinėjamas, nuolat pildomas. Buvo surengta Rosikos fondo naujų rinkinių ir spaudinių paroda. Ji vyko Rusijos nacionalinės bibliotekos naujame pastate Maskvos prospekte Sankt Peterburge. Tai štai toje parodoje buvo eksponuota labai daug Baltijos šalyse – Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Suomijoje – per pastaruosius 20 metų išleistų rusiškų knygų ir leidinių. Tai knygos ne tik rusų kalba, bet ir užsienio kalbomis, skirtos Rusijai.

Jei teisingai supratau, kiekviena institucija, kuri kaupia užsienyje išleistas rusiškas spaudinius, užsiima ir šio paveldo tyrinėjimu, bet šiuos tyrimus kuriojančios institucijos ar jungiančio centro nėra?

Ne visai taip. Tiems tyrimams vadovauja Rusijos mokslų akademijos Visuotinės istorijos institute įsteigtas specialus sektorius, kuris vadovauja ir tyrinėja užsienio šalyse gyvenančių rusų kultūrinį paveldą. Tų tyrimų rezultatai dažniausiai leidžiami monografių pavidalu. Beje, tiriama ne vien rusų literatūra, bet ir kitų tautų paveldas. Tai akademinio tyrimų centro veikla.

Be to, Maskvoje įsteigtas užsienio rusų bibliotekos fondas. Ši institucija vienija panašaus pobūdžio informacines įstaigas – bibliotekas

statomas atskiros šaltinių kolekcijos. Ji buvo kiek panaši į 2007 m. Vilniaus universitete vykusią knygotyrai skirtą konferenciją. Panaši ta prasme, kad buvo pateikta labai plati šaltinių tyrinėjimų panorama.

Man taip pat padarė įspūdį asmeninė konferencija *Alfredas Liudvikovičius Bemas ir užsienio rusų humanitariniai projektai*. Kas buvo tas Bemas, niekas tikrai nežino, nors tai – nebijau to žodžio – dvasios milžinas, Europos emigracijos traukos centras Prahoje. Kaip tik aprašinėju jo biblioteką, todėl Maskvoje

Mat A. L. Bemas buvo labai žymus XX a. filologas, šiandien jau niekas iš tyrinėtojų neabejoja, bet Rusijoje apie tai beveik nieko nebuvo žinoma. Tai štai grįžtu prie A. L. Bemui skirtos konferencijos Maskvoje: būtent per tą konferenciją Rusijai buvo pristatytas Bemas, ir tai buvo tam tikra mokslinė sensacija.

Dabar bus pradėtas rengti A. L. Bemo raštų rinkinys rusų kalba. Beje, jis rašė vokiečių, čekų, lenkų ir rusų kalbomis. Šis asmuo buvo vokiečių, liuteronas, perėjęs į stačiatikybę. Gimęs Kijeve.

darbuotojos Guntos Jaunmuktane (Gunta Jaunmuktane) pranešimą *Išėivių medžiaga iš Vokietijos lagerių (1945–1950) Latvijos akademijos bibliotekos fonduose*.

Tai labai suasmenintas pranešimas, emociškai perteiktas klausytojams. Paprastai konferencijose parbrėžiamas objektyvuotas požiūris į aptariamą problemą, o latvės pranešimas man paliko stebėtinai gilų įspūdį. Autorė pateikė duomenis apie latvių, atsідūrusių po Antrojo pasaulinio karo perkeltųjų asmenų stovyklose Vokietijoje, bibliotekas, leistus leidinius ir knygas. Tas tyri-

Sankt Peterburgo valstybinio kultūros ir meno universiteto doc. dr. Olga Iljina ir Sankt Peterburgo valstybinio architektūros ir statybos universiteto doc. dr. Svetlana Levoško Vilniaus universitete

ir panašias įstaigas. Minėta biblioteka-fondas yra tapęs centru, į kurį suinteresuoti tautiečiai gali siųsti savo archyvus. Maskvoje, Tagankoje, Nižne Radiščenskoje gatvėje yra senovinis pastatas, kur įsikūrusi ši institucija. Turi ir savo viešbutį, kuriame apsistoja iš kitų šalių atvykę tyrinėtojai. Ši institucija turi ir savo leidyklą *Rusų kelias* (*Русский путь*). Leidžiamos įdomios knygos, rengiamos konferencijos. Neseniai išleista knyga apie labai įdomią rusų giminę – Krivošeinus. Galima pažymėti, kad leidyklos *Rusų kelias* leidžiamos knygos mokslinė prasme yra nepriekaištingos, nes leidykla sugeba pasitelkti žymias mokslo pajėgas, mokėti honorarus. Kitos leidyklos ir institucijos tokių galimybių neturi, kartais jų veikla daugiau grindžiama entuziazmu, bet neparemta solidesnėmis finansinėmis galimybėmis.

Užsiminėte apie tos bibliotekos fondo rengiamas mokslines konferencijas. Gal kurioje nors Jums yra tekę dalyvauti?

Išties tai labai gero lygio konferencijos. 2006 m. dalyvavau užsienio rusų šaltinių tyrinėjimams skirtoje konferencijoje. Buvo nagrinėti archyvai, kaupiantys tą paveldą, pri-

Bemui skirtoje konferencijoje ir teko kalbėti apie jo biblioteką.

Vis dėlto apie tą paslaptinę Alfredą Bemą (1875–1952) kai kas žinoma, jeigu apie jo biblioteką skaitėte pranešimą?

Žinoma, kad A. L. Bemas buvo filologas, dirbo Peterburgo mokslų akademijos bibliotekoje. Iki revoliucijos Rusijoje jo dėstytojai buvo Ivanas Kotliarevskis ir Vsevolodas Izmailovičius Sreznevskis. Pastarasis buvo minėtos bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjas. Dar reikėtų priminti, kad jo tėvas – Izmailas Sreznevskis – buvo žymus kalbininkas, parašęs labai reikšmingą veikalą *Slavų tautų žodynas*. Po revoliucijos A. L. Bemas emigravo į užsienį: Lenkijoje organizavo *Poetų taverną*.

Jeigu emigravo į Lenkiją iš Peterburgo, tai greičiausiai važiuo per Vilnių.

Neatmestina tokia galimybė. Vėliau A. L. Bema pagal Masariko akciją pakvietė į Prahą, kur jis įkūrė *Poetų skitą*. Veikė toks poetų sambūris. Neseniai Slavų tyrimų institutas Prahoje išleido *Poetų skitui* skirtą leidinį, jo autorė Liubovė Balaševskaja. Apskritai tas *Poetų skitas*, kaip ir paties A. L. Bemo veikla, tai kultūrinis reiškinys, verčiantis į daug ką pažvelgti naujai.

Iš Jūsų pasakojimo supratau, kad šiandienėje Rusijoje emigracijos tyrimams skiriamas gana didelis dėmesys, veikia atskiros tyrimų institucijos, sugebama rasti tiems tyrimams reikalingų lėšų, yra ir kvalifikuotų tyrinėtojų, esama ir to paveldo tyrimams įsteigtų fondų.

Tai pirmiausia pasakytina apie Maskvoje veikiančią biblioteką-fondą *Užsienio rusai* (*Русское зарубежье*). Joje sukaupta labai stipri materialinė bazė, esama puikių galimybių rengti labai aukšto lygio mokslines konferencijas, rengti ir leisti įvairius leidinius.

Mūsų centras Sankt Peterburge, kur dirbu – tai visuomeninė organizacija. Jo pavadinimas – Informacinis kultūrinis centras *Užsienio rusai*. Nepaisant finansinių sunkumų, sugebėjome išleisti 8 rinkinius *Berega* (*Бе́рега*, paskutinis 2008 m. numeris yra 9). Šių rinkinių esmė – ne pateikti mokslinių tyrinėjimų medžiagą, bet suteikti informacijos. Skelbiamos žinios apie tyrinėjimus, konferencijų kronika, pristatomi specialistų atliekami darbai. Mielu noru rinkinyje *Berega* spausdinsime ir Baltijos šalyse atliekamų tyrinėjimų medžiagą, skirtą rusų emigracijai. Jau sutarėme, kad išspausdinsime ir Vilniaus konferencijoje dalyvavusių Latvijos ademinės bibliotekos

nėjimas leidžia pažvelgti į perkeltųjų asmenų kasdienybę. Ten buvo ekstremalios sąlygos, savaip krizinės. Pranešėja G. Jaunmuktane parodė, kad svarbiausias to laikotarpio perkeltųjų asmenų (DP) stovyklose buvusių latvių siekis – išgyventi. Žinoma, buvo ir buitinių nesupratimų, skandalų, asmeniškumų – autorė to neslėpė. Ir vis dėlto svarbiausias to meto patosas buvo siekimas dirbti, kurti. Kūryba – esminis tų toli nuo tėvynės atsідūrusių žmonių siekis. Tai atsispindėjo pranešimo autorės pateiktose to meto Vokietijoje išleistose latvių knygose, kituose leidiniuose, paveiksluose, eskizuose, dienoraščiuose. Visa tai akivaizdžiai mums byloja, kad ekstremalioomis sąlygomis žmonės siekė bet kuria kaina išsaugoti savo tautinį tapatumą. Beje, toks buvo ir konferencijos Vilniuje, kur tas pranešimas skaitytas, pavadinimas.

Tad štai labai džiaugiuosi, kad G. Jaunmuktane pažadėjo mūsų leidiniui *Berega* parašyti publikaciją iš savo tyrinėjimų srities.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Energetikos problemų sukuryje (3)

Pradžia Nr. 17

Mokslo Lietuvos pašneko-vas – Lietuvos energetikos instituto direktorius prof. habil. dr. Eugenijus UŠPURAS.

Lietuva yra viena

Geriamasis direktoriau, šiame pašnekesyje jau pasiekėme ribą, kai galima užduoti, ko gero, svarbiausią klausimą: reikia ar nereikia Lietuvai naujos atominės elektrinės? Šiuo atveju kalbame ne apie bendrovės, kuri projektuos ir statys AE, ir net ne Lietuvos energetikos instituto mokslininkų interesus. Kalbame apie naujos AE reikalingumą ar nereikalingumą Lietuvos žmonėms, mūsų valstybei.

Vienareikšmiškai atsakau: reikia. Nauja AE leis diversifikuoti Lietuvos valstybės energetines galimybes, padidinti Lietuvos energetinį saugumą, vadinasi, tapti labiau nepriklausoma nuo pirminių energijos išteklių tiekiančių šalių. Kai kurie vertintojai branduolinę energetiką priskiria prie vietinės energetikos, nes galima įveikti branduolinio kuro kad ir metams. Jeigu pašlytų mūsų valstybės santykiai su branduolinę kurą tiekiančia valstybe, pakaktų laiko deryboms išgyti kuro kitose šalyse. Gamtinės dujas ar mazuto tiekimą galima nutraukti užsukus kelias sklendes, o derybų atnaujinimo iniciatyva toli gražu ne visada galėtų priklausyti nuo Lietuvos. Tai viena problema. Antroji – labai svarbu išsaugoti branduolinės energetikos srityje dirbančių mokslininkų, darbuotojų, įvairaus lygmens specialistų kompetencijas, o tai ne per metus ar dvejus įgyjamas turtas.

Vilniaus universiteto Fizikos fakultete nuo š. m. rugsėjo 1-osios pradėti rengti branduolinės fizikos specialistai. Bet gal naujai AE naudingesni būtų inžinieriai, kuriuos rengia Kauno technologijos universiteto Šilumos ir atomo energetikos katedra?

Naują elektrinę projektuoti, statyti ir eksploatuoti pirmiausia reikalingi inžinieriai, juos ir rengia KTU. Bet kartu AE reikia daugybės kitų specialybių darbuotojų, ypač branduolinės fizikos specialistų, kuriuos pradeda rengti VU. Reikėtų 80 proc. inžinierių branduolininkų ir 20 proc. fizikų branduolininkų. Jau nekalbu apie tai, kad tokia sudėtingame objekte reikalingi matematikai, kompiuterijos specialistai, finansininkai ir t. t. Beje, ne vien VU rengs branduolinės fizikos specialistus. Ne kartą pokalbyje minėjau Fizikos institutą, kurio mokslininkai taip pat dirba branduolinės fizikos srityje, dėsto ir VU Fizikos fakultete. Be to, bendradarbiaujama su Švedijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės, JAV universitetais. Pirmus dvejus metus įvairių krypčių ir specialybių fizikams dėstomi bendrieji kursai, beje, kaip ir būsimiesiems inžinieriams KTU. Neabejoju, kad mūsų branduolinės fizikos ir inžinerijos bakalaurai, magistras turės galimybių pasitobulinti geriausiose Europos ir pasaulio atominės elektrinės, taip pat mokslo centruose. Manau, nebus pasitenkinta vien teoriniais kursais, jaunimas įgis ir praktinio darbo įgūdžių dirbdamas su moderniausia įranga.

Svarbiausia, kad tie dalykai sunderinti tarp KTU ir VU, taip

Lietuvos energetikos instituto direktorius prof. Eugenijus Ušpuras teigia, kad inžinerinis mokslas siejasi su konkrečių technologijų kūrimu ir taikymu, su senosiomis ir naujosiomis technologijomis

pat tarp Lietuvos energetikos ir Fizikos institutų esama bendro supratimo. Mokslininkai ir inžinieriai paprastai gerai vieni kitus supranta, o kai kurie politikai ir jų aplinkos asmenys kartais mėgina eskaluoti dirbtinę įtampą tarp Vilniaus ir Kauno.

Iš tiesų įtampai priežasčių nėra?

Lietuva yra viena ir labai maža, o didžiausia reali problema, su kuria Lietuva susidurs statydama naują AE, bus žmogiškųjų išteklių trūkumas. Ne bet kokių išteklių, bet aukštos kvalifikacijos. Gerų, kvalifikuotų vadybininkų, projektuotojų ir statybininkų ir dabar trūksta. Norint pritraukti geriausius specialistus, reikės nepagailėti gerų atlyginimų.

Nagrinėjant išorinių įvykių įtaką

Pats laikas kai ką apibendrinti. Turime tam tikros patirties, parengtų specialistų, naujus ir toliau rengiame. Nemažai tų specialistų yra dalyvavę

įvairiuose tarptautiniuose projektuose, tobulinasi net ir toliausiai branduolinėje energetikoje pažengusiose valstybėse. Iš viso to gali kilti realiai optimistinis vaizdas. Kita vertus, spaudoje nerasime straipsnio, kuriame nebūtų pateikta neišbrendamų konfliktinių situacijų, kaip nėra ir televizijos reportažo, kuriame nebūtų keliami beveik neįveikiamų problemų. Skaitytojų ar televizijos laidų žiūrovą kartais apima neviltilis, matant, kaip Lietuvoje sprendžiami klausimai, susiję su naujos AE organizavimo darbais. Apskritai ne visada laiku ir išmintingai sprendžiamos energetikos problemos.

Gal ir gerai, kad institucijoms ir atsakingiems asmenims neduodama užmigti „ant laurų“. Nemažai esame pasiekę, turime patirties eksploatuoti senokai pastatytą Ignalinos AE, sprendžiant jos ir kitų branduolinių jėgainių saugos problemas. Taip pat turime patirties dalyvaujant tarptautiniuose projektuose. Visa tai mums padeda gerinti savo branduolinio reaktoriaus saugumo ro-

Lietuvos energetikos instituto darbuotojų siekis – kuo glaudesnę sąveiką su šalies pramone ir ūkiu

diklius. Turime tam tikros patirties kartu su amerikiečiais ir kitų šalių specialistais kuriant naujus nedidelės galios (350 MW) branduolinius reaktorių. Aišku, ne mes esame lyderiai tuose darbuose. Tai *Westinghouse Electric Company* projektas kuriant naują ketvirtosios kartos branduolinį reaktorių.

Už kokį tų darbų segmentą buvo atsakingi Lietuvos energetikos instituto mokslininkai?

Atsakome už išorinių įvykių įtakos branduolinių reaktorių saugos įvertinimą. Pavyzdžiui, žemės drebėjimo, lėktuvo kritimo, tornado ar labai didelių vėjo gūsių. Štai šiuos saugos klausimus nagrinėjome.

Tai gaubto virš reaktoriaus problematika?

Gaubtas numatytas, bet kaip apsaugoti nuo, tarkime, į tokį objektą krintančio, o gal ir tikslingai į pažeidžiamą AE vietą nukreipto lėktuvo? Prisiminkime, ką JAV ir visai žmonijai reiškia 2001 m. rugsėjo 11-oji, kai devyniolika teroristų užgrobė keturis komercinius keleivinius lėktuvus ir nukreipė į atitinkamus objektus. Apie visa tai privalone mąstyti.

Man yra tekę rašyti vieną pasiūlymą JAV energetikos departamentui: girdi, reikėtų įvertinti ir galimas lėktuvo kritimo ant Ignalinos AE pasekmes... Man buvo atsakyta: tokio kritimo tikimybė yra 10^{-9} . Tai tokia pat tikimybė, kad į Eugenijaus Ušpuro galvą pataikys meteoritas. Gali pataikyti, bet tikimybė nyksta maža. Tokios menkos tikimybės įvykiams nagrinėti niekas pasaulyje pinigų neleidžia ir neleis. Branduolinėje energetikoje 10^{-7} ir didesnės įvykio tikimybės padariniai yra skaičiuojami, nuo tokių net mažai tikėtinų įvykių pasekmių stengiamasi apsaugoti. Esant mažesnei įvykio tikimybei, padariniai neanalizuojami, nebent jų pasekmės būtų katastrofiškos. Nuo visko, ką gali pasiūly-

ti žmogaus vaizduotė, apsaugoti neįmanoma. Taip, visiškai saugi sistema teoriškai neįmanoma, todėl žmonija stengiasi apsaugoti pirmiausia nuo didesnės tikimybės įvykių.

Prie AE galima pastatyti zenitinės artilerijos dalinį, kuris numušintų visus oro erdvę virš AE pažeidusius objektus.

Būtent tokia logika, ko gero, vadovaujasi kariškiai, bet aš siūlyčiau šią problemą spręsti kitaip. Saugoti reikia ne visą AE ar kitą potencialiai pavojingą pramoninį objektą, o jo pažeidžiamiausias vietas. Taip geriau apsaugosime patį objektą ir sutalpysime nemažai lėšų. Lietuvos energetikos instituto mokslininkai žino, kaip nustatyti tas potencialiai pavojingo objekto pažeidžiamiausias vietas, tam yra sukurti moksliniai metodai.

Apie Achilo kulną

Tai štai mes truputį nukrypome nuo atsakymo į man užduotą klausimą. Prie jo ir noriu grįžti. Klausimą suprantu štai kaip: kur yra mūsų privalumai ir trūkumai? Silpnosioji mūsų kompetencijos vieta yra ši: tokios patirties, kad nuo pačios pradžios projektuotume ir statytume AE, Lietuva dar neturi.

Čia mūsų Achilo kulnas?

Taip, šiandien tai mūsų silpnosioji vieta. Kartu su Fizikos institutu ir KTU turime pakankamos kompetencijos AE avarių analizės ir saugos gerinimo srityje, o AB *Lietuvos energija* turi kompetencijos ir patirties tiesiant elektros kabelį iš Estijos į Suomiją. Pagaliau *Lietuvos energija* turi pakankamai patirties atliekant Elektrėnų elektrinės blokų modernizavimą ir kitus labai svarbius darbus. O AE Lietuva kol kas pati savarankiškai dar nestatė. Esame šios šalies, šios žemės šeimininkai, tad mums teks išmokyti visko, kas būtina statant AE.

Rusijos kolegos kartais mums pareiškia: „Ko lietuviai ant mūsų širsta, mes jiems AE pastatėm. Ir dar už dyką.“ Aš atsakau: „O ar mes jūsų prašėme statyti? Mes būtume kai ką kita pasistatę, neturėtume šiandien problemų dėl Ignalinos AE uždarymo. Ir ką reiškia už dyką? Negi lietuviai tik miegojo ir nedirbo per tuos 50 metų?“

Ir ne vien Lietuvoje dirbo lietuviai: Sibiro taigoje kirto medžius, Vorkutoje kasė akmens anglį, Laptevų jūroje gaudė žuvis. Ir visa tai darė ne iš didelio potraukio svetimų kraštų egzotikai, o todėl, kad buvo ištremti iš gimtųjų vietų. Pusvelčiui kaip vergai dirbo sunkiausių darbų nežmoniškoms sąlygomis.

Taigi nieko už dyką Lietuva nėra gavusi, ir niekam neturime jaustis skolingi. Nuo nepriklausomybės pradžios Lietuvai kilo daugybė iššūkių, ir su svarbiausiais visai neblogo buvo susitvarkyta. Bet dabar yra naujas iššūkis mokslininkams, inžinieriams ir politikams – naujos AE projektavimo ir statybos reikalai.

Procesas dar neprasidėjo, o tiek triukšmo sukelta. Atrodo, kad be triukšmo ir intrigu darbų nesugebame net pradėti.

Ir triukšmo, ir intrigu, net aštrių konfliktų – visko pakako. Naujos AE darbų organizavimas, projektavimas, valdymas, pagaliau

Nukelta į 15 p.

Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijoje (2)

Pabaiga. Pradžia Nr. 18

Lietuvos energetikos instituto Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovas prof. habil. dr. Povilas POŠKAS toliau dalijasi savo vadovaujamos laboratorijos darbo patirtimi, sprendžiant labai atsakingas, visai šaliai svarbias mokslinio ir inžinerinio darbo užduotis. Pakaktų pasakyti, kad atliekami ir tokie darbai kaip panaudoto branduolinio kuro ir radioaktyviųjų atliekų tvarkymo, atominių elektrinių eksploatavimo nutraukimo įvairių veiksmų įvertinimo, gaisro saugos atominėse elektrinėse ir kituose svarbiuose objektuose įvertinimo, taip pat ir su naujos atominės elektrinės statybos reikalais Lietuvoje susiję tyrimai. Tešiami ir tradiciniai darbai – šilumos mainų ir pernašos procesų modeliavimo darbai srautuose, įvairiuose kanaluose ir geologinėse struktūrose.

Kaip saugomos radioaktyvios atliekos

Kalbėjome apie panaudoto branduolinio kuro ir kitų branduolinių atliekų ilgalaikio saugojimo bei laidojimo problemas. Kokie šių darbų projektai jau įgyvendinti ar įgyvendinami Lietuvoje?

Įgyvendinami du dideli projektai. Pirmasis – panaudoto branduolinio kuro saugojimo ir kietųjų radioaktyviųjų atliekų tvarkymo komplekso kūrimas. Antrasis projektas tai visa atliekų apdorojimo sistema: supjaustymo, sudeginimo, sementavimo, radiacinių charakteristikų matavimo, saugyklos pastatymo darbai. Parengti techniniai projektai, atliktas saugos įvertinimas. Šiuos dokumentus dabar nagrinėja reguliuojančios institucijos.

Kalbėdamas apie kietąsias radioaktyvias medžiagas, kokias turite mintyje?

Tai metalas, medis, drabužiai, pirštinės, kuriomis buvo prisiliesta prie radioaktyviųjų medžiagų, žodžiu, visa, kas užteršta radioaktyviomis medžiagomis.

O vadinamosios kasetės, panaudotas branduolinis kuras? Užsiminėte, kad tai vienas svarbiausių projektų. Būtų įdomu išgirsti daugiau, kaip numatoma saugoti, o gal laidoti šias panaudoto branduolinio kuro atliekas.

Kalbame apie panaudoto branduolinio kuro saugojimą, nes jį palaidoti dar niekam nėra pavykę. Tai tarpinis saugojimas, trunkantis maždaug 50 metų. Išimtos iš branduolinio reaktoriaus kuro kasetės laikomos vandens baseinuose, bet tai laikinas etapas, numatytas tam laikui, kol veikia atominė elektrinė. Kai ji uždaroma, tenka išardyti ir baseinus: panaudoto branduolinio kuro kasetės pervežamos į atskirą vandens baseiną arba taikoma sausojo saugojimo technologija. Pastaroji šiuo metu dažniausiai naudojama pasaulyje. Panaudotas kuras sudedamas į specialius konteinerius – Ignalinos AE maždaug 4 m aukščio ir 2 m skersmens. Konteineriai pagaminti iš ketaus arba specialaus betono, jų sienelių storis apie 30 cm. Taip

Lietuvos energetikos instituto Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos vadovas prof. Povilas Poškas tvirtina, jog svarbu įgyti tokios tarptautinės patirties, kad galėtume įvertinti ir taikyti geriausių pasaulyje atominių elektrinių saugaus eksploatavimo metodus

siekiami sumažinti jonizuojančios spinduliuotės į aplinką dydį.

Vienoje iš saugyklų, pradėtų eksploatuoti prieš 10 metų, saugoma apie 80 tokių konteinerių. Pastčius naują saugyklą į ilgalaikio saugojimo vietą, iš vandens baseinų bus išvežtas visas ligi šiol Ignalinos AE blokuose saugomas panaudotas branduolinis kuras.

Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos inžinierius Darius Justinavičius – instituto jaunosios kartos atstovas

Kodėl panaudotas branduolinis kuras saugomas vandenyje?

Vandens sluoksnis gerai apsaugo nuo jonizuojančiosios spinduliuotės. *Ilgainiui vanduo vis tiek tampa radioaktyvus?*

Taip, todėl vanduo valomas, keičiamas.

Būtų įdomu sužinoti, kaip išvalomas radioaktyvus vanduo?

Kaip vanduo tampa radioaktyvus? Į vandenį patenka tam tikros radioaktyviosios dalelės, daugybė radioaktyviųjų elementų – kobaltas, uranas, cezis ir kiti. Tas daleles galima „išgauti“ filtrais. Jeigu filtruojant vandens išvalyti nepavyksta, tenka naudoti garinimo įrenginius. Išgarinto vandens kondensatas jau švarus ir jį galima naudoti iš naujo.

Kada prireikia išgarinimo technologijos?

Valant baseinų vandenį paprastai pakanka filtrų. Garinimas taikomas norint nukenksminti vandenį iš dušų, praustuvių, tam tikrų nuplovimų vandeniu. Tas vanduo garinamas.

Pasaulyje naudojamos ir technologijos, skirtos radionuklidams atskirti. Filtruojama per membranas, kurios praleidžia tik tam tikrus radionuklidus. Tai gana plačiai pa-

delį pasaulio visuomenės susirūpinimą.

Kietųjų atliekų tvarkymo, panaudoto branduolinio kuro saugojimo srityse mes Ignalinos AE turėsime naujausias technologijas. Skystųjų atliekų tvarkymo srityje Ignalinos AE neseniai įdiegta moderni panaudotų dervų cementavimo technologija. O štai vietoj garinimo, bitumavimo būtų galima taikyti ir kai kurias visai naujas technologijas, pavyzdžiui, minėtą membraninį radionuklidų atskyrimą. Tada nereiktų garinti tiek daug vandens.

Kad ir kaip pasikliautume naujausiomis technologijomis, budrumas nepakenks. Būtina svarstyti kiekvieną galimą incidentą atominėje elektrinėje ar panaudoto branduolinio kuro saugykloje. Kokie incidentai bent jau teoriškai čia įmanomi?

Kad incidentų neįvyktų, visi technologiniai procesai griežtai kontroliuojami. Pavyzdžiui, bitumuojant radioaktyvias atliekas svarbu išlaikyti reikiamą atliekų ir bitumo santykį. Jeigu tas santykis bus netinkamas, saugomos radioaktyviosios atliekos gali užsiliepsnoti savaime.

Bitumas reikalingas tam, kad „sukabintų“ radioaktyvias medžiagas ir jos būtų stabilios?

Taip, bitumas padeda skystas atliekas sukietinti, nes skysčius saugoti sudėtingiau. Jeigu išsilietų, tektų pašalinti ir dezaktyvuoti žemę, gana didelį teritorijos plotą. Tai kainuotų nemažus pinigus. Visai kas kita, kai saugojamos kietos atliekos, jas galima paprasčiau surinkti ir didesnio pavojaus toks incidentas nesukeltų.

Technologijos keičiasi, bet ne kasdien

Ar labai skirsis nuo senųjų naujosios AE švarinimo nuo radioaktyvaus užterštumo technologijos?

Neabejoju, kad bus naudojamos pažangiausios panaudoto branduolinio kuro saugojimo technologijos. Dabar viena iš jų yra diegiama Ignalinos AE. Jei turime radioaktyviųjų atliekų, jas teks tvarkyti, pirmiausia cementuoti. Tarybiniais laikais buvo taikoma bitumavimo technologija. Pasaulyje pastarosios technologijos jau atsisakoma dėl galimo gaisro pavojaus. Kai kuriose šalyse dėl šios priežasties yra buvę nedidelių gaisrų, ir tai kelia gana di-

delį pasaulio visuomenės susirūpinimą.

Kad incidentų neįvyktų, visi technologiniai procesai griežtai kontroliuojami. Pavyzdžiui, bitumuojant radioaktyvias atliekas svarbu išlaikyti reikiamą atliekų ir bitumo santykį. Jeigu tas santykis bus netinkamas, saugomos radioaktyviosios atliekos gali užsiliepsnoti savaime.

Bitumas reikalingas tam, kad „sukabintų“ radioaktyvias medžiagas ir jos būtų stabilios?

Taip, bitumas padeda skystas atliekas sukietinti, nes skysčius saugoti sudėtingiau. Jeigu išsilietų, tektų pašalinti ir dezaktyvuoti žemę, gana didelį teritorijos plotą. Tai kainuotų nemažus pinigus. Visai kas kita, kai saugojamos kietos atliekos, jas galima paprasčiau surinkti ir didesnio pavojaus toks incidentas nesukeltų.

Bitumas reikalingas tam, kad „sukabintų“ radioaktyvias medžiagas ir jos būtų stabilios?

Taip, bitumas padeda skystas atliekas sukietinti, nes skysčius saugoti sudėtingiau. Jeigu išsilietų, tektų pašalinti ir dezaktyvuoti žemę, gana didelį teritorijos plotą. Tai kainuotų nemažus pinigus. Visai kas kita, kai saugojamos kietos atliekos, jas galima paprasčiau surinkti ir didesnio pavojaus toks incidentas nesukeltų.

Atsidursime tarp trijų AE

Ar iš pasaulyje vykstančių panašaus pobūdžio incidentų pasimokoma, ar tokie atvejai tampa pasaulinės patirties dalimi, o gal kai kuriose šalyse incidentų stengiamasi neviešinti, nuslėpti, kaip kad ir buvo po katastrofos Černobylio AE?

Kodėl visos šalys stengėsi padėti didinant Ignalinos AE saugą? Todėl, kad kiekviena šalis pirmiausia galvoja ir apie savo pačios reikalus, o in-

Gedimino Žemlicko nuotraukos

cidento vienoje šalyje padariniai nuvilnija per visą pasaulį. Žinios apie incidentus gaudyte gaudomos, nes tai visiems labai svarbus dalykas. Iš buvusių avarijų ir mažesnių incidentų mokomasi. Pirmiausia reaguoja reguliuojančios institucijos, kurioms priklauso kontroliuoti atominių jėgainių darbą, ir tos tarnybos, kurios tą branduolinę įrangą projektavo, gamino. Stengiamasi išnagrinėti kiekvieną tokį atvejį, padaryti išvadas, kad būtų užkirstas kelias panašioms incidentams kartotis ateityje.

Tik gaila, kad tos pamokos žmonijai kartais pernelyg brangiai kainuoja. Beje, buvo siūloma branduolines atliekas išmesti į kosminę erdvę, nes Žemėje tokių tinkamų vietų jas laidojimo ar ilgą laiką saugoti nėra daug. Ar tos idėjos galutinai atsisakyta?

Tokių pasiūlymų būta ir dabar kartais pasigirsta, bet ar tarptautiniai susitarimai leistų teršti kosminę erdvę? Buvo metas, kai radioaktyvias atliekas mėginta laidoti vandenynuose, jūrose, bet žmonija suprato grėšiančius pavojus, buvo pasirašytos atitinkamos tarptautinės sutartys ir dabar radioaktyviosiomis atliekomis teršti jūras ir vandenynus draudžiama. Panašus ir požiūris į kosmosą.

Nesunku suprasti visuomenėje dažnai tyrantį skepsį dėl įvairių naujų ir didelių projektų, nes galop paaiškėja, kad ir to, ir ano nebuvo įskaityta, ne taip apskaičiuota, neatsižvelgta į tam tikras sąlygas. Į protą ateinama per klaidas. Gerai, jeigu tos klaidos nėra lemtingos.

Taip, tačiau dabar toks laikotarpis, kai visi skelbiasi norintys statyti atominės elektrines, pradėdant Afrikos šalimis ir baigiant mūsų kaimynėmis Baltarusija ar Kaliningrado sritimi.

Ar tai nekelia jums nerimo? Juo lab kad baltarusiai, atrodo, pasiryžę statyti AE visai netoli lietuviškos „salos“ – Gervėčių. Ar ne per tankiai norima pristatyti atominių elektrinių įvairiomis prasmėmis gana jautrioje Europos dalyje?

Ramina tai, kad ne viskas, kas deklaruojama yra įgyvendinama. Didelis klausukas ir dėl Kaliningrado AE.

Visuomenei nelieka nieko kito, kaip pasikliauti ekspertų ir specialistų išvadomis, taigi visada tam tikra prasme priklausome nuo vertintojų. Kartais pernelyg didelis visuomenės patiklumas brangiai kainuoja, štai kodėl reikia skeptikų, žaliųjų ir nepriklausomų ekspertų (nežinau, ar tokių esama). Pernelyg giliai mums ir visai žmonijai į atmintį įsirėžė 1986 m. balandžio 26-oji.

Išties kiekvienas atsime name, kur buvome tą lemtingą Černobylio AE katastrofos naktį ir kelias dienas po jos. Abejočiau, kad tuo metu Tarybų Sąjungoje buvo gerai išplėtos metodikos, kaip prognozuoti kad ir radioaktyvaus debesies slinkimą įvykus AE katastrofai. Tuo metu Tarybų Sąjungoje buvo įsteigtas institutas, kurio specialistai mėgino modeliuoti procesus galimų avarijų atominėse elektrinėse ir kituose pavojinguose objektuose atvejais. To instituto direktorius atvykdavo į Lietuvos energetikos institutą, prisimenu

Nukelta į 11 p.

Kur mitai kalbasi su modernybe

Erdvėlavio lėkštė rado savo vietą lietuviškame kraštovaizdyje

Atkelta iš 1 p.

suprojektavo ir pastatė tai, ko dar nebuvo Lietuvoje, teikia vilčių, kad šis muziejus tikrai bus pavyzdžiu kitoms tautoms ir šalims kurti savus etnokosmologijos muziejus, kurių esmė yra tokia paprasta – pajauti visa tai, kas mus visus sieja su Didžiuoju kosminiu pasauliu ir kuriame glūdi pirminė visos Visatos ir šio lietuviško pasaulio atsiradimo priežastis. Nesvarbu, kokiais vardais mes ją pavadintume, kokiais tikėjimais ją garbintume, bet tai yra vienis, sujungiantis visą žmoniją, kiekvieną mūsų... Dėkoju už šią gražią pauzės akimirka.“

Gerai apmąstytos, išjaustos mintys, bet jų tikrąją kainą žino tik pats minčių autorius. Na, dar žmona Marija, kuri visados šalia. Jai taip pat nesvetimi aukšti kūrybiniai, meniniai polėkiai.

Prie menų ir kūrybos pasukome ne iš siekio įvairinti pasakojimą, bet iš paties gyvenimo būtinybės, ir ypač, jeigu norime bent maža dalimi atspindėti to gyvenimo subtilumus. Ne sykį Gunaras Kakaras yra pabrėžęs, kad jis ne mokslo, bet kultūros žmogus, bent jau norėtų, kad tokį jį priimtume. Veikiausiai tai ir savigynos priemonė, kaip neretai būna bravūriškuose prisipažinimuose. Ko gero, tuose žodžiuose slypi ir tam tikra drama – mokslo žmogaus virtimo meno žmogumi. Žodis drama daug kam gali atrodyti abejotinas, prasišlenkiantis su tikrove, ir jį reikėtų pakeisti priešinga sąvoka – laimė. Juk tai didelė laimė savyje pajusti kūrėjo, meno žmogaus įkvėpimą ir galias, kurių apraiškos formų galima nurodyti ne vieną ir ne dvi.

Kas yra matęs Gunaro Kakaro fotografijas, neabejotinai joms apibūdinti pritaikys žodžius – subtilus, išjaustas menas. Kas bent kiek pažįsta Gunarą, pripažins, kad pats jo gyvenimo būdas, apsisprendimas su žmona Marija sostinės gyvenimo privalumus iškeisti į savotišką atskyrytųjų būtį Kulionių kaime Molėtų rajone – argi tai ne kūrėjams būdinga gyvenimo metamorfozė? Nuo ne kūrėjų jie skiriasi tuo, kad į konkrečią jiems lemtą vietą ateina ne semtis tos vietos gėrybių, bet atkeliauja turėdami vaisingą idėją, kurią įgyvendinti reikia susikaupimo, apmąstymui būtinos vienatvės, kitaip tariant, neblaškiančios, bet kūrybinę mintį telkiančios aplinkos.

Tokią aplinką Gunaras atrado Kulionių kaime prieš 40 metų, o jei būtume visai tikslūs, tai 1969 m. balandžio 5 d., kai po 8 metų paieškų su kolegomis pateko į šį angelo pirštu palytėtą palaimingą kampelį Labanoro girios pakraštyje. Gunarui iškart buvo aišku: čia ir tik čia turi būti muziejus, kurio kontūrai dar tik ryškėjo kai kurių entuziastų galvose. Buvo aišku tik tiek, kad reikėtų susieti senojoje baltiškoje kultūroje slypinčius kosmologinius vaizdinius, į mus prabylančius iš liaudies meno simbolių, senųjų mitų atspindžių sakosose, sakmėse, pagaliau liaudies dainų, kuriose jautri tyrinėtojo ausis pagauna senojo baltiškojo pasaulėvaizdžio atšvaitus. Šiandien visa tai tėra skeveldros, mus pasiekusios kaip kadaise gyvavusios sistemos ženmenys. Tarsi iš Baltijos jūros po audros į krantą išmestų gintarų mėgintume suvokti tikrąjį didingų Žilvino ir Jūrėtės gintaro rūmų mastą.

Palyginimas gal ne visai vykęs, nes gintaro rūmai tėra poetiškos vaizduotės padarinys, o to niekaip negalėtume pasakyti apie baltiškąjį ar aistiškąjį pasaulėvaizdį, kuris

rėmėsi tvirtomis kosmologinėmis atsparomis. Kiekviena sena Žemės rutulio tauta yra turėjusi savo kosmologinę sistemą, kuri reikėsi per skirtingus įvaizdžius ar simbolių, bet visų jų giluminė prasmė savo esme labai panaši: žmogaus, gamtos ir žmonių gyvenimą matuoti ne tik pagal žemėje vykstančius, bet ir Dangaus reiškinius. Svarbu tai, kad susiedamas Danguje, Žemėje ir žmonių pasaulyje vykstančius reiškinius žmogus vis geriau pažino savo gentainius, save patį ir supantį pasaulį, ir tik tokia išbaigta sistema ne tik atskiroms etninėms grupėms, bet galop ir visai žmonijai padėjo nenužmogėti, išlikti grumtynėse už būvį.

Geriausia vieta nusileisti skraidančioms lėkštėms

Kokį Etnokosmologijos muziejų išvydome apsilankę spalio 2 d., kai po rekonstrukcijos muziejus atvėrė duris atidarymo iškilnių dalyviams, gausiai iš įvairių Lietuvos vietų suvažiuavusiems svečiams?

Architektūrinį pastatų kompleksą įvaizdį formuoja du didžiū-

liai bokštai ir elipsoidai. Taip turėtų atrodyti „skraidančios lėkštės“, jeigu kada nors sėkmingai nusileistų atskridusios iš kitų galaktikų. Šiuo atveju gal net labiau derėtų tauresnė sąvoka – erdvėlaviai. Vienas iš jų yra tarsi įvadas į muziejų, tai pirmas muziejaus statinys, į kurį patenka lankytojas. Antrojo elipsoido taip paprastai įveikti nepavyks

Racionalus ūkiškas brolio lietuviu protas nelinkęs ilgai stebėtis ir aikštinti. Mums rūpi išsiaiškinti ir suprasti, prisijaukinti nepažįstamą erdvę, padaryti sava, nes tik suprantamoje aplinkoje gali jaustis saugiai ir užtikrintai. Architektūrinė mintis slepia paslaptį, ir ją ilgiau neatidėliojant knieti išlukštenti. Mintyse pripažinę Gunaro Kakaro išmonę

Dr. Gunaras Kakaras sulaukė savo žvaigždžių valandos

jau vien todėl, kad šis „kosminis laivas“ nusileido labai keistai – pakibo 40 m aukštyje ant dviejų didžiulių bokštų. Ir nieko – laikosi.

Erdvėlaviių įvaizdis šiuo atveju nėra vien formos pergale prieš turinį, nes elipsoidai turi ir labai aiškia funkcine paskirtį. Žinoma, pirmą kartą čionai atkakęs lankytojas iš pradžių negalvoja apie paskirtis ir funkcijas, nes tiesiog išsižioja iš nuostabos, kaip būdavo vaikystėje išvydus nelauktą ir neregėtą stebuklą. Kitas jautriasielis lankytojas gal net pradės vapėti nerišlių eilių nuotrupomis: „nejau čia Lietuva, kur lietus lyja?..“ Išties pirmą akimirka pasijunti tarsi patekęs į kitą pasaulį, kitą erdvės dimensiją.

bei muziejaus rekonstrukcijos projekto autorių architektų Ričardo Krištapavičiaus (penkių bažnyčių projektų autoriaus) ir Andriaus Gudaičio profesinį meistriškumą, pradedame savąją žvalgybą. Mėginame išsiaiškinti, kas slypi anapus pirmojo elipsoido sienų. Pakilę laiptais į „erdvėlavii“, patenkame į lankytojų adaptacijai skirtą muziejaus erdvę. Ateityje čia bus galima išgyti vaizdinės ar kitokios medžiagos, suvenyrų, atspūsti kavinėje. Daug darbų muziejaus kūrėjai dar turės nuveikti, o svarbiausias iš jų – muziejaus ekspozicijos sukūrimas, kad ji pateisintų unikalią architektūrą.

Spalio 2 d. šioje muziejaus dalyje vyko svarbiausias iškilnės: jų „kaltininkų“ ir kūrėjų prakalbos, valdžios „tėvų“ ir sielų ganytojų kilnūs palinkėjimai, žodžiu, neišvengiama ritualinė ir savaip apeiginė dalis, be kurios nebūtų ir šventės. Negalima pamiršti ir *Kūlgrindos*, apeigų ir folkloro ansamblio, šventės dalyviams teikusio baltiškiosios aplinkos jauseną. Kol pirmojoje kosminėje lėkštėje aidi sveikinimo žodžiai ir palinkėjimai bent trumpam prisiminkime, kaip buvo įgyvendinama kai kurie išties unikalus architektūriniai ir inžineriniai sprendimai.

Vieniems lemta žvelgti į dangų, skaičiuoti žvaigždes ir mėginti nutverti už uodegos skrendančią kometa, bet kažkam reikėjo drąsiausias vizijas įgyvendinti brėžiniuose, skaičiuoti inžinerines konstrukcijas, atlikti statybos darbus. Išties pasididžiavimo jausmas apima matant Lietuvos architektų, konstruktorių ir statybininkų pastangų vaisių. Kiekvienas, prisidėjęs prie šių darbų, išties labai praturtino savo kūrybinę ar darbinę biografiją.

Kaip kurta skraidanti lėkštė

Architektų Ričardo Krištapavičiaus ir Andriaus Gudaičio profesionalumą patvirtina ir tai, kad sugebėta maksimaliai išsaugoti iki re-

Iškilminga akimirka: muziejaus atidarymo juostą kerpa LR ūkio ministras Vytautas Navickas, prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas, LR kultūros ministras Jonas Jučas ir Etnokosmologijos muziejaus direktorius dr. Gunaras Kakaras

Gunaras Kakaras su žmona Marija „skraidančioje lėkštėje“ bičiulių apsupty

nors tai labai materialiai iš plieno vamzdžių suvirinta konstrukcija. Elipsoido skersmuo – 18 m, ilgis – 36 m, masė – 60 t. Pirmą kartą Lietuvos statybų istorijoje tokia konstrukcija buvo pakelta į tokį aukštį ir įtvirtinta ant aštuonių iš anksto paruoštų „kojų“ bokštų viršūnėse.

Kaip pavyko įgyvendinti šį sudėtingą inžinerinį uždavinį? Visai neatsitiktinai statybų bendrovės *Mitnija* darbuotojai parengė ir šventės dalyviams įteikė po kompaktinį diskelį, kuriame pateiktos šios unikalios konstrukcijos kūrimo, kėlimo ir bokštus ir montavimo darbų svarbiausių etapų nuotraukos. Elipsoidas buvo gaminamas ant žemės, nes neįmanoma jo konstrukcijas suvirinti dideliame aukštyje. Inžinierius konstruktorius Nikolajus Moškovas elipsoido konstrukciją kūrė remdamasis vien teoriniais skaičiavimais, bandymais patikrinti jos tvirtumo nebuvo galimybės – darbų sąmatoje to nebuvo numatyta. Išvakarėse prieš keliant konstrukciją ant bokštų N. Moškovas sakėsi neužmigęs, ir širdis atlėgo tik tada, kai elipsoidas sėkmingai atsplesė nuo žemės ir atsidadė numatytame aukštyje. Tai buvo ne juokų darbas, prireikė 700 t keliamosios galios kranu. Tokio Lietuvoje niekas neturi, prireikė lenkų pagalbos. Mobilųjį keliamąjį kraną *Terex EC 700* iš Gdanskio atgabeno ir sumontavo Lenkijos įmonė *Zuraw Grohmann*. Kauno bendrovei *Mitnija* ši montavi-

Atsakingiausias momentas: „skraidanti lėkštė“ keliami montuoti ant dviejų 40 m aukščio bokštų

Nuotrauka iš UAB „Mitnija“ kompaktinio disko

kėjo Jo Ekscelencija prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas, kurio vadovavimo mūsų valstybei metais ši idėja buvo išpuoselėta, brandinta ir pradėta įgyvendinti.

LR ūkio ministras Vytautas Navickas priminė, kad šiam projektui – Lietuvos etnokosmologijos muziejaus turistinio komplekso paslaugų plėtra – iš ES Struktūrinių fondų buvo skirta apie 20 mln. litų (iš Ūkio ministerijos administruojamų lėšų), dar 10 mln. litų atseikėta per Kultūros ministeriją iš vyriausybinių progra-

ralinis direktorius Antanas Gureckis priminė, kad bendrovė šį projektą įgyvendino per metus ir vieną mėnesį. Vadinasi, 13 mėnesių saugojo simbolinį Etnokosmologijos muziejaus raktą, kurį dabar kaip tik buvo geriausia proga įteikti muziejaus direktoriui Gunarui Kakarui.

Kur Laima laimino, Žemyna ir Perkūnas stiprino

Kad Etnokosmologijos muziejus nepatirtų negandų, skleistų naujų idėjų šviesą, statybininkų įteiktą simbolinį raktą ir visus statinius palaimino bei pašventino Jo Ekscelencija Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis. Bet prieš tai tarė ganytojišką žodį.

Vyskupas priminė garsiojo raketų kūrėjo Vernerio Brauno mintį, kad žmogaus skridimas į kosmines erdves – tai didžiulis žmonių laimėjimas, bet tai tėra plyšelis į baugų erdvių didingumą, kuris tik sutvirtina mūsų tikėjimą Sutvėrėjo buvimu. Sunku tokį didingą kosminį „ūkį“ išvaizduoti be Šeiminingo. Buvo prisiminti pirmieji Mėnulyje nusileidę amerikiečių astronautai Neilas Oldenas Armstrongas (Neil Alden Armstrong) ir Edvinas Oldrinas (Edwin Aldrin). Pastarasis grįždamas į Žemę skaitė Šventojo Rašto 8-ąją psalmę, minėjo didingą Visatos Kūrėjo darbą.

Apeigų folklorinis ansamblis *Kūlgrinda* iš amžių glūdumų mus pasiekusiomis sutartinėmis, dainomis ir šokiais pasistengė nutiesti kelią į archaiškosios baltiškosios kultūros erdves, žemiškųjų ir kosmogoniškų vaizdinių pasaulį, kur visą labą augino Žemyna motulė ir Saulė motinėlė, kur Mėnuo tėvelis visą naktį šviečia, Sietynas brolelis kelią parodo, Žvaigždės sesulės keliu palydi. Prisiminta Laima – kad laimintų, Žemyna ir Perkūnas – kad stiprintų...

Oficialiąją dalį, kaip ir dera, užbaigė tautinės juostos – simbolinės ribos tarp dviejų erdvių – perkirpimas. Juostą vienu metu perkirpo keturi iškilūs vyrai, be kurių pastangų ir šio Etnokosmologijos muziejaus tikriausiai nebūtų – tai prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas, Lietuvos kultūros ir ūkio ministrai Jonas Jučas ir Vytautas Navickas ir, žinoma, visą šį vyksmą užsukęs dr. Gunaras Kakaras. Nuo šios akimirkos muziejus atviras visiems, jis dirbs ištisą parą – vienintelis toks muziejus pasaulyje.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Apeigų folklorinis ansamblis *Kūlgrinda* tiesia kelią į archaiškosios baltiškosios kultūros erdves

konstrukcijos buvusią Etnokosmologijos muziejaus kompoziciją. Iš pirmojo elipsoidinio erdvėlaivio, kur vyko muziejaus atidarymo po rekonstrukcijos iškilmės, požeminė galerija, atliekanti ir ekspozicinių patalpų funkciją, veda dviejų jau minėtų 40 m aukščio bokštų link. Jie stovi ant aukštokos kalvos ir todėl atrodo dar aukštesni negu yra iš tik-

rujų, o juos jungia antrasis elipsoidas. Šios skraidančios lėkštės buvimo vieta išpūdingame aukštyje kelia nuostabą, juolab, kad Lietuvoje tokių architektūrinių ir inžinerinių sprendimų dar neteko matyti.

Šis kosminis „ateivis“ patogiai įsitaisė 40 m aukštyje tarp dviejų bokštų. Elipsoido forma teikia gal kiek apgaulingą nesvarumo išpūdi-

mo operacija kainavo 130 tūkst. litų.

Atsidūręs elipsoido viduje ir dar neįprastame aukštyje, jautiesi gana neįprastai – pati aplinka taip nuteikia. Elipsoido kupolas padarytas iš trikampės formos trisluoksnių stiklo paketų. Per stiklą lankytojai žvelgia į apylinkes, tipišką lietuviško kaimo kraštovaizdį. Atsiveria žali miškų toliai, o akys, paklaidžiojusios po žemiškąsias Labanoro apylinkių erdves, ilgiau apsistoja prie senos sodybos, kur rymo medinis namas, jaukus etninio paveldo simbolis, dar išlikęs ten, kur įsitvirtina mūrinukai.

Trylika mėnesių saugojo muziejaus raktą

Iš paukščio skrydžio pasidžiaugę Labanoro girios ir Kulionių kaimo apylinkių jaukumu, grįžkime į pirmąją skraidančią lėkštę, kol ji su visais iškilmės dalyviais nespėjo išskristi į kosminius tolius. Čia jau pats prakalbų įkarštis, o joms toną labai aukšta nata uždavė viso šio architektūrinio ansamblio sumanytojas ir rašinio pradžioje spėtas pacituoti Gunaras Kakaras, save vadinantis „baltų etnokosmopolitu“.

Gražiai pradėtą įgyvendinti idėją taip pat sėkmingai plėtoti palin-

mų. Projektas unikalus ir tuo, kad čia susikerta skirtingų ministerijų, skirtingų interesų grupių tikslai, ir juos, pradėtus bendromis jėgomis, reikės toliau įgyvendinti. V. Navickas neabejoja, kad tai bus ne tik vienas išpūdingiausių turistinių objektų Lietuvoje, kultūros centras, bet ir mokslo žmonės turės čia ką veikti. Šis išpūdingas Etnokosmologijos muziejus atsirado ne Vilniuje, Kaune ar Klaipėdoje, bet Molėtų rajono kaime, atokiame nuo kasdienio gyvenimo šurmulio, ir tai būsianti puiki paskata šiame krašte toliau plėtoti pažintinį turizmą. Pratešiant ministro mintį, galima tik palinkėti, kad visų Lietuvos mokyklų moksleiviai aplankytų Etnokosmologijos muziejų, nes tos kelios muziejuje praleistos valandos tikriausiai paskatins į daug ką plačiau žvelgti ir vertinti, gal net rinktis profesiją ir gyvenimo kelią.

V. Navickas pabrėžė, kad labai svarbu buvo projektui skirtas lėšas laiku įsisavinti, nes nuo lapkričio 1 d. ES tikrins, kaip Lietuva panaudojo 2004–2006 m. skirtas Struktūrinių fondų lėšas. Tai vienas iš mūsų valstybės išpareigojimų ES vykdymo rodiklių.

Statybos ir rekonstrukcijos darbus atlikusios UAB *Mitnija* gene-

Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis tuoj pašventins simbolinį Lietuvos etnokosmologijos muziejaus raktą

Pradžia Nr. 18

Tęsiame pasakojimą apie spalio 3 d. Lietuvių kalbos institute vykusį susitikimą su bulgarų žurnalistu Petko Mangačevu, 2007 m. Bulgarijoje išleistos knygos *Dr. Jonas Basanavičius / Иван Басанович / – gyvenimas ir veikla Bulgarijoje (1880–1905 m.)* autoriumi. Svarbiausi susitikimo rėmėjai – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir Bulgarijos Respublikos ambasada, parėmusius Petko Mangačevą kelionę į Lietuvą. Susitikime dalyvavo nemažas būrys Lietuvos mokslininkų, kurių išskeltoms mintims skirta ši rašinio dalis.

Ryšių su Bulgarija būta nuo seno

Pasak Lietuvių kalbos instituto direktorės dr. Jolantos Zabarskaitės, šis susitikimas su knygos apie Joną Basanavičių autoriumi, tai gražus kultūrų dialogo, daugiakalbės Europos idėjos propagavimo pavyzdys. Lietuvių ir bulgarų kultūrų dialogas prasidėjo ne nuo Basanavičiaus, bet gerokai anksčiau. Albinas Visockis, knygos *Bulgarija, Basanavičius, Lietuva* autorius priminė, kad dar Lietuvos didieji kunigaikščiai Algirdas ir Vytautas kvietėsi bulgarus tvarkyti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje veikusios stačiatikių Bažnyčios reikalus. Vadinausi, buvo priimtinausia šalis, iš kurios galima pasikviesti tinkamus asmenis, šiandien sakytume – tam tikros srities ekspertus. Verta priminti, kad Vytauto politiniuose planuose būta mėginimo įvykdyti katalikų ir stačiatikių uniją.

Albinas Visockis primena, kad Bulgarijos vardu Lietuvoje kartais buvo bandoma gal ir pasididžiuoti, sustiprinti savo pačių tarptautinį reikšmingumą. Štai kad ir Lietuvos metraščiuose užfiksuotas didžiojo kunigaikščio Vytauto pagyrimas. Išvardyti Vytautą rengiantis karūnuoti jį pagerbti atvykę svečiai. Tarp kitų minimas ir Bulgarijos valdovas. To valdovo statusas abejotinas, nes turkų spaudžiama Bulgarija savo valdovo jau nebeturėjo, tačiau metraštininkas, kad ir vėliau vardijęs svečius, pamini bulgarų dalyvavimo faktą.

Panagrinėje atidžiau, rastume dar ne vieną Lietuvos ryšių su Bulgarija faktą. A. Visockis priminė bulgarų tautos kovos už nepriklausomybę laikus, kai kovota prieš Turkiją dalyvaujant Rusijai. Tuo metu Lietuva priklausė Rusijos imperijai, tad Rusijos kariuomenėje buvo ne viena dešimtis tūkstančių Lietuvos vyrų. Pasak A. Visockio, apie 30 tūkst. Lietuvos vyrų padėjo galvas kovodami už bulgarų nepriklausomybę. Toli gražu ne dažnai šis žuvusių lietuvių skaičius šiandien prisimenamas Bulgarijoje (kaip ir Lietuvoje), neskirstomi pagal tautybes ir kitų kraštų vyrų, kovoję Rusijos kariuomenėje. Visi laurai tenka vienai didelei tautai ir jos imperatoriui Aleksandriui II Išvaduotojui, kurio garbei dėkinga bulgarų tauta Sofijoje yra pastačius didingą stačiatikių cerkvę. Tai bene įspūdingiausias Sofijos statinys. Teisingiau būtų vadinti Rusijos imperijos kariuomenėje kovojusiems ir žuvusiems kariams atminti skirta šventovė, nepriklausomai nuo karių reli-

DAKTARAS JONAS BASANAVIČIUS.

Ar šiandien mums nėra per didelis?

Susitikimui pasibaigus turi ką aptarti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas, bulgarų žurnalistas Petko Mangačevs, Lietuvių kalbos instituto direktorė dr. Jolanta Zabarskaitė, Bulgarijos ambasadorius Lietuvoje Ivanas Dantchevas ir istorikas dr. Rimantas Miknys

gijos. Reikšmingas A. Visockio priminimas: garsiajame Šipkos muziejuje bent jau prieš keletą dešimtmečių buvo eksponuojama graždanka išspausdinta lietuviška maldaknygė, ji primindavo už bulgarų laisvę kovojusius lietuvius. Gal ir šiandien eksponuojama ta maldaknygė.

Taigi ir iki J. Basanavičiaus būta Lietuvos ryšių su Bulgarija, tik reikėtų juos atsekti ir išryškinti. O kai 1880 m. į Bulgariją atvyko tokia veikli asmenybė kaip J. Basanavičius, tai turėjo įtakos ir tolesnei santykių plėtočiai. Iš Sofijos universiteto bibliotekoje esančių su Lietuva susijusių knygų galima įsitikinti, kad to meto visuomenė domėjosi įvykiais Lietuvoje: A. Visockis lankdamasis Bulgarijoje įsitikino, kad jos buvo skaitomos, bulgarų šviesuomenei rūpėjo, kas vyko mūsų šalyje. O lietuviams Bulgarija buvo pavyzdys, kaip valstybingumą atkūrusi šalis.

A. Visockis gana įtikinamai paaiškino, kodėl Lietuvos vyriausybė mirus J. Basanavičiui kreipėsi dėl mūsų patriarcho Bulgarijoje išspausdintų leidinių ne tiesiogiai į šios šalies vyriausybę, bet į Bulgarijos ambasadą Paryžiuje. Susiklostė

taip, kad su 1918 m. nepriklausomybę įgijusia Lietuva Bulgarijos santykiai nebuvo geriausi. Lietuvai kovojant su Lenkija dėl Vilniaus ir vadinamojo Vilniaus krašto, Bulgarija stėjo į Lenkijos pusę. Tokiomis sąlygomis Lietuvos vyriausybei ir diplomatai su Sofija nebuvo paprasčia bendrauti. Ši aplinkybė daug ką paaiškina.

Bulgarams paprasčiau

Šiandien visi, rašantieji apie Basanavičių, neišvengiamai remiasi pačiu Basanavičiumi ir pirmiausia jo paties rašyta autobiografija. Matyt, šiuo atveju sunku išvengti tam tikro subjektyvumo. Tai, kad knygos apie Basanavičių autorius Petko Mangačevs lietuviškai neskaito, pasak A. Visockio, gali būti net tam tikras privalumas. Mat į Basanavičių, jo veiklą ir gyvenimą toks tyrinėtojas žvelgia savo tautos akimis. Todėl ir P. Mangačevs knyga pirmiausia yra Bulgarijos atstovo žvilgsnis ir vieno iškiliausių lietuvių gyvenimo, veiklos ir kūrybos kelią.

A. Visockiui 1985 m. teko padirbėti Bulgarijos archyvuose ir bibliotekose – tyrinėjo J. Basanavi-

čiaus gyvenimą toje šalyje. Ne visada lengvai sekėsi prieiti prie kai kurių archyvinių dokumentų ir duomenų. Kažin kokiam atvykėliui užsieniečiui niekas neskubėjo atlapoti visų Bulgarijos archyvų duris ir kloti visus saugomus dokumentus. Dar gerai, kad kolegos bulgarai kai kuriuos iš tų dokumentų užsakydavo tarsi sau, o šalia sėdėdamas lietuvis juos perskaitydavo. Todėl A. Visockis ir siūlo P. Mangačevui neapsiriboti tuo, ką pavyko padaryti, ir tęsti J. Basanavičiaus gyvenimo Bulgarijoje tyrinėjimus, nes bulgarui paprasčiau prieiti prie archyvų, nėra kalbos barjero, su kuriuo susiduria tyrinėtojai iš Lietuvos.

Į ką reikėtų atkreipti daugiausia dėmesio? Kad ir į pasikėsimą prieš J. Basanavičių, kaip politinio terorizmo atvejį, nes to įvykio aplinkybės ligi šiol nėra visiškai aiškios. Priminsime tą faktą.

1887 m. rugpjūčio 7 d. (senuoju to meto Rusijoje įprastu kalendoriumi – liepos 26 d.) J. Basanavičius rašo iš Lom Palankos laišką savo motinai ir gimtuosius Ožkabalius. Rašo gulėdamas lovoje, sunkiai sužeistas. Tą dieną jau sutemus buvo iškviestas pas vieną ligonę. Pakeliui jį iškvietęs ir pas ligonę vedęs jos brolis Aleksandras Manoilovas (taip šią pavardę rašo Basanavičius, daugelyje kitų publikacijų rašoma Manuilovas), eidamas iš paskos dukart iš revolverio šovė į Basanavičių, pataikė į krūtinę ir kairiąją ranką. Šauta ir trečią kartą, bet nepataikytą. Ranka ne per sunkiausiai sužeista, kulka gana greitai pavyko išimti, bet antroji kulka pasiliko krūtinėje ir vėliau Basanavičiui visą gyvenimą primindavo apie savo buvimą. Daugelį sveikatos negalavimų vėliau Basanavičius aiškino sužeidimo padariniais.

Dėl ko kėsintasi į Basanavičių

Kodėl buvo pasikėsinta į Basanavičių? Visockis siūlo dėmesį atkreipti į tai, kad tuo metu Bulgarijoje į valdžią buvo atėjusi Petko Karavelovo, Bulgarijos demokratų

partijos įkūrėjo ir vadovo partija, kurios daug veikėjų buvo susiję su Maskvos universitetu. Tuo pačiu, kurį buvo baigęs Basanavičius. Bulgarų demokratai buvo Basanavičiaus amžininkai, su kai kuriais iš jų lietuvis studijavo, vienaip ar kitaip tie savo šalių patriotai buvo susiję draugystės ryšiais.

Bulgarijoje ryškėjo trintis tarp skirtingų politinių partijų, gal neatitiktinai ir Basanavičius tik po dviejų metų 1884 m. grįžo į Bulgariją, kai toje šalyje į valdžią grįžo Karavelovo vadovaujama demokratų partija. Vargu ar tai atsitiktinis sutapimas.

Deja, šio savo spėjimo A. Visockis negalėjo patvirtinti naujais įrodymais 1985 m. būdamas Bulgarijoje. Gavo atsakymą, kad prokuratūros ir teismų archyvai nesą sutvarkyti, tad nėra galimybės su jais susipažinti... Būdingas valdininkiškas atsakymas, kai nenorima interesantui pateikti pageidaujamos archyvinės medžiagos.

Gal Petko Mangačevui pavyktų išsiaiškinti, dėl ko buvo pasikėsinta į Joną Basanavičių? Lietuvių tyrinėtojų ir visuomenei būtų svarbu žinoti tiesą apie tą įvykį. Keistas dalykas: Bulgarijoje Basanavičius tuo metu buvo traktuojamas kaip rusofilas, imperijos atstovas, nors pačioje Rusijoje už Rytų Prūsijoje spausdinamą *Aušrą* J. Basanavičiaus valdžia nepaglostytų. Ir neglostė. Basanavičiui yra tekę patirti įvairių nemalonumų, kai tekdavo kirsti Rusijos valstybinę sieną. Bet Bulgarijoje jis buvo vadinamas Ivanu, ir dėl to lietuvis neprotestavo. Negana to, pats švėsdavo šv. Ivano dieną: laik-

Dr. Rimantas Miknys retoriškai klausia, ar į J. Basanavičių vis dar žvelgiame kaip į tautos patriarchą

raštyje įdėdavo skelbimą, kad daktaras Basanavičius nedirba, ligonių nepriiminėja, nes švenčia šv. Ivano dieną.

Kiek patikimos autobiografijos

Pasak A. Visockio, būtų pravartu, kad būtų bulgarų tyrinėtojas pasidomėjęs, kaip Bulgarijoje buvo sutinkamas Basanavičius. Vienas dalykas apie tai skaityti paties Basanavičiaus autobiografijoje, kiek kitoks vaizdas išskildavo Visockiui vartant bulgariškus to meto laikraščius. Autobiografijoje Basanavičiaus vertinimai pozityvūs, kokių nors nesuspriktimų, juolab konfliktų jo gyvenime Bulgarijoje tarsi nebuvo. Todėl ir pasikėsinimas į J. Basanavičių jo *Autobiografijos* skaitytojams labai netikėtas, tarsi be jokio apčiuopiamo pagrindo.

Matyt, ne vien Basanavičiaus, kaip ir kitų žymių asmenybių gyvenimo poelgius aiškiname taip, kaip patys suprantame. Juk kaip aiškinamas jo apsisprendimas priimti Bulgarijos pilietybę? Girdi, Basanavičius suvokia, kad į Lietuvą jam keliai uždari, todėl 1891 m. priima Bulgarijos pilietybę. Tuo pačiu jis praranda Ru-

Lietuvos MA bibliotekos Informacijos skyriaus darbuotoja Eglė Paškevičiūtė-Kundrotienė ir knygos „Bulgarija, Basanavičius, Lietuva“ autorius Albinas Visockis

Bulgarijos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje Ivanas Dantchevas, knygos autorius Petko Mangačevas su žmona ir LR Užsienio reikalų ministerijos Informacijos ir ryšių visuomene departamento direktorė Violeta Gaizauskaitė

sijos pilietybę, užtat Bulgarijoje jam atsiveria naujos perspektyvos. Jis apdovanojamas ordinu už pilietinius nuopelnus, gauna vidaus ligų gydytojo vietą Varnos ligoninėje. Bet 1892 m. jam persikėlus į Varną, vietos laikraštyje pasirodo nepalankių Basanavičiui publikacijų. Klausama, kas čia toks atsidangino, neiškios tautybės ir tikybos?..

Juk kažkas ne gero linkintis aršeniuku nuuodijo ištikimą daktaro Basanavičiaus dogą, kurį jis įsigijo po pasikėsinimo į savo gyvybę. Daktaras laikytas rusų statyiniu, mat atvykėlis iš Maskvos, nors pats buvo Rusijos auka. Veikiausiai toli gražu ne visur Bulgarijoje būdavo sutinkamas išskėstomis rankomis, kaip kad galima spręsti iš paties Basanavičiaus autobiografijos, kur apie kokius nors jo gyvenimo debesėlius kartais nę žodžio nerasiame.

Išlieka daug neatsakytų klausimų

Pradėjęs verstis privačia gydytojo praktika 1894 m. pabaigoje Basanavičius tapo Bulgarijos valdovo Ferdinando I rūmų gydytoju. Neabejotina aukštuma jo kaip gydytojo karjeroje. Gal ne vien gydytojo, nes kita tyrinėtiną mūsų tautiečio veiklos dalis – jo dalyvavimas Bulgarijos demokratų partijos veikloje. Į partiją įstojo gyvendamas Varneje, 1898–1903 m. buvo Varnos tarybos narys, daug nuveikė, kad šis miestas taptų kurortu. Lietuvis atstovavo Varnos demokratų partijai kongresuose: 1903 m. (Sofijoje) ir 1905 m. (Adrianopolyje ir Konstantinopolyje). Basanavičius rašė Bulgarijos demokratų partijos programos sanitariniam skirtą dalį. A. Visockis siūlo demokratų partijos programoje Basanavičiaus reikštas idėjas palyginti su jo vėliau Lietuvoje propaguotomis mintimis. Veikiausiai būtų galima rasti daug tiesioginių sąsajų ir su Lietuvos demokratų partijos nuostatomis ir 1906 m. kurta programa.

Gal bulgariško pavyzdžio padiktotos Basanavičiaus puoselėtos ir Lietuvos valstybingumo idėjos, jų formų raida Basanavičiaus pasaulėžiūroje? 1905 m. gruodžio 4–5 d. Didžiojo Vilniaus Seimo metu, pirmininkaujant Basanavičiui, formuluojama ir iš caro valdžios pareikalaujama plati etnografinės Lietuvos autonomija Rusijos imperijos sudėtyje. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, kai tapo akivaizdu, kad Vokietija pralaimės karą, Basanavičius ir jo vadovaujama Lietuvos Taryba jau siekė Lietuvos nepriklausomybės. Ji ir buvo paskelbta 1918 m. vasario 16 dieną.

Įdomu, kad A. Visockis randa Basanavičiui pateisinimą, kai šis siekia į Lietuvos sostą kviestis Viurtenbergo kunigaikštį Urachą, kurį buvo numatyta karūnuoti Mindaugo II vardu. Šiandien mums norėtųsi pa-

miršti tą „projektą“, kaip žeidžiantį tautinį ir pilietinį lietuvių orumą, bet tai joks lietuvių išradimas – kviesti kitatauti valdovą į sostą, ir dar vokiečių. XIX a. antrojoje pusėje tą patį darė bulgarai, albanai, graikai. Vokietija buvo tapusi karalių tiekėja naujoms Europos karalystėms.

Kaip matome, tyrinėti Basanavičiaus veikloje tikrai yra ką, ir ypač būtų sveikintina, jeigu ir į mums žinomus dalykus būtų pažvelgta kitos tautos tyrinėtojo akimis.

Būta ir kitos Rusijos

XIX a. Lietuvos istorijos reiškinį tyrinėtojas dr. Rimantas Miknys visiškai pritarė Albino Visockio išsakytai minčiai, kad J. Basanavičiaus veiklos politinės linijos tyrinėjimas išlieka labai svarbus uždavinys. Koks tuose procesuose Rusijos vaidmuo? Jeigu su *Aušra* susijusi Basanavičiaus veikla Rusijoje draudžiama, tai kodėl Bulgarijoje toleruojama? Dar daugiau, kodėl Basanavičiui leidžiama Bulgarijoje užsiimti politine veikla, kaip atsitiko, kad jis tapo net programinių Bulgarijos demokratų partijos dokumentų rengėju? Pagaliau, kokie Bulgarijos demokratų partijos programiniai principai ir teiginiai perėjo į Lietuvos demokratų partiją? Daug neatsakytų klausimų.

Pasak R. Miknio, akivaizdu, kad jau XIX a. pab. turėjome tarptautinio masto politinį veikėją. Matyt, tai buvo įmanoma, jeigu sekdami R. Miknio siūlymu į to meto Rusiją pažvelgsime kiek netikėtu žvilgsniu. Į Rusiją ne kaip į monolitą, ne kaip į homogenišką politinį darinį, nes be oficialiosios Rusijos buvo ir naujai gimstanti liberalioji Rusija, pagimdyta prieš pirmąją 1905 m. Rusijos revoliuciją vykusių procesų. Su šios Rusijos ideologais pirmiausia ir palaikė ryšius Bulgarijos demokratai, Karavelovo aplinkos žmonės. Maskvoje studijuodamas su ta aplinka ryšius palaikė ir Basanavičius. Tik nežinoma, ar palaikė ryšius ir gyvendamas Bulgarijoje. Gal tikslingai domintis būtų galima patyrinėti?

Jeigu užsispirtume patyrinėti iš esmės, neišvengiamai tektų ieškoti atsakymo į klausimą: kas šiandien mums yra Jonas Basanavičius? Taip, tautos patriarchas, modernios Lietuvos valstybės kūrėjas. Bet kyla ir daugiau klausimų: kokia buvo toji Basanavičiaus atkurtoji (ar sukurtoji) valstybė, ir ar dabartinėmis sąlygomis nesame atsisakę Basanavičiaus idealų?

R. Miknys sąmoningai ne tiek mėgino teikti vienareikšmiškus atsakymus į šiuos ir kitus klausimus, kiek skatino įsijausti į problemos svarbą. Ko gero, neatsakę į šiuos klausimus, nelabai galėtume pasakyti, kas mes patys esame šiandieniniame vertybių perkainavimo pasaulyje.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijoje (2)

Atkelta iš 7 p.

jaunus jo darbuotojus. Jie suprato procesų svarbą, modeliavimo reikšmę.

Kur slinko radioaktyvus Černobylio debesis, sužinojome, kai pradėjo šaukti švedai, užfiksavę padidintą radioaktyvumą virš savo teritorijos.

Švedai užfiksavo ir sukėlė didelį triukšmą. Neabejoju, kad radioaktyvaus debesis slinkimo kryptis taip pat buvo užfiksuota Ukrainoje, Baltarusijoje, bet tai buvo slapta informacija.

Kaip yra dabar? Kiekviena branduolinę energiją gaminanti valstybė turi savo tu procesų ir padarinių modeliavimo sistemą?

Taip. Pavyzdžiui, Suomijoje yra institutas, prognozuojantis galimus avarijų AE padarinius, jeigu Rusijos ir kitos valstybės teritorijoje įvyktų avarija. Atsižvelgiant į meteorologines sąlygas, įvedus atitinkamus parametrus ir sudarytus modelius, galima gauti gana tikslius rezultatus.

Šiluminių mainų tyrimas įgyja naują kryptį

Grįžkime prie Jūsų vadovaujamos Branduolinės inžinerijos problemų laboratorijos veiklos. Puikių laimėjimų laboratorijos mokslininkai buvo pasiekę šiluminių mainų įvairiose aplinkose tyrimų kryptyje. Niekas negalėtų apėiti ir vieno iš Lietuvos energetikos instituto kūrėjų akad. prof. Algirdo Žukausko darbų. Neatsitiktinai akad. A. Žukauskas tapo ir vieno iš nedaugelio Lietuvos mokslininkų padaryto mokslinio atradimo autoriumi. Bet dabar šiluminių mainų krypties darbai, matyt, nėra taip intensyviai plėtojami kaip A. Žukausko laikais?

Taip, su tuo tenka sutikti. Dabar daugiau dėmesio yra skiriama šilumos mainų procesų modeliavimui panaudojant kompiuterines programas. Pavyzdžiui, mūsų laboratorijoje modeliuojami šilumos mainų procesai, vykstantys panaudoto branduolinio kuro saugojimo ir galimo palaidojimo vietose.

Modeliuojama, kaip pašalinti išsiskiriančią šilumą, gal ir reguliuoti patį išsiskyrimą radioaktyviųjų atliekų saugyklose, taip pat jų palaidojimo vietose.

Yra tam tikri kriterijai, apribojimai. Lietuvoje siūlome naudoti panašią panaudoto branduolinio kuro koncepciją, kurią pasiūlė švedai. Yra naudojamas varinis konteineris, apgaubtas bentonito (tam tikra į molį panaši medžiaga) sluoksniu, patalpintas į geologines struktūras. Drėgnoje aplinkoje molis prisistotina drėgmės.

Konteinerio temperatūra negali būti aukštesnė už supančio vandens virimo temperatūrą, nes garavimo metu būtų suardytas apsauginis barjeras, kuris ir skirtas mažinti nuklidų migraciją. Antraip nuklidai patektų į uolieną, gal ir į aplinką – per geosferą į požeminius vandenis, upes ar šaltinius. Tai štai, kad to neįvyktų, reikia analizuoti visus šiuos procesus. Pradedame nuo konteinerių, kur saugomos radioaktyviosios atliekos. Turime taip apriboti šilumos išsiskyrimą, kad temperatūra nepakiltų aukščiau kaip 80 °C. Visus šiuos procesus modeliuoti padeda šilumos mainų reiškinį tyrinėjimai.

Neseniai teko lankytis Pietų Korėjoje, branduolinių tyrimų centre, domėtis, kaip ten sprendžiami šie klausimai. Korėjiečiai turi maketą ir juo naudodamiesi atlieka tyrimus. Vienas dalykas – teorinis modeliavimas, bet kaip tas modelis „veikia“ praktiškai tenka tikrinti eksperimentu.

Jeigu šilumos išsiskyrimas konteineriuose su radioaktyviosiomis atliekomis didėja, kas tada, kokių priemonių reikia imtis?

Pirmiausia negalima leisti, kad temperatūra kiltų, o tam reikia riboti konteinerius dedamo panaudoto

arba laidoti, reikia užtikrinti daugelį parametru, svarbu įvertinti ir radio-nuklidų migraciją, o tai labai sudėtinga, nes prasideda procesų sąveika – šiluminių, hidrodinaminių, mechaninių procesų.

O kur čia mechanikos vaidmuo?

Didėjant konteinerio temperatūrai išyla jį gaubiantis bentonitas. Dėl to keičiasi slėgis, ir jis deformuojasi. Pagaliau yra ir tam tikra aplinkos geochemija. Į aplinką patekus svetimkūniui – variniam, betoniniam konteineriui ar kitai medžiagai, – prasideda sąveika. Kiekviena nauja komponentė gali turėti įtakos visam procesui, taigi tai yra itin sudėtingi dalykai.

Kuo geriau dirbs Branduolinių inžinerijos problemų laboratorija, tuo mažiau kils papildomų klausimų opo-entams?

Mes taip ir suprantame savo uždavinius.

Mažos šalies uždaviniai

Priminėte Pietų Korėjos patirtį. Kaip pasaulyje įprasta, ar kiekviena šalis turi sukūrusi savo technologijas, kad ir radioaktyviųjų atliekų saugojimo srityje, tą patirtį brangina ir neskuba atskleisti kitoms šalims? O gal tai yra visos žmonijos laimėjimas, ir jokios paslapties čia nėra?

Yra įvairiai. Bet panaudoto branduolinio kuro laidojimo srityje labai daug informacijos pateikiama atvirai, kad ja galėtų naudotis visos suinteresuotos šalys. Tai bendra problema. Švedai gerai supranta: jeigu Pietų Korėjoje ar kitoje šalyje bus tinkamai įrengtas panaudoto branduolinio kuro kapinynas, tai ir švedams bus paprasčiau laidoti savo atliekas. Kai bus įgyvendinta ta technologija, visai galimas dalykas, kad prasidės ir komercija. Atsirast bendrovių, gebančių perduoti tas technologijas, jos bus suinteresuotos tą daryti. Lietuva niekada neturės savo išskirtinės tos srities technologijos, kaip neturi panaudoto kuro saugojimo ar atominių elektrinių statymo technologijų. Bet mūsų šalis turi įgyti tokio lygio patirties, kad galėtų pirmiausia suvokti tuos procesus, mokėtų įvertinti AE, jos įrenginių saugą ir kitus būtinus AE eksploataavimo principus.

Trumpai tarant, reikia sugebėti perimti pasaulinę patirtį.

Taip, kad tos technologijos mums nebūtų atvežtos kaip katė maiše. Todėl visus šiuos saugos klausimus privalo kontroliuoti reguliuojančios institucijos, o joms turi talkinti specialistai, gebantys tuos procesus modeliuoti, taigi ir suprasti. Toks yra mažos šalies uždavinys.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Lietuvos energetikos instituto kūrėjas, šiluminių mainų įvairiose aplinkose tyrėjas akad. Algirdas Žukauskas

branduolinio kuro kiekį. Juk konteinerius galima projektuoti įvairios talpos, bet būtina apskaičiuoti optimalų dydį.

Mažiau bus dedama, reikės daugiau brangių konteinerių.

Kito kelio nėra.

Vadinasi, tą patį radioaktyviųjų atliekų kiekį išdėstę į atskiras talpas laimėsime daugiau?

Taip, bet taip pat laimėsime, jeigu tuos konteinerius vieną nuo kito išdėstysime ir tam tikru atstumu, nes ir nuo to priklausys, kokia bus supančios aplinkos temperatūra. Svarbu jonizuojančiosios spinduliuotės dozės ir tai, kaip mes jas sugebėsime kontroliuoti. Norint saugiai atliekas saugoti

Vilniaus Gedimino technikos universitetas skelbia konkursą šiai pareigybei užimti:

FIZINIŲ, BIOMEDICINOS IR TECHNOLOGIJOS MOKSLŲ SRITYSE

Statybinių medžiagų katedra

– profesorius (0,5 etato 1 vieta)

Smulkesnė informacija pateikta Vilniaus Gedimino technikos universiteto tinklalapyje adresu www.vgtu.lt

Dokumentai priimami nuo 2008 m. spalio 24 d. iki 2008 m. lapkričio 7 d. Personalo direkcijoje, Saulėtekio al. 11 (Saulėtekio rūmai, centrinis korpusas, 501 kab.), tel. (8 5) 274 5009.

Rektorius

Konferencijos *Lietuvių kalba XXI amžiaus pradžioje*

DEKLARACIJA

Vilnius, 2008 10 07

Mes, Lietuvos kultūros kongreso tarybos ir Lietuvos mokslų akademijos prezidiumo pastangomis 2008 m. spalio 7 d. įvykusios konferencijos *Lietuvių kalba XXI amžiaus pradžioje* dalyviai, nepretenduodami į direktyvines išvadas, baigiami konferencijos darbą tokia deklaracija – viešu kreipimusi į visuomenę.

Ši konferencija bene pirmą kartą lietuvių kalbos istorijoje ėmėsi aksoilietuvių, t. y. vertybiniu, požiūriu apibūdinti jos būklę mūsų dabartinėje visuomenėje. Toks aspektas pasirinktas neatsitiktinai. Išgyvename metą, kai kėsiamasi sumenkinti visas tautines vertybes, kad kuo sparčiau įsilietume į vadinamuosius globalinius procesus, skatinančius niveliaciją. Kaip rodo skaityti pranešimai ir diskusijos, taip pat mūsų patirtis, esama ko susirūpinti dėl lietuvių kalbos būklės Lietuvoje – ir tiesiogiai, ir netiesiogiai lietuvių kalba veikiama naujų technologijų, masinės kultūros įsigalėjimo, nevykusių kalbos reformų.

1990 m. atgavus Lietuvai nepriklausomybę, lietuvių tauta puoselėjo labai dideles viltis, kad jos kalbai atsivers tikro suklestėjimo epocha. Deja, per šiuos aštuoniolika nepriklausomybės metų akivaizdžios pažangos kalba dar nepatyrė. Kalbama apie kalbos regresą ir dar didesnes grėsmes jai. Tai rodo net dviejų lietuvių kalbos raidos tarpinių – 1918–1940 ir 1990–2008 m. – sugretinimas.

Lietuva 1918 m. savarankišką gyvenimą pradėjo karų ir okupacijų ekonomiškai ir dvasiškai nusiaubta, neturėdama išplėtos švietimo sistemos. Visoms gyvenimo sritims trūko lietuviškose mokyklose išsimokslinusių specialistų, o pati lietuvių kalba savo šalyje jautėsi kaip skurdi kampininkė. Jau per 18 nepriklausomo gyvenimo metų, apie 1936-uosius, lietuvių bendrinė kalba padarė nepaprastą pažangą – tapo visos ūkio ir kultūros sritis tenkinančia priemone, prilygstančia raiškos išgalėmis kur kas seniau ir palankesnėmis sąlygomis išugdytoms kitų tautų kalboms. Tada lietuvių kalba pasidarė prestižinė ne vien lietuviams, bet ir Lietuvos tautinėms mažumoms.

1990 m. atgaudama 1940 m. prarastą nepriklausomybę, Lietuva, šiaip ar taip sakykim, paveldėjo subrendusią, giliai tautos sąmonėje įsitvirtinusių lietuvių bendrinę kalbą, gausingą ją sukurta grožinė ir mokslinė literatūra, tikrą kvalifikuotą kalbininkų pulką, visą armiją vidurinėse ir specialiosiose mokyklose dirbančių lituanistų.

Praėjus 18 metų dabartinio nepriklausomos valstybės gyvenimo, iš paviršiaus žiūrint, lietuvių kalbos padėtis patenkinama, bet pro atidesnį žvilgsnį neprasprūsta vidiniai pokyčiai, kurie verčia mus sunerimti. Nors lietuvių kalba dabar turi Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos ir Europos Sąjungos oficialios kalbos statusą, visi pradėdame jausti, kad visuomenė darosi savo kalbai neįautri, o pati kalba anemiška. Kartkartėmis kalbiniuose leidiniuose recenzijos, toli gražu neaprepiančios visų atvejų, iškelia faktų, kad vis daugiau randasi leidėjų, rašytojų ir vertėjų, nesirūpinančių savo kalbos gerumu: paliekama daugybė rašybos, žodyno, sintaksės klaidų, kurios buvo išnykusios jau iki 1940 metų. Nepaisant lietuvių kalbai daromos žalos ir šurkštus skaitytojų teisių pažeidimo, siaurinama lietuviška tikrinių svetimybų vartosena. Ji pravardžiuojama „sovietinė“ atgyvena, kurios esą ypač reikią vengti dokumentuose, moksliniuose ir informaciniuose leidiniuose. Daug galima kalbėti apie sumenkusį radijo ir televizijos kalbos lygį. Turime gausią rašytojų armiją, tik kiek jų savo kūriniais praturtino lietuvių kalbą – davė kalbos pavyzdžių, vertų vadinti lietuviško aukštojo stiliaus etalonais? Kurie ne kurie mūsų rašytojai ir publicistai gviešiasi turtinti mūsų kalbą žargonizmais ir vulgarizmais.

Apmaudu, kad su menka kalba visuomenė lyg ir susitaikė. Išblėso kovos dėl lietuvių kalbos gerumo įkarštis, kokį mename buvus, pavyzdžiui, prieš 35–40 metų, kai, atlėgus „partiniam vadovavimui“, kad ir neleidžiant atkurti lietuvių kalbos draugijos, prisidengus LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos iškaba, imta organizuotai rūpintis lietuvių kalbos kultūra. Net didesnėse įmonėse tada būrėsi grupelės žmonių, susirūpinusių taisyklinga viešąja lietuvių kalba. Visuomenės rūpinimosi savo kalba skirtumą tinka apibūdinti vienu ryškiu pavyzdžiu: 1933 m. pradėta leisti *Gimtoji kalba* netrukus turėjo beveik 10 tūkst. prenumeratorių (prie jų pridėjime perkantuosius atskirus numerius). Šiandieninė *Gimtoji kalba* išeina 860 egzempliorių tiražu. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą lietuviški laikraščiai turėdavo vadinamųjų kalbos skilčių ar kampelių. Jų ypač daug buvo pirmosios nepriklausomos Lietuvos laikais ir nemaža po 1968 metų. Be šių skilčių apie kalbos dalykus parašytus straipsnius (ne tik taisyms, rekomendacijas, bet ir kalbos ryšio su tauta svarstymus) mie lai spausdindavo didieji dienraščiai, populiarūs savaitraščiai ir solidūs mėnesiniai žurnalai. Šiandien tokių skilčių mūsų spaudoje nematyti, straipsniai kalbos klausimais beveik nespausdinami. Mūsų periodiniai leidiniai kone sutartinai, išskyrus vieną kitą, jų iš principo nepriima: esą visuomenei neįdomūs, taigi nepaklausūs.

Mokykla ypač sudėtinga ir visokioms įtakoms jautri visuomenės institucija. Linkėdami mokyklai kuo didžiausios sėkmės visuose darbo baruose, norėtume atkreipti visų pakopų švietimo vadovų ir pedagogų dėmesį į vieną filosofo ir pedagogo Antano Maceinos 1937 m. žurnale *Lietuvos mokykla* padarytą išpėjimą: „Pedagoginė mūsų amžiaus praktika turi per daug grynų specializacijų, o per mažą ugdymo dvasios. Štai dėl ko ji gamina daug pakrikusių natūrų, ir štai dėl ko mes pasigendame asmenybių.“ Dėl tokios vis labiau stiprėjančios kolizijos švietime, manome, ypač kenčia lietuvių kalba.

Mokyklose vis daugiau dėmesio skiriama svetimosioms kalboms, tiksliesiems mokslams: šie dalykai darosi prestižiniai. Netgi populiarioje *Dainų dainelėje* mokytojų skatinami mokinukai su pasigardžiuoju dainuoja angliškai daugiau negu lietuviškai. Deja, konkursų organizatoriai tokia tendenciją toleruoja. Beje, čia prisideda ir suaugusiųjų pavyzdys koncertuose, operos spektakliuose ir konkursuose dainuoti originalo kalba.

Mūsų mokslų vadovaujančios įstaigos laikosi nuostatos, kad tariamai aukščiausiojo mokslo standarto garantija esą tik darbai, skelbiami žurnaluose, įrašytuose ir tarptautines duomenų bazes. Linkstama palankiau vertinti mokslo darbus, paskelbtus ne lietuvių, bet užsienio, dažniausiai anglų, kalba.

Neįdiegus visuomenei meilės ir pagarbos gimtajai kalbai, darosi ypač pavojingi pasaulį apėmę niveliacijos procesai. Jų stabdyti nėra ko mėginti, bet mums dera rūpintis ugdyti kiekvieną tautos narį nuo mažens, tuose procesuose neprarasti savęs – visą gyvenimą visokiomis aplinkybėmis branginti savo kalbą, kilmę, tradicijas ir tėvynę. Turime sukurti tokią kultūrą, kuri būtų patraukli kitataučiams, gyvenantiems Lietuvoje ir atvykstantiems į ją gyventi. Tada bus patraukli ir lietuvių kalba, atverianti jiems turtingą kultūrą. Didžiai vertinga kultūra suponuoja kalbos vertę. Tai ir norėjo iškelti mūsų konferencija.

Visų pirma kreipiamės į Lietuvos kultūros kongreso tarybą ir Lietuvos mokslų akademijos prezidiumą:

– tegu būna rengiamos, jeigu ne kasmet, tai bent kas antri metai pana-

šių tikslų konferencijos. Jos būtų viena iš tų priemonių, kurios palaikytų gyvą mintį, jog mūsų kalba yra didelė tautos vertybė – labai brangintina vertybė.

Kreipiamės į Lietuvos Respublikos Seimą, jo komitetus ir Lietuvos Respublikos Vyriausybę:

– priimant lietuvių kalbos vartojimą reglamentuojančius teisės aktus, būtina atsižvelgti ne vien į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos rekomendacijas, bet ir platesnės visuomenės nuomonę bei siūlymus;

– labai svarbu, kad Seimas pritarę kalbininkų profesorių Vito Labučio, Aldonos Paulauskienės, Arnoldo Pirockino, rašytojų Algimanto Baltakio, Gintauto Iešmanto, Jono Liniausko, Lietuvos mokslų akademijos prezidento Zenono Rokaus Rudziko, akademiko Justino Marcinkevičiaus ir Laimučio Telksnio, teisininkų dr. Algimanto Dziegoraičio, dr. Stasio Šedbaro, prof. Alfonso Vaišvilos, istoriko, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktoriaus dr. Juozo Marcinkevičiaus 2006 m. gruodžio 20 d. per Lietuvos kultūros kongreso tarybą Seimui įteiktoms Valstybinės kalbos naujos redakcijos projekto 13 ir 14 straipsnių (Asmenvardžiai ir Geografiniai pavadinimai) pataisoms. Jos atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos raidę ir dvasią, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo nutarčių logiką, pagaliau bendrą viešąjį interesą, kad kuo greičiau būtų nutrauktas lietuvių kalbos žalojimas, antikonstitucinis lietuviškos tikrinių svetimybų vartosenos siaurinimas.

Priėmus minėtas pataisas, visuose lietuviškuose tekstuose svetimoms kilmės tikriniai vardai būtų rašomi lietuviškai, o jų originalios (ne hibridinės) formos prirėkūs kaip papildoma informacija būtų pateikiamos skliausteliuose ar kitaip. Tai informatyviausias, visiems skaitantiems ar norintiems vardą parašyti patogus svetimvardžių pateikimo lietuviškuose tekstuose būdas. Jis vienintelis leidžia išsaugoti nepažeistą mūsų kalbos bei rašto sistemą ir tikrąją svetimvardžio autentišką bet kurios pasaulio kalbos rašmenimis. Valstybinė lietuvių kalbos komisija šio akivaizdaus fakto atkakliai nenori pripažinti ir nesutinka taisyti ydingo 1997 m. 60-ojo nutarimo. (Šis punktas į deklaraciją įrašytas 26 konferencijos dalyvių siūlymu, tarp jų: Lietuvos MA akademikai J. Kubilius, V. Sirvydis, A. L. Telksnys, nariai korespondentai R. Grigas, L. Sepetys, G. Uždavinys, narys ekspertas A. Tyla, taip pat R. Ozolas, prof. H. Zabulis, rašytojai G. Iešmantas ir Pr. Treinis, Lietuvos muzikų ir Lietuvos teatro sąjungų narys P. Mataitis.);

– manome, kad savivaldybėse būtina išlaikyti kalbos tvarkytojus.

Kreipiamės į Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministeriją:

– lietuvių kalba mokykloje turi būti ne vien mokomasis, bet ir auklėjamasis dalykas;

– liuanistinės disciplinos vidurinėje mokykloje turėtų būti prioritetingas; – pabrėžiame, kad švietimo ir mokslo ministerijoje bei jos padalinuose beveik neliko aukštos kvalifikacijos lituanistų;

– Mokslo ir studijų įstatyme būtina grąžinti nuostatą, kad lituanistika yra prioritetinga mokslo šaka.

Apeliuojame į spaudos leidėjų, redaktorių ir bendradarbių sąžinę:

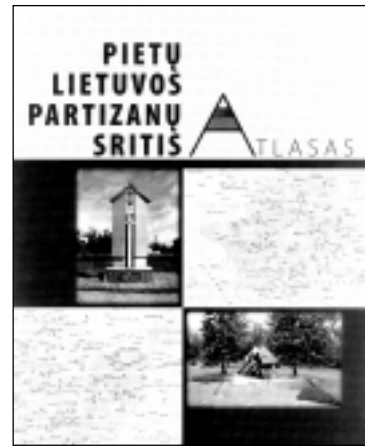
– skelbdamiesi esą spaudos laisvės gynėjai, negailėkite vietos savo leidiniuose lietuvių kalbos reikalams, būkite dėmesingi kalbos kultūrai, neišsidažinkite lietuviškos tikrinių svetimybų vartosenos, gerbkite skaitytoją.

Kviečiame visuomenę į sąjūdį už lietuvių kalbos, tad ir tautos, išlikimą.

NAUJA KNYGA

Pietų Lietuvos partizanų sritis. Tauro ir Dainavos apygardos

„Atiduok Tėvynei, ką privalai“ – šiais žodžiais savo laisvę pasirinkti pagrindė dešimt metų po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos karą už laisvę kovojantys lietuviai. Tą laisvę jie pirmiausia suvokė kaip atsakomybę, skolą savo kraštui, savo valstybei. Juk tik nepriklausoma valstybė jiems buvo tai, ką galima laikyti žmoniško gyvenimo pagrindu, kurį kūrė 1918 m. savanoriai, jų tėvai ir du dešimtmečius puoselėjo visa tauta. O kam nors kitam didesnis autoritetas gal bus JAV prezidentas Džonas F. Kenedis, pakartojęs tuos pa-

čius žodžius po keleto dešimtmečių.

Tačiau mūsų partizanai tai ne tik sakė – jie atidavė viską, nes taip reikėjo. Sau neprašė nieko – tik kad neužmirštume. Kad neužmirštume ne tik jų pačių, bet ir jų amžinojo šūkiu „Atiduok Tėvynei, ką privalai...“ Tad šis leidinys – mūsų skola, tai, ką privalome padaryti ne tik dėl atminimo, bet ir dėl ateities.

Ši knyga – didelio, ne vienu metų darbo rezultatas. Iki šiol dažniausiai buvo publikuojami partizanų dokumentai, dienoraščiai, skelbiami akademiniai tyrimų duomenys ir, žinoma, atsiminimai. Be jokios abejonės, tai vertinga ir reikalinga norint geriau pažinti Lietuvos pokario istoriją. Tačiau dažniausiai tai buvo vienam aspektui, problemai nagrinėti ar konkrečiai teritorijai pažinti skirti darbai. Šis leidinys galima laikyti enciklopediniu leidiniu. Per įamžinimo ir memorialinius ženklus čia bene pirmą kartą taip išsamiai atspindėta visos Lietuvos partizanų kova: mušiai, pavieniai susidūrimai, žūtys, bunkerų sunaikinimas, partizanų palaikų nekinimo vietos... Visa tai paženklinta kukliais kryžiais, kryželiais, kai kur ir monumentaliais paminklais, koplyčiomis.

Šiais atminimo ženklais nusėta visa Lietuva. Juos žinoti, prie jų stabtelėti – tai istoriją pažinti ne tik iš vadovėlių. Nors kalbėdami apie istorijos mokymąsi, jos pažinimą, dažniau turime galvoje jaunimą, tuo domėtis nevēlu kiekvienu gyvenimo tarpsniu. Tad šis leidinys skirtas visiems, kurie neabejingi savo kraštui ir jo istorijai.

Jame pateikiama ypač daug informacijos, atskleidžiančios įvairius partizaninio karo aspektus. Tai dar vienas partizanų karo akademinio tyrimo šaltinis. Šiame leidinyje, kaip niekur kitur, atsispindi partizanų karo dinamika. Net ir nesant akademinų tyrimų iš čia pateiktos medžiagos galėtume daryti vienareikšmę išvadą, kad 1944–1946 m. – aktyviausias kovos laikotarpis. Žuvusiųjų skaičius (kartais net dešimtimis), ypač dažni mušiai akivaizdžiai skiria šį laikotarpį iš kitų. Vargu ar galima suabejoti ne kartą skelbtu faktu, kad šiuo pirmuoju pasipriešinimo tarpsniu žu-

vo 10 tūkst. laisvės kovotojų, t. y. pusė visų partizanų. Būriams sumažėjus, prasidėjus bunkerų laikotarpiui, didelių mušių beveik nebevykdavo. Dažnesni tapo pavieniai susidūrimai aptikus bunkerį ar kitokią slapstymosi vietą. Nors jų metu žūdavo po keletą partizanų, tačiau patys susidūrimai vykdavo skaudžiai dažnai.

Tai lėmė pasikeitusi tiek partizanų, tiek MGB taktika. Agentūros, šnipų tinklas jau buvo išplėtotas taip, kad miškų šukavimą keitė operacijos, kurių metu būdavo „suduodamas tikslinis smūgis“ gerai žinant partizanų buvimo vietą. Paskutinį laikotarpį ženklina išdavystės – gerai suplanuotas ir organizuotas paskutinių laisvės kovotojų naikinimas. Tam buvo pasitelkti agentai smogikai, suimti ir užverbuoti partizanai, netgi vadai.

Leidinyje sukaupta ir suklasifikuota labai daug išsamios informacijos. Skirtinos kelios jos rūšys. Pirmoji iš jų – gausios žinios apie atminimo ženklus: jų nuotraukos, aprašymai, pastatymo metai, daugeliu atvejų – autoriai ar statytojai. Tai bene 15 metų trunkantis kruopštus tęstinis darbas, nes įamžinimo ženklų kasmet daugėja. Kaip tik dėl to negalime teigti, kad į knygą pateko viskas, – projektas tik pradėdamas, jis bus plėtojamas įvairiomis formomis.

Kita labai svarbi informacija – ne vieno tūkstančio Lietuvos laisvės kovotojų žūties datos, vietos ir aplinkybės. Iš visų įmanomų šaltinių po kruopelę sukaupta, sutvarkyta, surišiuota tekstinė leidinio dalis. Diskutuojant dėl medžiagos rinkimo kriterijų, buvo nuspręsta, kad į leidinį turi patekti ir įvykiai, kurie dar nėra įamžinti, jeigu jų metu žuvo štabų darbuotojai, būrių vadai arba trys ar daugiau partizanų. Taip paskatinsime paženklinti pamirštas vietas arba bent prisiminti pamirštus ar nežinomus vardus, nes jų pamiršti nevalia. Kita vertus, šis darbas nepretenduoja būti laikomas išsamiu partizanų vardu. Pagaliau jo ir užduotis kiek kita. Tačiau čia sukaupta medžiaga leis tokį vardyną parengti daug greičiau.

Leidinyje sudarytas teritoriniu principu – pagal veikusias partizanų sritis: Pietų Lietuvos (Tauro ir Dainavos apygardos), Rytų Lietuvos (Algimanto, Vytauto, Vyčio, Didžiosios Kovos apygardos) ir Vakarų Lietuvos partizanų sritis (Žemaičių, Kęstučio ir Priskėlimo apygardos). Pirmoji knyga skirta Pietų Lietuvos partizanams. Tauro ir Dainavos apygardų veikla sąlygiškai perskirta į du laikotarpius – 1944–1949 m. ir nuo 1950 m. iki apygardos veiklos pabaigos. (Kad nekiltų painiavos – juk abi apygardos įkurtos vėliau, 1945–1946 m., – reikia paaiškinti, kad fiksuojant ankstesnius faktus buvo laikomasi 1946 m. teritorinio suskirstymo.) Tad kiekvienai apygardai tenka po du žemėlapius, kuriuose pažymėtos visos tekste minimos vietos. Šis principas pasirinktas stengiantis neperkrauti žemėlapių ženklais, kurie sunkintų darbą skaitytojams. Taip pat skaitytojų patogumui prie nuotraukų pateikiami tik sutrumpinti parašai, o išsamesnė informacija – leidinio pabaigoje.

Leidinyje padės išsamiau susipažinti su Lietuvos partizanų kova, geriau suvokti laisvės kovos mastus ir netektis.

Dalia Kuodytė

Lietuvių bendrinės kalbos dvibalsiai – monofonemos

Valerija VAITKEVIČIŪTĖ

Fonologija glaudžiai siejasi su fonetika, nes abiejų tyrinėjimo objektas yra kalbos garsai ir jų junginiai. Šiandien visiškai aišku, kad negalima nagrinėti kalbos garsų fonologiniu aspektu, neturint eksperimentinės fonetikos duomenų. Eksperimentiniais metodais tyrinėtų garsų ar jų junginių rezultatai yra objektyvūs ir neginčijami. Tik čia labai svarbūs keli dalykai: eksperimentinė fonetika reikalauja didžiulio apsiskaitymo. Kad išvengtum tų klaidų, kurias padarė tavo pirmtakai, taip pat reikia apdairumo ir pasirenkant diktorius, ir medžiagą eksperimentams, ir apdorojant eksperimentus. Jei ko nors nenumatysi iš anksto, net didžiausios pastangos neduos rezultatų. Svarbiausia – kalbos garsus reikia tyrinėti kiekvieno diktoriaus skyrium, negalima eksperimento grįsti kelių diktorių balsų vidurkiu. Šitai įrodė A. Pakerys leidinys *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija* (Vilnius, 1982), kuriame autorius nepriėjo nei prie trukmės (t), nei prie intensyvumo (I), nei prie pagrindinio tono (PT) akivaizdžių išvadų. Darbą oponentas anglistas maskviškis V. Ivanovas, neturintis jokių eksperimentinės fonetikos darbų (2008 m. liepos 19 d. PTP laidoje *Gyvenimo linija* pats teigė, kad Sibire ilgai užsiiminėjo šamanizmu), nepastebėjo, jog autorius rėmėsi šešių diktorių (trijų moterų ir trijų vyrų) balsų vidurkiu duomenimis. Kelių balsų vidurkis yra nerealaus balsas. Įžymus gruzinų indoeuropeistas Topazas Gamskrelidze įrodė, kad žmogaus balsas yra toks pat individualus kaip ir piršto atspaudas.

Vienas sudėtingiausių ir sunkiausių fonologijos klausimų yra dvibalsių fonologinis vertinimas, t. y. ar dvibalsį sudaro dvi savarankiškos fonemos (tada dvibalsis bifonema), ar jis yra sudėtinė fonema, sudaryta iš dviejų balsinių elementų (tada dvibalsis monofonema).

Lietuvių bendrinė kalba turi šiuos sudėtinius dvibalsius *ai, au, ei, ui, eu, oi, ou*. Dvibalsiai *eu, oi, ou* yra nauji, tik tvirtapradžiai. I. Smetonienės sukirciuotas eūras – nesusipratimas: iki šiolei tvirtagalio *eū* nebuvo, plg. dievas *Ėuras*.

Dešimtmečiais ieškota požymių, kurie geriausiai skirtų bifoneminius ir monofoneminius dvibalsius.

Pirma, vienu tokiu dvibalsių monofonemų požymiu laikomas jų neskilimas į sudedamuosius elementus prieš balsį (dvibalsį ar mišrųjį dvigarsį), žr. Л. П. Зиндер. *Общая фонетика* (M., 1979, p. 212). Lietuvių kalbos dvibalsiai šiuo atveju neskykla, pavyzdžiui *pusiū/ašis, pusiū/augis, pusiū/amžis, Kū/enas*.

Antra, L. V. Ščerba ir S. N. Trubeckojus (min. veik. p. 213) mano, kad dvibalsis yra monofonema, jeigu jo trukmė (ilgumas) neviršija kitų šios kalbos balsinių fonemų trukmės, ir dvibalsis yra bifonema, kai jį sudarantys balsiai atitinka tuos pačius balsius kituose junginiuose (min. veik. p. 214, §211).

Panagrinękime, ką rodo mūsų diktorių D1, D4, D2 duomenys šiuo atveju. Diktorių kilmės vieta nurodyta lentelėse.

D1: aūstre aū=390 ms, gūvi gū=358 ms, skirtumas 32 ms, arba

8 % (ilgesnis dvibalsis); aūdra aū=548 ms, gūvi gū=403 ms, skirtumas 145 ms, arba 26 % (ilgesnis dvibalsis); saūle aū=468 ms, žūvi žū=502 ms, skirtumas 34 ms, arba 7 % (ilgesnis balsis); saūle aū=468 ms, sūri sū=379 ms, skirtumas 89 ms, arba 19 % (ilgesnis balsis).

D4: aūstre aū=403 ms, gūvi gū=430 ms, skirtumas 27 ms, arba 6 % (ilgesnis balsis); seūle eū=379 ms, sūri sū=373 ms, skirtumas 6 ms, arba 2 % (ilgesnis dvibalsis); saūle aū=400 ms, rūte rū=190 ms, skirtumas 210 ms, arba 52 % (ilgesnis dvibalsis).

D2: aūstre aū=349 ms, gūvi gū=315 ms, skirtumas 34 ms, arba 10 % (ilgesnis dvibalsis); saūle aū=439 ms, žūvi žū=606 ms, skirtumas 167 ms, arba 25 % (ilgesnis balsis).

Pagal Vėberio-Fechnerio trukmės skirtumo dėsnį skirtumas laikomas

nis už dvibalsio atitinkamą antrąjį komponentą, skirtumas esminis. Šis požymis patvirtina, kad lietuvių kalbos dvibalsiai yra monofonemos, jų antrieji komponentai – ne balsiai, o tik balsiniai elementai.

Be to, žr. lenteles, kvazihomonimų dvibalsiai parodė, kad jų skirtumo stabilus rodiklis yra skirtinga sudedamųjų elementų trukmė, priklausanti nuo priegaidės: pirmasis sudėtinio tvirtapradžio dvibalsio aū a ir eū e balsinis elementas yra ilgesnis už atitinkamo tvirtagalio dvibalsio aū a ir eū e pirmąjį elementą dažniausiai daugiau negu du kartus, (žr. lentelių diktorių D1, D4, D2 4-tąją grafą, kur skirtumas išreikštas procentais). Šis dėsnis galioja net tuo atveju, kai visas tvirtapradis dvibalsis trumpesnis už tvirtagalį, žr. lentelių D2 antrą, D4 trečią porą žodžių. Skirtumas esmi-

nis kalbos gramatika, V., 1994, p. 22).

A. Girdenis teigia: „...jeigu *aj, ag* ir kitus dvibalsius laikysime atskiromis fonemomis, *i, y* bus tik dvibalsių dalis, ne atskiri elementai. Bet tada neaišku, ką daryti su visai panašiais *i, y* tribalsiuose *ieg, uog* ir prieš redukuotus balsius vartojamuose junginiuose *a.g, e.j* ir kt., nes laikyti juos atskiromis fonemomis neįmanoma – tai prieštarautų elementariausiai fonologinei ir fonetinei intuicijai (išretinta mano. – V. V.). Vadinasi, nėra abejonės, kad sudėtiniai grynietieji dvibalsiai laikytini fonemų junginiais, kurių pirmąjį elementą sudaro balsiai */a-/, /e-/, /i-/, /o-/, /u-/, /e-/, /i-/, /u-/*. Antrąjį dvigarsį sandą *i, y* geriausiai laikyti fonemomis */j/, /v/*...“ (I, 1967, p. 151–152). Ir 70-ojoje išnašoje autorius rašo:

variantais laikytini ir tribalsių */uo-/, /ieu/* galiniai dėmenys, plg. *tuōj* [tuōi]: *tuojau* [tuoj'eū], *sudieŋ* [sud'ieū]: *Diēvas* [d'ievas]“ (*Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*, V., 2003, p. 130).

Lietuvių kalbos dvibalsius aprašiusių autorių citatos, kurias čia pateikiu, akivaizdžiai rodo, jog trys „fonetikai“, nedarę jokių eksperimentų, mašto visiškai vienodai – viena nuomonė, viena tiesa. Skiriasi tik argumentai: A. Girdenis remiasi savo „fonologine ir fonetine intuicija“, jam pritaria K. Garšva, o A. Pakerys remiasi tuo, kas jam rodos, kas patogiau ir „daugelio“ kalbininkų nuomone. Tai jau ne mokslas, o sąstingio konjunkūra, užtikrinanti visiems ramų gyvenimą.

Dvibalsių kaita, deja, neįrodo, jog sudėtiniai dvibalsiai yra dviejų balsių junginiai, nes dvibalsiai, kaip

D1, Vilkaviškio r. Bartninkai, 46 metų kaspė lituanistė fonetike				
Nr.	Žodis	Trukmė ms	Skirtumas / ir ~ ms	Skirtumas / ir ~ %
1.	/aūstr'e/	390	22	5
	/a: /	256	130	50
	/u /	134		
	/aūstr'e/	368		
2.	/a /	126		
	/e /	242	108	44
	/aūdra/	556	8	1
	/a: /	373	211	56
3.	/u /	183		
	/aūdra/	548		
	/a /	162		
	/e /	386	205	52
4.	/aūdr'e/	574	106	18
	/a: /	394	197	50
	/u /	180		
	/aūdr'e/	468		
4.	/a /	197		
	/e /	271	91	33
	/aūdr'e/	581	38	6
	/a: /	438	183	41
4.	/i /	143		
	/aūdr'e/	543		
	/e /	255		
	/i /	288	145	50

D4, Vilkaviškio r. Pajevonys, 21 metų studentas				
Nr.	Žodis	Trukmė ms	Skirtumas / ir ~ ms	Skirtumas / ir ~ %
1.	/aūstr'e/	403	36	8
	/a: /	274	157	57
	/u /	129		
	/aūstr'e/	367		
2.	/a /	117		
	/e /	250	121	48
	/aūdra/	464	70	16
	/a: /	343	173	50
3.	/u /	121		
	/aūdra/	388		
	/a /	170		
	/e /	218	97	44
3.	/aūdr'e/	400		
	/a: /	260	131	50
	/u /	140		
	/aūdr'e/	457	57	12
4.	/a /	129		
	/e /	328	188	57
	/aūdr'e/	379	6	1
	/a: /	250	125	50
4.	/i /	129		
	/aūdr'e/	373		
	/e /	125		
	/i /	248	119	47

D2, Šakiai, 23 metų studentė				
Nr.	Žodis	Trukmė ms	Skirtumas / ir ~ ms	Skirtumas / ir ~ %
1.	/aūstr'e/	349	106	30
	/a: /	216	145	67
	/u /	173		
	/aūstr'e/	241		
2.	/a /	71		
	/e /	170	37	21
	/aūdra/	474		
	/a: /	318	214	67
3.	/u /	156		
	/aūdra/	521	47	9
	/a /	104		
	/e /	417	261	62
3.	/aūdr'e/	578	139	24
	/a: /	430	286	66
	/u /	148		
	/aūdr'e/	439		
4.	/a /	144		
	/e /	295	147	49
	/aūdr'e/	551	47	8
	/a: /	382	246	64
4.	/i /	169		
	/aūdr'e/	504		
	/e /	136		
	/i /	368	199	54

esminiu, kai jis sudaro 10 %. Jeigu jis nesiekia 10 %, laikomas neesminiu, nes tokio skirtumo ausis negirdi. Nors ne visi tos pačios kokybės dvibalsio elementai ir atitinkami balsiai, bet duomenys bet koku atveju rodo didžiulę sklaidą: dažniau dvibalsis ilgesnis už balsį, bet ne visada skirtumas esminis; kartais balsis ilgesnis už dvibalsį, bet skirtumas vienų esminis, kitų neesminis. Tai rodo, kad trukmė yra nesavarankiškas parametras. Dėl dvibalsių trukmės žr. 4 lentelę.

Trečia, palyginkime diktorių D1, D4, D2 dvibalsio antrojo, skiemeninio komponento, ir atitinkamo tvirtagalio monofonemo trukmės skirtumą.

D1: seūle eū=288 ms, žūvi žū=502 ms, skirtumas 214 ms, arba 43 %; saūle aū=271 ms, sūri sū=379 ms, skirtumas 108 ms, arba 28 %; aūstre aū=242 ms, šūde šū=451 ms, skirtumas 209 ms, arba 46 %.

D4: seūle eū=248 ms, žūvi žū=413 ms, skirtumas 165 ms, arba 40 %; saūle aū=328 ms, sūri sū=511 ms, skirtumas 183 ms, arba 36 %.

D2: aūdra aū=417 ms, sūri sū=526 ms, skirtumas 109 ms, arba 21 %; saūle aū=295 ms, šūde šū=559 ms, skirtumas 264 ms, arba 47 %.

Kaip matyti, visų diktorių visais atvejais balsis (monofonemas) ilges-

nis. Taigi dvibalsio kurio nors komponento identifikuoti su atitinkamu balsiu neleidžia esminis jų trukmės skirtumas. O tai rodo, kad dvibalsio komponentai yra ne balsiai, kaip teigia A. Pakerys, o tik balsiniai elementai⁸.

Ketvirta, sprendžiant dvibalsių fonemiškumo klausimą, reikėtų atsižvelgti į tos pačios kalbos balsių kaitą (Л. П. Зиндер. *Общая фонетика*, M., 1979, p. 215, §212). K. Garšva ir A. Girdenis teigia: „Sudėtiniai dvibalsiai taip pat būna tik prieš priebalsius (netiesa – V. V.) ir pauzę, o prieš balsius suskyla į balsį ir [jv]. Taigi jie niekada nebūna toje pačioje pozicijoje kaip dvigarsiai nesudarantys junginiai balsis + [jv], plg.: gū-ti: gu-jū, saī-tas: sūsa-ja, kariū-ti: kariū-vo, gū-ti: gū-vo, tū-ti: ta-vė ir t. t. Abu šių dvibalsių dėmenys pakeičiami kitais garsais: sėnini: sėnei, kuīsti: kaīsti, šūti: šūti. Vadinasi, antruosius šių dvibalsių dėmenis – neskiemeninius [j u] galima laikyti priebalsių [j v] arba balsių [i u] alofonais. Visa tai rodo, kad sudėtiniai dvibalsiai yra fonemų junginiai.“ (*Dabartinė lietuvių*

„Galima, žinoma, *i, y* laikyti */i/, /u/*, bet tada dvibalsių suskaldymas pašalintų tik vieną iš minėtų nepatogumų – per didelį fonemų skaičių. Likūt automatiška morfologinė kaita (šiuo atveju */i/, /u/ : /j/, /v/*... – fonetikos požiūriu vienodas skirtingų pozicijų elementas vienur bus viena, kitur kita fonema.“

A. Pakerys, taip pat netyrinėjęs dvibalsių eksperimentiniais metodais, teigia: „Sudėtinų dvibalsių antrieji dėmenys fonetiniu požiūriu yra tikri balsiai – balsingiesni ne tik už pusbalsius */j/, /v/*, bet ir už ilguosius balsius */i/, /u/*...“

Atsižvelgiant į dvibalsių dėmenų panašumą su balsiais ir vartojimą, mums rodos, patogiau sudėtinius dvibalsius laikyti dviejų balsinių fonemų junginiais: [ai]=a+/i/, [au]=a+/u/, [ei]=e+/i/, [ui]=u+/i/, [eu]=e+/u/, [oi]=o+/i/, [ou]=o+/u/.

Sutrumpėjusių žodžių gale (labai retais atvejais sudurtiniuose žodžiuose) naujai susidarę dvibalsiai [ui], [e-i], [o-i], daugelio kalbininkų nuomone, nagrinėtini kaip balsinių fonemų */u/, /e/, /o/* ir fonemos */j/* junginiai, nes antrieji dėmenys reguliariai kaitaliojasi su šiuo pusbalsiu, plg.: *viduj-* [v'idiu:] *vidujė* [v'idiuj'ė], *ūpėj* [ūp'e-i:] *ūpėje* [ūp'e-j'e]... Del tos pačios priežasties fonemų */j/, /v/*

ir balsiai, gali dalyvauti ir fonetinėje, ir morfologinėje balsių kaitoje, išskyrus naujuosius dvibalsius *eu, oi, ou*, kurie niekada nekaitomi su kitais garsais. Jau anksčiau įsitikinome, kad šiam jų teigimui prieštarauja gana rimti argumentai, pagrįsti eksperimentais.

A. Girdenis sudėtinų dvibalsių antrąjį elementų *l, u* sąskaita (žr. aukščiau) būtina stengiasi sumažinti fonemų skaičių. Čia nieko mažinti nereikia: žodžio *vaikui ai* yra sudėtinis dvibalsis, ir *i* funkcionuoja kaip balsinis elementas *i*, nepereinantis į kitą skiemenį. A. Girdenis ir A. Pakerys jį laiko balsiu *i*. Yra ne taip: sutrumpėjusiose vietininko formose *stūlėjai, vidij* (plg. *stūlėjai* 'je, *vidij* 'jė) *j* funkcionuoja kaip priebalsis – yra sonantas *j*, ir *j* pereina į kitą skiemenį (plg. Л. П. Зиндер. *Общая фонетика*, M., p. 213–215).

Kalbėdama apie dvibalsius, O. H. Никонорова. *Фонетика немецкого языка*, (M., 1958, p. 57) teigia: „Nuo garso „j“ reikia skirti vadinamąjį neskiemeninį *i*, žymimą transkripcijos ženklų *i* su lankeliu apačioje, t. y. „i̯“.

Bus daugiau

⁸ Šių tyrinėjimų reziumė publikuota leidinyje *Abstracts of the Tenth International Congress of Phonetic Sciences*, 1–6 August 1983, Utrecht the Netherlands, p. 375.

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia – pleištas vokiečių rankose

Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Pabaiga. Pradžia Nr. 14

Surinkimai yra XVIII a. pirmojoje pusėje į M. Lietuvą kolonistų zalcburgiečių atnešto pietistinio sąjūdžio lietuviška atmaina. Tai namų pamaldos, vedamos kokio teologinio išsilavinimo neturinčio, bet sugebančio aiškinti Bibliją garbingo žmogaus, vadinamojo sakytojo. Tų pamaldų uolūs dalyviai ir rėmėjai vadinosi surinkimininkai. Tai buvo masinis religinis-moralinis sąjūdis. A. Juška, paėmęs iš K. Gudaičio knygos *Lietuviai evangelikai* (p. 42–43) duomenis, nurodo, kad XX a. pradžioje 45 proc. lietuvių evangelikų priklausė surinkimininkams, o aktyvių sakytojų būta apie 40. Lietuvių požiūriu labai vertingas buvo jų prisirišimas prie lietuvių kalbos. Lietuvininkų surinkimuose pamaldos buvo atliekamos lietuviškai. Dėl lietuvių kalbos branginimo ne vienas sakytojas skaudžiai nukentė-

Kristupas Kukaitis (1844–1914) – sakytojas, subūręs vadinamųjų kukaitiškių surinkimininkų šaką (antroji kryptis – klimkiškiai)

jo nuo hitlerininkų valdžios, kai Klaipėdos kraštas buvo atplėštas nuo Lietuvos.

Surinkimininkų vadovai gana palankiai žiūrėjo į Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos Respublikos: katalikinimo pavojaus nesibaiminta. Ir direktorijos žygį atskirti Klaipėdos krašto bažnyčią nuo Prūsijos jų daugelis nuoširdžiai parėmė. Antai *Klaipėdos žiniose* (1924 04 15, Nr. 63) išspausdintą *Pareiškimą dėl bažnyčios atskyrimo*, laikraštyje gavusį antraštę *Sakytojais remia bažnyčios komisara*, pasirašė nemažas būrys sakytojų (jų pavardes pateikiame tokiame, kokios yra po pareiškimu; ku-

rios ne kurios dvejopos): Kunkis, Griga, Kapust, Lumplesch (Lumplesch), Podžius (Podszus), Jonas Peteraitis, Kristupas Mauricas (Christoph Mauritz), Jonas Lankutis (Anas Lankutis), Sprogis (Sprogis), Mykolas Trakis (Michael Trakis), Jonis Mozurs, Killus, Mykolas Lingis (Michel Lingies), Jonas Jokužaitis (Jonis Jokuszeit), Jonis Brinkis, Jonis Šleža, Jurgis Konrad, Jakob Lymant. Taigi iš viso 18 sakytojų.

Į šį surinkimininkų pareiškimą reagavo vokiečių pretenzijas remiantys judėjimo dalyviai. Dienraščio *Memeler Dampfboot* priede *Beilage des Memeler Dampfboot* (1924 05 08, Nr. 108) aprašomas gegužės 3 d. *Sandoros* salėje įvykęs vienu lietuvininkų susirinkimas (apie 300 dalyvių), kur svarstyta bažnyčios padėtis. Debatai vykę vien lietuvių kalba. Surinkimininkas Jokušaitis kalbėjęs apie komisaro pažadus (išėitų bandymus juos papirkti). Ponas Idzelis liaupsino vokiečių nuopelnus lietuviams. Prieš komisarą pasisakė Strekyš ir Tautrimas. Taip pat kalbėjo V. Gaigalaitis: „Jis dabartiniame bažnyčios sąjūdyje laikosi neutraliai. Esąs abiejų pusių apkaltintas... Kad evangelikų bažnyčia būtų atskirta nuo Vokietijos, greičiausiai reikalaujanti valdžia Kaune.“ Susirinkimas priėmė rezoliuciją, kurios 2 punkte įrašytas reikalavimas atstatyti komisarą. Priėmus rezoliuciją, prieštaraujant 13 dalyvių, nuspręsta, kad tik atšaukę savo parašus po reikalavimu atskirti bažnyčią sakytojais busi priimami į surinkimus. Taigi atsiskyrimo šalininkai sakytojais represuojami – vokiško demokratizmo pavyzdys!

Kaip atsaką į šį nutarimą derėtų vertinti direktorijos sušauktą birželio 18 d. susirinkimą (jo aprašymą ir tolesnius renginius referavo straipsnyje *Bažnyčios klausimo dabartinė būklė* dienraštis *Memeler Dampfboot* liepos 10 d. Nr. 160). Jame dalyvavę 80 žmonių. Išskyrus vieną, visi pareiškė pasitikėjimą komisaru. Susirinkimas išrinkęs 80 narių bažnyčios kuratoriją, pirmininkaujama bažnyčios komisaro Valentino Gailiaus. Jai pavesta laikinai, kol busi sušauktas sinodas, vykdyti jo funkcijas. Iš kuratorijos narių sudaryta patariamoji taryba prie komisaro (Beirat). Tarybai priklausė Kunkis, Davils, Strekyš, Peteraitis, Baltrys ir Martynas Gailius. Pastarojo išrinkimas į tarybą turėjęs paneigti gandus, kad jis nepritariąs savo sūnaus veiklai.

Birželio 30 d. posėdžiavusi kuratorija. Posėdyje, kuriame dalyvavę 49 jos nariai, nutarta represuoti direktorijos ir komisaro priešininkus kunigus bei sakytojus. Pasiūlyta iš vokiečių kunigų, neturinčių Lietuvos pilietybės, atimti teisę dirbti Klaipėdos krašto bažnyčiose. Pritarta vieningam Rusnės atstovų siūlymui atleisti iš Rusnės kunigą Olofą. Taip pat kreiptasi į direktoriją, kad būtų atleistas iš tarnybos superintendantas kun. Gregoras, nusikaltęs Pauliaus laiško romiečiams 13 skyriui. Kiti nutarimai taip pat skirti disciplinos griežtinimo klausimams.

Kad būtų išsamesnis vaizdas, dar paminėkime tuo metu įvykusius kelis vokiečių grupuotės masinius renginius, kur buvo išreikšta priešinga direktorijai nuomonė dėl bažnyčios priklausomybės. Balandžio pabaigoje ir pačioje gegužės pradžioje įvyko Klaipėdos krašto evangelikų parapijose balsavimas nesutariamais klausimais. Dienraštis *Memeler Dampfboot* (1924 05 04, Nr. 105) straipsnyje *Balsavimo rezultatai Klaipėdos krašto evangelikų bažnytinėse bendruomenėse dėl bažnyčios komisaro ir evangeliškosios motinos bažnyčios* pateikiami tokie duomenys: 22 parapijų komitetai ir tarybos vieningai balsavo prieš bažnyčios komisarą, už ryšį su „motina bažnyčia“, dviejose parapijose šiai nuomonei pritarė nedidelė dauguma, o dviejose parapijose nubalsavo už komisarą ir „prieš bažnyčią“. Iš viso balsavo 1177 žmonės: 1043 palaikė vokiečių poziciją, 100 – direktorijos, o 24 susilaikė. Į akis krinta demagogiškas alternatyvos formulavimas: „für den Kommissar und gegen die Kirche“ (už komisarą ir prieš bažnyčią!).

To paties mėnesio 11 d. Plikiuo-

tikimų“ parapijiečių susirinkimas, kuris prisijungė prie gegužės 5 d. *Sandoros* salėje priimto nutarimo. Iš dalyvavusių beveik 400 žmonių prieš balsavo vienas (!) žmogus.

Galiausiai, vykstant kuris laikas abiejų pusių rengiamiems susirinkimams, posėdžiams ir pasitarimams, rugsėjo 3 d. susirinko bažnyčios komisaro Valentino Gailiaus sušauktas krašto sinodas. Iš 108 jo narių dalyvavo 92; su nenariais bažnyčios komisaru Valentinu Gailiumi, krašto direktorijos pirmininku Viktoru Gailiumi, direktorijos nariu Endriumi Borchertu ir kt. iš viso 106 dalyviai (žr. *Klaipėdos krašto bažnyčia nebeprisklausoma. Atsiskyrimo nuo Vokietijos aktas įvyko, Klaipėdos žinios*, 1924 09 07, Nr. 181). Po įžanginių bažnytinių apeigų Valentinus Gailius paklausė dalyvių, ar Klaipėdos krašto bažnyčia turinti atsiskirti nuo svetimų valstybės. 105 dalyviai atsistojimu pareiškė pritarią atsiskyrimui. Vienas Kretingalės atstovas Mozleris (Moosler) buvo prieš.

Tada išrinkta septynių narių sinodo taryba. Ją išrinkus, Valentinus Gailius pareiškęs, kad, įvykęs jam pavestus uždavinius, atsistatydinąs iš

dė ir toji aplinkybė, kad Vyriausioji evangelikų bažnyčios taryba liepos 30 d. priėmė nutarimą uždrausti jam toliau būti Rusnės kunigu (A. Juška, *Mažosios Lietuvos bažnyčia...*, p. 209). Mat 1924 m. kovo 22 d. direktorijos *Paliepime* dėl bažnyčios komisaro pareigybės pasakyta: juo skiria „Klaipėdos krašte kunigaujantį Kunigą“. Tad ir direktorija, ir sinodas, ir pats komisaras, nepaisydami visų pareiškimų, kad Prūsijos bažnyčios institucijų nutarimai Klaipėdos krašte negalioja, negalėjo visiškai ignoruoti šio pasakutinio potvarkio.

Sinodas atskirai rinko tarybos pirmininką. Juo tapo Valentinus Gailius: už jį balsavo 93 nariai, susilaikė – dešimt.

Direktorija ir ją rėmę lietuvininkai iš šio sinodo, matyt, daug ko tikėjosi. Iš tikrųjų rezultatų (bent mano akimis) būta labai menkų. Tačiau ginčai dėl Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios priklausomybės lyg ir atlėgo – nebuvo metų pabaigoje ir 1925 m. pradžioje tokie karšti ir intensyvūs. Tą atoslūgį veikiausiai lėmė ne abiejų pusių susitaikymas su padėtimi, bet užgriuvę kiti krašto įvykiai. 1924 m. rugpjūčio 2 d. gubernatoriumus Budrys, gavęs slapto pranešimo, kad šio mėnesio 3–4 d. naktį Klaipėdoje rengiamas pučas, davė įsakymą suimti visą pučistų štabą (žr. Valsonokas R. *Klaipėdos problema*. – 1989, p. 292–293; fotografuotinis leidinys). Spaudoje užvirė didžiausia polemika. Pučistų byla imta nagrinėti teisme. Iš 18 pučistų devyni buvo nuteisti įvairiomis bausmėmis, pavyzdžiui, vadas Frydrichas Blumenau (Friedrich Blumenau) – 12 metų sunkiųjų darbų kalėjimo.

Konfliktas dėl Klaipėdos krašto bažnyčios lyg ir nublanko įvykus dviem kruviniems incidentams. Rugpjūčio 30 d., šeštadienį, Natkiškiuose (bažnytikais už 11 km į šiaurę nuo Pagėgių) per susirėmimą tarp šaulių ir vokiečių žuvo užpuolikas vokiečių Peizeris. Vokiečių spauda reikalavo šaulių Bišofą, kuris gindamasis paleido mirtiną šūvį, kuo griežčiausiai nubausiti. Klaipėdos teismas lapkričio 14 d. jį nuteisė tik dvejus metus kalėjimo. Tokia bausmė rodytų, jog šaulio kaltė labai abejotina. Kitas panašus mirtimi pasibaigęs incidentas įvyko spalio 30 d. Vanaguose (netoli Priekulės, Ievos Simonaitytės tėviškė). Šaulių būrio vadas Martynas Peteraitis, verčiamas krašto policijos vachmistro (vyresniojo policininko) vokiečio Heidemano atiduoti jam būrio ginklus, panaudojo ginklą – peršautas policininkas mirė. Visi tokie įvykiai davė dingstį vokiečių spaudai įnirtingai pulti Lietuvą, lietuvius ir šaulius: „taikingas“ ginčas dėl Klaipėdos krašto bažnyčios nublanko – nežadino antilietuviškų aistrų. Šį lietuvių ir vokiečių susidūrimą į šalį nustūmė turėsiantys įvykti 1925 m. liepos 10 d. pirmieji rinkimai į trijų apskričių – Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių – seimelius. Abiejų pusių laukė labai rimtas jėgų išmė-

Kristupas Pažėra (1874–1956) Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo kaizerio kariuomenėje (nuotrauka iš to laiko). Būdamas sakytojas lietuviškus surinkimus vedė ir po 1939 m.; už tai persekiotas hitlerininkų

se (bažnytikais už 13 km į šiaurės rytus nuo Klaipėdos), kaip pranešė *Memeler Dampfboot* (*Beilage...*, 1924 05 16, Nr. 115), įvyko „bažnyčiai iš-

bažnyčios komisaro pareigų (*Memeler Dampfboot*, 1924 09 06, Nr. 210). Ilgiau eiti bažnyčios komisaro pareigas, matyt, jam kiek ne kiek kliu-

Nuotrauka iš D. Kauno knygos „Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai“

Energetikos problemų sukūryje (3)

Atkelta iš 6 p.

žmogiškieji veiksniai – visa tai yra labai didelis iššūkis, ir kartu labai įdomus.

Visai šaliai labai svarbus objektas, todėl visuomenė ir privalo žinoti visas šio vyksmo peripetijas. Kaip manote, ar žiniasklaidos indėlis į visą šį procesą yra pakankamai reikšmingas.

Visuomenė visada įtaria, kad visos didžiosios statybos yra per brangios, nes kažkas su kažkuo dalijasi, pelnosi visuomenės sąskaita.

Ar galite paneigti, kad to nėra?

Jeigu pati visuomenė nekontroliuotų, taip ir būtų. Bet nedrįsčiau teigti, ar taip iš tikrųjų yra. Žinau, kad AE statymo darbai visame pasaulyje nėra pigūs. Organizacijai, kuri imasi atsakomybės už juos, tikrai teks skaičiuoti savo išteklius. Bankai taip lengvai į kairę ir dešinę pinigų neskolins, ir ypač dabar, kai pasaulį krečia nauja finansinės ir ekonominės krizės banga. O be bankų *LEOLT* neišsivers, bendruomenės vadovams teks kreiptis į bankus, o bankai mokės užtikrinti, kad jų pinigai būtų naudojami tikslingai ir skaidriai.

Kiek kainuoja nepriklausomybė

Visuomenėje kartais sklaido gandai, kad čia galimas suokalbis, kad visa ši statybos koncesija gali patekti į ne visai mūsų valstybei geranoriškai nusiteikusių rankas. Žmonės sunerimę.

Kad to neatsitiktų, esama saugiklių. Yra numatyta, kad AE projektavimo ir statybos konkurso laimėtojas turi atitikti NATO kriterijus. Rusijos specialistai nepatenkinami, aiškina, kad jų paslaugos statant naują AE kainuotų Lietuvai 300 mln. litų pigiau.

Tegul atitinka NATO kriterijus ir dalyvauja konkurse.

Mūsų politikų atsakymas: „Lietuvos nepriklausomybė kainuoja daugiau kaip 300 mln. litų.“

Ar, direktoriau, iki galo atsakėte į klausimą: galės ar negalės Lietuva ateityje išsiversti be naujos atominės elektrinės? Jūs atsakymą diversifikavote, tenka pripažinti, kad labai išradingai ir turiningai, bet įtaresniam skaitytojui gali likti tam tikrų abejonių. Juk ir be AE bent iki 2015 m. Lietuva išsivers su esamomis elektrinėmis, tiesa, kai kurias iš jų turės modernizuoti.

Privalome išlikti branduoline valstybe. Tai rodo visos tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų atliktos studijos. Ne tik Lietuvos energetikos instituto tyrimai įrodo, bet ir parodo 2007 m. vasarą škotų ataskaitoje, kurią jie atliko Europos plėtros ir rekonstrukcijos banko užsakymu. Išvada vienareikšmė: Lietuva ateityje be atominės energeti-

kos neišsivers. Ne vėliau kaip 2020 m. naują AE Lietuvoje turi pradėti veikti, jeigu norime užsitikrinti bent tam tikrą energetinę nepriklausomybę.

Per 10 metų savo valstybę galime orientuoti į visai naują gamybos struktūrą. Gal reikėtų atsisakyti energijai imlių gamybos šakų, diegti modernesnes technologijas. Juk galime taip samprotuoti ir veikti.

Visa tai būtina daryti ir jau daroma. Tai juodu ant balto parašyta mūsų instituto parengtoje, LR Vyriausybės aprobuotoje ir LR Seimo patvirtintoje Lietuvos energetikos strategijoje. Senų pastatų, gyvenamųjų namų renovavimas yra būtinybė. Labai svarbu ne tik taupyti energiją, bet ir racionaliau naudoti vietinius energijos išteklius, plačiau naudoti atsinaujinančiuosius energijos šaltinius. Tačiau maždaug 80 proc. bazinės elektros energijos turi būti gaminama atominėje elektrinėje arba gamtinių dujų ir naftos pagrindu. Realiai Lietuvoje hidroenergetika šiame balanse gali sudaryti nebent 1 proc.

O kas sudarytų 20 proc. gaunamos energijos?

Vėjo, saulės, atliekiniai ir vietiniai energijos šaltiniai. Pastarieji labai svarbų vaidmenį galėtų atlikti gaminant būtent šiluminę energiją, ypač jeigu vietinių išteklių nereikėtų toli transportuoti. Tauragės rajonas jau praktiškai šildosi naudodamas vietinius išteklius – malkas, medžio atliekų granules ir pan.

Energetika iš atliekų

Kodėl visų Lietuvos rajonų negalima orientuoti į tokį šiluminę energijos gavybos būdą?

Todėl, kad neužtektų vietinių išteklių. Dabar daug diskusijų kelia klausimas, kur deginsime šiukšles ir gausime šiluminę energiją? KTU specialistai atliko vertinimą Kauno miesto sąlygomis. Deja, net daliniam miesto šildymui šiukšlių neužtektų. Klaipėda lyg ir priėmė palankų sprendimą šiam šiluminės energijos gaminimo būdai.

Degindami moderniose kūryklose šiukšles ir gamindami šilumą gal išvengtume tokios dramos, kurią patyrė Kazokiškių bendruomenės žmonės, kai buvo pradėtas įrenginėti naujas sąvartynas.

Ne visas šiukšles galima deginti, jas būtina rūšiuoti. Patys švedai, kurie turi didelę šiukšlių rūšiavimo ir deginimo patirtį, pripažįsta, kad tam tikra dalis šiukšlių išlieka. Jas tenka perdirbti biologiškai. Esu tikras, kad ir Kazokiškių sąvartyne bus naudojamos pažangiausios technologijos, praradimai bus minimizuoti.

Pasaulyje vis labiau plėtojama nauja energetikos sritis – energija iš atliekų. Lietuvoje vis dar mažai apie tai kalbama.

Nepriklausomybės pradžioje da-

nai rengė Lietuvoje seminarus, kuriuose pasakojo, demonstravo skaidres, kaip Danijoje deginamos atliekos ir gaunama šiluma.

Apie tai ir dabar nuolat kalbama ES šalyse, bet dar negalima teigti, kad energija iš atliekų jau būtų labai plačiai plėtojama. Kai kas jau daroma ir Lietuvoje, pavyzdžiui, pramonėje deginamos senos padangos energijai gauti. Dabar kaip tik Lietuvos energetikos institute baigiame naują projektą su AB *Naujasis kalkitas*, dukterine AB *Akmenės cementas* įmone. Mes kartu su pramoninkais jai pagaminome veikiantį 3 MW galios įrenginį. Vienoje krosnyje ten gaminamos kal-

paprastai neleistų eksploatuoti tokių įrenginių.

Padangų deginimo įrenginį kūrėme kartu su AB *Naujasis kalkitas* iš ES Struktūrinių fondų lėšų, kurios buvo skirtos per LR Ūkio ministeriją. Nors šios lėšos skirtos moksliniams tyrimams ir inovacijoms, bet pareiškėms galėjo būti tik pramonės įmonė, o ne mokslo institucijos. Tačiau tokioms inovacijoms pati įmonė turi teisę samdyti mokslininkus.

Ar panašius deginimo įrenginius Lietuvos energetikos institutas galėtų tirtuoti ir pardavinėti?

Kadangi gamintas vienas įrenginys, tai jis vadintinas bandomuoju

Energetikos instituto Šiluminių įrengimų tyrimo ir bandymų laboratorijoje oro greičio matavimo tyrimų aparatai

kės, krosniai reikia maždaug 10 MW galios – tiek energijos ligi šiol būdavo gaunama deginant gamtines dujas. Deginant padangas galima sutaupyti dujų. Įmonė pageidavo 5 MW įrenginio, bet mes apsiėmėme pagaminti kol kas bandomąjį 3 MW galios įrenginį. *Akmenės cementas* taip pat degina padangas, tam reikalui iš vokiečių nusipirko didesnio pajėgumo deginimo krosnį. Deja, mažos galios šio pobūdžio įrenginių rinkoje nėra, todėl Lietuvos energetikos institutui ir teko gaminti vieną tokį įrenginį. Vokiečių ir mūsų pagamintasis įrenginys dirba skirtingais principais, todėl imdamesi gaminti tokį pavyzdį šiek tiek rizikavome.

Kadangi užsiminėte apie skirtingų tipų įrenginių veikimo principus, tai gal pakomentuotumėte Energetikos institute pagamintą įrenginį.

Iš senų padangų gauname dujas, kurios sudega, taip pat iškrenta koksas, kurį galima sudeginti. Lieka metalinis kordas, kuris kaip antrinė žaliava yra naudingas. Didžiausia problema – sugaudyti CO₂, NO_x ir kitas išsiskiriančias dujas. Mes jas sugaudome, tam tikslui sukurta atitinkama technologija.

O kietosios dalelės?

Kietąsias daleles taip pat sugaudome. Jeigu visų tų kenksmingų dalelių ir dujų nesugaudytume, tai Valstybinė energetikos inspekcija

(pilotiniu), paskui galima bus tirtuoti, bet tie įrenginiai jau nebus bandomieji. Struktūriniai fondai jų gamybai pinigų nebeduos. Teks užsidirbti iš jų gamybos ir pardavimo.

Ar Lietuvos energetikos institutas negalėtų gaminti ir kito tipo šiukšlių deginimo įrenginių?

Galėtų gaminti. Panašų tarptautinį projektą vykdome pagal EU-REKA programą, jis skirtas cheminės pramonės atliekoms deginti. Šiame projekte bus sukurta technologija, leidžianti gauti energiją iš cheminės pramonės atliekų, kurios gaunamos gaminat glicerolį. Šį projektą įgyvendina ta pati mūsų instituto Degimo procesų laboratorija (vadovas prof. habil. dr. Anupras Šlančiauskas) kaip ir padangų deginimo įrengimo kūrimo.

Mokslas ar ne mokslas...

Bet tai daugiau inžinerinis, o ne mokslinės problemos sprendimas?

Tai yra taikomasis mokslas, kuris labai artimai siejasi su technologijomis, inovacijomis, inžineriniais uždaviniais. Lietuvos energetikos institute taip pat atliekami ir grynai fundamentiniai tyrimai šiluminės fizikos, branduolinės ir vandenilio energetikos, medžiagotyros srityse, bet mūsų, kaip ir bet kurio kito inžinerinio instituto, tyrimai dažnai baigiasi sukurtomis, Lietuvos pra-

monėje veikiančiomis technologijomis, prototipais ir bandomaisiais įrenginiais. Tai yra labai svarbu, ypač mažai valstybei. Visos mokslinės idėjos, inovacijos ir technologijos puikiai veikia popieriuje, bet ne visada praktikoje, realiaime gyvenime. Galiau užduoti klausimą: ar naujų technologijų kūrimas yra mokslas, o gal ne?

Gali būti įvairiai, priklausau nuo to, kokios tai technologijos. Jeigu skaldytume atomo branduolį, tai mokslas, o jei kurtume viščiukų išdarinėjimo mašiną, tai gal pakaktų inžinerijos žinių.

Buvęs Švietimo ir mokslo ministerijos sekretorius Saulius Vengris manęs, tada dar neseniai išrinkto ir ministerijos paskirto instituto direktoriaus, paklausė: „Tai jūs Lietuvos energetikos institute mokslą darote ar ne?“ Aš jam replikavau: „O jūs kaip manote, ar naujų technologijų kūrimas – tai mokslas ar ne?“ Fizikas S. Vengris atsakė: „Aukščiausio lygio mokslas.“ Išties juk kalbame ne apie seniai žinomas technologijos perkėlimą ir įsisavinimą, bet naujos idėjos įgyvendinimą įrenginio pavidalu. Galima parduoti pačią idėją, o galima pagaminti naują įrenginį kad ir kaip bandomąjį. Kuris kelias turėtų būti labiau vertinamas? Aš manau, kad antrasis, nes pramonei pardavę naują įrenginį sukurtume pridėtinę vertę, daugiau uždirbtume. Idėja kainuoja, o jos pagrindu sukurtas naujas įrenginys vertas dar daugiau.

Išradėjų darbai kartais panašiai vertinami, pradedama samprotuoti: elektros lemputės išradimas buvo mokslas, o gal ne visai? Kai paten-tas Lietuvoje nepripažįstamas kaip mokslinės veiklos rezultatas, neatstoja mokslinio straipsnio, būtų galima dar ilgai ginčytis dėl tokio požiūrio.

Šie debatai tam tikro aštrumo įgijo tik tada, kai už mokslinę produkciją mokslo ir studijų institucijoms buvo pradėti skirti pinigai. Ligi tol niekas labai nesuko galvos. Mat mokslo institucijų už „ne mokslą“ nenorima finansuoti.

Mūsų sutartys su ūkio subjektais nuolat sukelia ginčų, kiek pagal jas atliekamuose darbuose esama mokslo ir kiek „ne mokslo“.

Kiek Jūs vadovaujamam institutui tokie klausimai ir požiūrio siaurumas kenkia?

Mums svarbu, kad nekliudytų dirbti, o valdininkų klausimai mokslininkams, inžinieriams ir specialistams nepakenks.

Jeigu mokslininkai prisideda prie naujų technologijų, įrenginių kūrimo ir to darbo rezultatai duoda realią naudą imonei, šaliai, tai ko dar bereikia? Būtent tokios mokslo institucijos sąveikos su ūkio subjektais ir reikėtų siekti, vertinti kaip aukščiausio lygmenų mokslo ir gamybos bendradarbiavimo pavyzdį. Argi ne to siekiame ir per ES Bendrosios programos ir Struktūrinių fondų įsisavinimo projektus?

Prisiminkime kokią išvadą padarė Pasaulio bankas, vertindamas Lietuvos mokslą: „Per daug dėmesio kreipiama į fundamentinius mokslus, bet per mažai į bendradarbiavimą su verslu ir taikomuosius tyrimus.“ Inžinerinis mokslas – norime to, ar nenorime – siejasi su konkrečių technologijų kūrimu ir taikymu. Tiek su senosiomis, tiek su naujosiomis technologijomis, taip pat tomis, kurios gyvuoja dar tik mokslininkų galvose ar ant popieriaus.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS INSTITUTAS

Skelbia konkursą į fizinių mokslų geologijos krypties (05P) ir geografijos krypties (06P) dienišes studijų formos doktorantūrą (4 vietos) bei neakivaizdinės studijų formos, kai studijos apmokamos valstybės biudžeto lėšomis, doktorantūrą (2 vietos).

Prašymai dalyvauti konkurse pateikiami direktoriaus vardu mėnesį nuo konkurso paskelbimo dienos, pridėdant šiuos dokumentus: gyvenimo aprašymą, magistro arba vienpakopio aukštojo mokslo baigimo diplomą su priedu prie diplomo (originalus ir kopijas), dviejų mokslininkų rekomendacijas, mokslo darbų sąrašą ir darbų kopijas, o jeigu tokių nėra – mokslinį referatą numatomos disertacijos tema.

Dokumentai pateikiami į Instituto sekretoriatą adresu: T. Ševčenkos g. 13, Vilnius.

Telefonas pasiteirauti (8 5) 210 4693.

Direktorius

Galvosūkių orbitoje

Geniaus Strazdo uždaviniai

Uždavinių, skelbtų *Mokslo Lietuvos* 2008 m. Nr. 17 atsakymai.

1. $135 / 2,4 = 7,5^2$; $135 \times 2,4 = 18^2$.
2. $9 + 8 \times 7 = 65$; $4 + 3 \times 2 = 10$.
3. $A = 1$, $B = 2$, $C = 9$, $D = 3$.

Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia – pleištas vokiečių rankose

Atkelta iš 14 p.

ginimas.

Vis dėlto apšlopusi diskusija ne-reiškė, kad problema išspręsta. Ji kažkur giliai ruseno, versdama ir lietuvius, ir vokiečius pasvarstyti: ar toliau tęsti smūgių ir atosmūgių keitimąsi, ar ieškoti kokios išeities? Matyt, artėjančių rinkimų akivaizdoje sprendimu labiausiai rūpinosi lietuviai – tiek klaipėdiškiai, tiek D. Lietuvos. Kažkokiais kanalais buvo sutarta pradėti dvišales derybas. A. Juška monografijoje rašo (p. 210), kad 1925 m. balandžio 17 d. į Berlyną atvyko delegacija, sudaryta iš Klaipėdos krašto lietuvininkų – naujojo direktorijos pirminko E. Borcherto, kunigų E. Bėmelaičio ir H. Reidžio, ūkininkų K. Lekšo, J. Strėkio, pramonininko J. Stiklioriaus, sakytojo A. Baltrio ir kt. Berlyne prie jų prisidėjo Lietuvos Respublikos pasiuntinys Vokietijoje V. Sidzikauskas. Tad delegacija pasidarė valstybinė. Vokiečių pusei atstovavo Vyriausiosios evangelikų bažnyčios tarybos Berlyne ir Berlyno konsistorijos šulai – prezidentas dr. Kapleris, Duskė, Hundtas ir kt. Posėdžiauta iki balandžio 23 d. Antras susitikimas, kaip pranešė oficiozas dienraštis *Lietuva* (1925 07 14, Nr. 154(1950), p. 3), prasidėjo vėl Berlyne liepos 13 d. (A. Juška nurodo liepos 16 d.). Derybos baigėsi liepos 18 d.: suabėjoti dėl šios datos, kurią pateikė A. Juška, neturiant pagrindo. Šį kartą, matyt, buvo galutinai suderintas sutarties tekstas, tik padaryta beveik dviejų savaitžių pertrauka dėl kokių techninių priežasčių. Liepos 31 d. Berlyne sutartis pasirašoma.

Sudarytoji sutartis ir kiti dokumentai

Dėl Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios statuso 1925 m. liepos 25 d. Berlyne pasirašytą ir prie sutarties pridėtų ankstesnių dokumentų pluoštas, sudarantis septynis vienetus, publikuotas laikraštyje *Klaipėdos krašto valdžios žinios. Ypatinga laida* (1925 09 30, Nr. 93). Viso numerio apimtis 797–851 p. Dokumentai lygiagrečiai skelbiami dviem kalbomis – lietuvių ir vokiečių. Dokumentų gausa rodo, kokią sudėtingą ir prieštarinę problemą turėjo spręsti abiejų pusių delegacijos. Kad būtų akivaizdžiau, pateikiame tų dokumentų sąrašą (jų antraštes ir citatas iš dokumentų rašome dabartine rašyba):

1. Sutartis dėl Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios (p. 797–199). Ji pasirašyta trijų atstovų: Lietuvos Respublikos vyriausybės įgaliotinio

V. Sidzikausko, nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministerio: Klaipėdos krašto direktorijai atstovavo (Endrius) Borchertas; Vyriausiosios evangelikų bažnyčios tarybos įgaliotą pasirašė prezidentas „D. Dr. Kapler“.

2. Valstybės įstatymas apie Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios konstituciją (p. 799–801).

3. Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios sutvarkymas (p. 802–804).

4. Dokumentas apie evangelikų senprusių unijos bažnyčios konstituciją (iš 1922 m. rugsėjo 29 d. P. 804–843).

5. Bažnytinis parapijų rinkimų įstatymas (p. 843–846).

6. Bažnytinis įstatymas dėl rinkimų į provincijos sinodą (p. 846–849).

7. Ištrauka iš vykdomojo protokolo prie sutarties iš 1925 m. liepos 31 d. dėl Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios (p. 850–851). Šis dokumentas surašytas Klaipėdoje tų metų rugsėjo 5 d. Protokolui rugsėjo 8 d. pritarė evangelikų vyriausioji bažnyčios taryba, rugsėjo 9 d. – Klaipėdos krašto direktorija, o rugsėjo 16 d. prie jo prisidėjo Lietuvos pasiuntinys Berlyne.

Sutarties 9 straipsnyje nurodyta, kad ji su jos priedais „įgyja Galios 1925 Metų Spalių Mėn. 1 Dieną“.

Tą dieną, kaip sakoma *Ištraukoje iš protokolo*, nustoja galios abiejų Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios konfrontuojančių pusių iki tol priimti „parėdymai“ ir, kad „buvusieji ligšiol organai jau nuo dabartinio laiko susilaikytų nuo tolimesnio veikimo“. Taip pat nuo šios dienos „Rytprusių provincijos evangelikų konsistorija sustabdys savo valdymo darbuotę Klaipėdos krašto bažnyčios parapijų bei apskričių reikaluose“. Kol busiųjų sudaryti atitinkami bažnytiniai organai, neatidėliotinus reikalus direktorija ir vyriausioji bažnyčios taryba pavedanti spręsti bažnyčios kolegijai. Čia paskelbta ir tos kolegijos sudėtis: pirmininkas – valsčiaus teismo patarėjas (Amtsgerichtsrat) Liorkė (Loerke) iš Klaipėdos, nariai: ūkininkas (Jonas) Birškus iš Sudmantų, ūkininkas Brožaitis (Jokūbas Brožaitis?) iš Veveriškių, kunigas (Hugo Augustas Valdemaras?) Reidys iš Klaipėdos, kunigas (Teodoras fon Zesas) von Sass iš Klaipėdos, valsčiaus viršaitis (Amtsvorsteher) (Martynas?) Žvilius iš Mozūriškių ir profesorius (Jonas) Yčas iš Klaipėdos.

Neturime kokių ryškesnių atsiliepimų, iš kurių galėtume spręsti, kaip šią sutartį ir kitus dokumentus vertino amžininkai. Dienraštyje *Rytas* (1925 08 14, Nr. 176(481), p. 3)

yra Eltos informacija *Pritaria naujai Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios tvarkai*, kurioje sakoma, kad kun. Gailiaus sušauktas sinodas 1925 m. liepos 31 dienos sutarties nustatytai tvarkai pritaręs. Praėjus penkiems mėnesiams po sutarties pasirašymo, *Klaipėdos žiniose* (1926 01 31, Nr. 25(602), p. 2) kažkoks autorius, pasislėpęs už ženklų §§, straipsnyje *Ar bepriimtina Berlyne padarytoji bažnytinė sutartis?* nusprendė, kad ji priklausančiui nuo Gregoro ir Boemelaičio (V. Gaigalaitis *Atsiminimuose*, p. 213, paminėtas kunigas Böhmeleit) geros valios. Taigi šiam autoriui kelia abejonių, ar ji bus naudinga lietuviams – ar apsaugoja jų interesus Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčioje.

Pamėginkime šią sutartį ir jos priedus įvertinti, kad ir labai paviršutiniškai, pačiais bendraisiais bruožais, šių dienų požiūriu, kuriam susidaryti reikšminga mūsų istorinė patirtis.

Iš esmės imant, šia sutartimi grįžta prie tų nuostatų, dėl kurių 1923 m. rugsėjo 28 d. Klaipėdoje krašto direktorijos delegacija buvo besusitarianti su berlyniškės evangelikų bažnyčios tarybos atstovais. Tačiau neįgyvendinta liko prieš tai, tų metų balandžio 25 d., įvykusio lietuvininkų susirinkimo reikalauta radikalaus atsiskyrimo programa. Todėl apskritai reikėtų pripažinti, kad lietuvių pusė, pasirašydama šią sutartį, padarė vokiečiams per daug nuolaidų.

Ką lietuvių laimėjo iš šios sutarties? Visų pirma Lietuvai buvo pripažinta, kad ir labai aprėžta, suvereno teisė Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios santykiuose su užsieniu ir viduje. Tai nusakoma pirmajame sutarties straipsnyje: „Valstybinis bažnyčios suverenitetas Klaipėdos krašte esamųjų evangelikų bažnyčios parapijų atžvilgiu bus vykdomas sulig pridedamuoju valstybiniu įstatymu.“ Tuo tarpu superintendente Gregoro ir jo rėmėjų pastangos buvo nukreiptos į tai, kad net ir tokios Lietuvos teisės nebūtų įstatymiškai patvirtintos – krašto bažnyčia turėjo, jų pažiūromis, likti visiškai nepriklausoma nuo valstybės. Pagaliau buvo iškovota, kad Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia atpalaiduojama nuo Karaliaučiaus konsistorijos administracijos ir, kaip nurodo sutarties 3 straipsnis, „Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios parapijos jungiamos vienon pilnateisei Klaipėdos krašto sinodalinei sąjungon sulig pridedamuoju Bažnyčios sutvarkymu“ (mūsų sąrašo 3 punktas). Tam tikras laimėjimas buvo sutarties 5 straipsnis: „Lietuvių ir vokiečių kalbos pripa-

Anusis Peteraitis (1867–1957) – vienas iš sakytojų, kurie rėmė pastangas atskirti Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčią nuo Vokietijos priklausomybės

žįstamos Klaipėdos krašto oficialėmis bažnytinėmis kalbomis“. Šis straipsnis pakartoja bendrąjį Klaipėdos krašto konvencijoje ir statute užfiksuotą principą, kad krašte abi kalbos yra lygiateisės. Tačiau sutarties pripažinimas, kad jos abi yra oficialios bažnytinės kalbos, atvėrė Lietuvai kiek ne kiek galimybių riboti vien vokiečių kalbą vartojančių kunigų ir bažnyčios tarnautojų dominavimą.

Tačiau sutartis tą 5 straipsnio veikimą kitu straipsniu, šeštuoju, tarsi atidėjo ateičiai. Tai jau buvo, sakytume, lietuvių pusės praradimas, kaip tolesni įvykiai parodė didžiai lemtingas. Kiekvienas, kas skaitys šeštąjį straipsnį, nesunkiai tuo įsitikins:

„Straipsnis 6.

Ligi 1932 m. sausio 1 dienos Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia gali skirti dvasininkais ir bažnytiniais valdininkais tiek svetimtaučių, kiek ji ras reikalinga, kad bažnytinis aprūpinimas krašto parapijų būtų užtikrintas.

Leidimai įvažiuoti ir gyventi gali būti neduodami tik esant faktams, pateisinantiems įtarimą, jog pašauktasis asmuo eidamas savo pareigas, bus pavojingas valstybės tvarkai.

Pasibaigus minėtam terminui, Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia galės skirti dvasininkais ir bažnyčios valdininkais neturinčius Lietuvos pilietybės asmenis valstybei sutikus.“

Neigiamai vertintinas taip pat Klaipėdos krašto evangelikų bažny-

čios pasilikimas Senprusių bažnyčių sąjungoje ir pavaldumas jos generaliniam sinodui, nurodytas Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios sutvarkymo (sąrašo Nr. 3) dviejuose paragrafuose:

„4§

[...] Klaipėdos krašto sinodo nutarti įstatymai [...] vieną mėnesį prieš skelbiant jie turi būti pateikti evangelikų vyriausiosios bažnytinės tarybos žiniai.“

Pavaldumas ar kontrolės principas apibrėžtas ir § 6: „Generaliniam sinodui palieka ir Klaipėdos krašte kompetenciją atvejais, numatytais Konstitucijos (sąrašo Nr. 4) dokumente str. 111 skirsn. 1, p. 1 ir 3. Str. 112 skirsn. 1. p. 1, 2, 4, 5 ir 6.“

Ši sutartis lietuviams nebuvo palanki kitais, neapartais atžvilgiais. Visų pirma, skirtingai nuo D. Lietuvos, kur, kaip sakoma, aukščiausioji valstybės valdžia – prezidentas tvirtindavo evangelikų liuteronų konsistorijos prezidentą iš kelių pasiūlytų jam kandidatų, Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčia, užmiršus ne taip seną Vokietijos praktiką, neprivalėjo jokio savo pareigūnų tvirtinimo. O kadangi jos vadovaujamosiose organuose absoliučią daugumą turėjo vokietininkai, tai jiems nereikėjo atsižvelgti į bendruosius valstybės interesus – buvo „sau ponai“. Užtat po sutarties sudarymo krašto evangelikų bažnyčioje ir toliau nevaržomas šeimininkavo Gregoras su savo kompanija. Tuo tarpu galėjęs jam opoziciją reikšti Valentinus Gailius liko visiškai išstumtas iš bažnytinės veiklos. Tikėtų pasakyti, kad buvo išduotas ir sutremptas. Lietuvos valdžios įstengė jį kritišku momentu tik tiek paremti, kad davė jam tikybės mokytojo vietą Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Po 1925 m. jo visuomeninė veikla, atrodė, nutrūko: anot šmaikštaus posakio, nuvaryti arkliai nušautami.

Aptariamoji sutartis neįpareigojo Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios vadovybės bendrauti su Lietuvos evangelikų institucijomis. Turbūt nerashime kito pavyzdžio, kad dvi tos pačios valstybės tų pačių religijų bendruomenės taip būtų atsiskyrusios viena nuo kitos: nepalaikyta jokių oficialių santykių. Net sunku pačiam patikėti: gal dėl nežinojimo mano apsirinkama?

Pirmasis grumtynių dėl Klaipėdos krašto evangelikų liuteronų bažnyčios ir bendruomenės įglaudimo į Lietuvos Respublikos gyvenimą etapas, trukęs vos porą metų, baigėsi. Deja, baigėsi ne Lietuvos, ne lietuvininkų pergale. Jeigu šios baigties nepavaldinsime ir pralaimėjimu, tai jai visai gerai tiktų vardas Pyro pergale.

Mokslas Lietuva

Vyriausiasis redaktorius **Gediminas Zemlickas**

Kalbos redaktorė **Rūta Krasnovaitė**

Stilistė **Kristina Sakalauskiene**

Dizaineris **Mindaugas Galkus**

Patarėjai: **Stasys Goberis, Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.**

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslas-lietuva/>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslas Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslas-lietuva/> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslas Lietuva“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 600 egz.